

Tartu Ülikool
Filosoofiateaduskond
Ajaloo ja arheoloogia instituut

Ago Raudsepp

Inglismaa-Soome sõda 1941

Magistritöö

Juhendaja professor Eero Medijainen

Tartu 2013

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
Demokraatlikust rahust	6
Historiograafiast.....	9
Allikatest	19
Eesmärgist.....	20
1. POMMITAMINE	22
1.1. Maiski manööver ja Kaitsekomitee otsus	22
1.2. Operatsioon „E.F.“	28
1.3. Žest ja selle tulemused	38
2. SUHETE KATKESTAMINE.....	43
2.1. Esimene nädal ja ebaselgus	43
2.2. Saksamaa kaas-sõdija.....	51
2.3. Nõukogude Liidu liitlane	60
2.4. Sini-valge raamat ja lord Newtoni kõne	70
3. SÕJAKUULUTUS	82
3.1. Stalini rahualgatus.....	82
3.2. Churchilli sõjaähvardus.....	90
3.3. Dominioonide arvamus	95
3.4. Stalini-Churchilli tüli.....	103
3.5. Kui ta ikka veel soovib seda.....	112
3.6. Epiloog Kremli	120
KOKKUVÕTE	122
SUMMARY	133
KIRJANDUS	144
Kasutatud arhiiviallikad	144
Kasutatud muud allikad	144
Kasutatud kirjandus	145
LISAD.....	149
Lisa 1: Lahinguüksuse „P“ teekond väljalennu punkti „M“ ja tagasi	149

Lisa 2: Väljavõte operatsiooni „E. F.“ kaardilt – väljalennu punkt „M“.....	151
Lisa 3: Foto pildistatud umbes 7 km enne sihtmärgini jõudmist.....	152
Lisa 4: Kaart „Furious’i“ eskadrillide lähenemis- ja lahkumiskursiga.....	153
Lisa 5: Kaart pommitajate lähenemistrajektooriga Petsamole.....	154
Lisa 6: Kaart torpeedode allaheitmise positsioonidest.....	155
Lisa 7: Foto torpeedo- ja pommitabamustest Petsamos.....	156
Lisa 8: Briti välisministeeriumi väljavõtted Risto Ryti 26. juuni raadiokõnest.....	157
Lisa 9: Churchilli Soome-teemaline sõnum Edenile 05.07.1941.....	161
Lisa 10: Churchilli Soome-teemaline sõnum Edenile 10.07.1941.....	162
Lisa 11: Churchilli Soome-teemaline sõnum Edenile 16.07.1941.....	163
Lisa 12: Väljavõtted Lord Newtoni kõnest Lordide kojas 22.07.1941.....	164
Lisa 13: Soome memorandum Briti valitsusele 28.07.1941.....	165
Lisa 14: Briti valitsuse kommünikee Soome memorandumist 29.07.1941.....	166
Lisa 15: Briti valitsuse vastus Soome memorandumile 31.07.1941.....	167
Lisa 16: W. N. Ewer’i artikkel „Daily Herald’is“ 30.07.1941.....	168
Lisa 17: Soome vastus Briti valitsuse vastusele 02.08.1941.....	168
Lisa 18: Edeni kiri Riigidepartemangule seoses survega Soomele 06.09.1941.....	169
Lisa 19: Briti hoiatus Soomele, edastatud Norra saatkonna kaudu 22.09.1941.....	169
Lisa 20: Lõuna-Aafrika Liidu arvamus sõjakuulutusest 29.10.1941.....	170
Lisa 21: Väljavõte Churchilli kirjast Stalinile 04.11.1941.....	171
Lisa 22: Väljavõte „The Times“ artiklist 03.11.1941.....	171
Lisa 23: Väljavõte Churchilli vastusest Crippsile 28.10.1941.....	173
Lisa 24: Churchilli kiri Mannerheimile 28.11.1941.....	173
Lisa 25: Briti valitsuse noot Soomele 28.11.1941.....	174
Lisa 26: Briti valitsuse noot Ungarile ja Rumeeniale 28.11.1941.....	175
Lisa 27: Soome valitsuse vastus Briti noodile 05.12.1941.....	175
Lisa 28: Briti sõjakuulutus Soomele, Ungarile ja Rumeeniale 06.12.1941.....	176
Lisa 29: Sõjakabineti vastus Edeni telegrammidele Moskvast 19.12.1941.....	177
Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks.....	179

SISSEJUHATUS

Mõni kuu enne 60 aasta möödumist II maailmasõja lõppemisest Euroopas, 1. märtsil 2005 pidas Soome president Tarja Halonen Prantsusmaal riigivisiidil olles kõne Pariisis asuvas Prantsuse Rahvusvaheliste Suhete Instituudis (IFRI). Halonen ütles, et Soome lähenemine Euroopa integratsioonile tuleneb paljuski 60 aasta tagustest kogemustest. President meenutas, et pärast Euroopa mõjusfäärideks jagamist Nõukogude Liidu ja Saksamaa vahel, tuli Soomel võidelda Punaarmee vastu, et säilitada oma iseseisvus. *Me pidime tegema seda üksi, ilma märkimisväärse välise abita. Viis aastat hiljem, suvel 1944 õnnestus meil jälle peatada Punaarmee katsed Soomet vallutada [...] Meie jaoks tähendas maailmasõda eraldi sõda Nõukogude Liidu vastu ja me ei pidanud jääma tänu võlgu teistele.*¹

Kaks päeva hiljem avaldas Venemaa välisministeerium oma kodulehel teate pealkirjaga: *Venemaa välisministeeriumi informatsiooni ja ajakirjanduse osakonna kommentaarid seoses meedias ilmunud küsimustega, mis puudutavad Soome presidendi T. Haloneni poolt Teise maailmasõja olemuse tõlgendamist.*² Keegi küsija, kelle nime ei pidanud Venemaa välisministeerium vajalikuks märkida, viitas Haloneni kõnele ja palus välisministeeriumil seda kommenteerida – sest *Euroopa ajalooga kursis olevate inimeste jaoks* olevat selline lähenemine *pehmetl* öeldes üllatav. Samuti ilma nimeta vastuses öeldi, et niisugune ajalootõlgendus on tõepoolest Soomes levimas eriti viimase kümne aasta jooksul, kuid *et vaevalt on põhjust viia üle terve maailma ajalooõpikutesse sisse korrektiivse kustutamaks mälestust sellest, et Teise maailmasõja aastatel kuulus Soome hitlerliku Saksamaa liitlaste hulka, sõdis tema poolel, ja seega kannab ka oma osa vastutusest selle sõja eest.* Kommentaaris soovitati lugeda 1947. aasta Pariisi rahulepingu preambulat selleks, et veenduda, mis on ajalooline tõde, mainitud leping olevat

---

¹ Helsingin Sanomat. International Edition. 7.03.2005. <http://www.hs.fi/english/article/1101978754422>; <http://www.hs.fi/english/print/1101978754542> loetud 26.04.2013.

² Министерство иностранных дел Российской Федерации. http://www.mid.ru/bdomp/Brp_4.nsf/arh/EC2527949C2E95BDC3256FB9005F21FD?OpenDocument loetud 26.04.2013.

muuhulgas *garanteerinud sõjajärgses Soomes inimõiguste ja vabaduste taastamise, mis pani aluse demokraatlikule ühiskonnale.*

Venemaa välisministeeriumi anonüümsel kommentaatoril on õigus vähemalt ühes asjas: 10. veebruaril 1947 kirjutati tõepoolest Pariisis alla rahuleping ühelt poolt Soome ja teiselt poolt Nõukogude Liidu, Ukraina NSV, Valgevene NSV, Ühendkuningriigi, Kanada, Austraalia, Uus-Meremaa, Lõuna-Aafrika Liidu, India ja Tšehhoslovakkia vahel. Samal päeval sõlmiti sarnased lepingud ka Itaalia, Rumeenia, Bulgaaria ja Ungariga.³ Käesoleva töö autor uuris mainitud rahulepingule vahetult eelnevaid ja järgnevaid sündmusi 2011. aastal kaitstud bakalaureusetöös.⁴ Praeguses töös huvitab autorit eelkõige see, mismoodi sattus Soome sõtta Inglismaaga. Küsimust, kas üldse oli tegemist sõjaga, ei saa vähemalt juriidilises mõttes püstitada, sest kui oli vaja sõlmida rahuleping, siis pidi olema ka sõda.

Eelpooltoodust nähtub, et vähemalt ametlik Venemaa käsitleb jätkuvalt II maailmasõda kui ühte terviklikku sõda, millesse Soome sekkus Saksamaa poolel võitlemaks Nõukogude Liidu vastu. Soome arusaama kohaselt oli mitu eraldiseisvat sõda. Lisaks Halonenile on Soome seisukohta väljendanud peaminister Matti Vanhanen, kes 1944. aasta suve tõrjelahingute 60. aastapäeva auks, 6. augustil 2004 peetud kõnes, väljendas mõtet, et Soome jaoks olid Talvesõda, Jätkusõda ja Lapi sõda kolm eraldiseisvat sõda, kuid suurriikide jaoks oli see kõik vaid osa suurest poliitikast.⁵ Soome ajaloolane Ohto Manninen kirjutab, et kui Suurbritannia jaoks kestis II maailmasõda kuus, ja Nõukogude Liidu jaoks neli aastat, siis Soome osales selles ainult pool aastat. Mannineni järgi hakkasid Soome kuus kuud pihta vaerahulepingu sõlmimisest 19. septembril 1944, kui liitlaste nimel kirjutas sellele alla Andrei Ždanov, ning Lapi sõda, milles sõdisid omavahel soomlased ja sakslased, oligi vaerahulepingu tingimuste täitmise otsene tagajärg.⁶ Soomlastega küllaltki sarnasel positsioonil on Mark Solonin,

---

³ Tuomo Polvinen. *Between East and West. Finland in International Politics, 1944-1947.* Minneapolis: University of Minnesota Press 1986, lk 299.

⁴ Ago Raudsepp. *Vaerahust ja kontrollkomisjonist sõpruse, koostöö ja vastastikuse abistamise lepinguni - Soome võrreldes Bulgaaria, Rumeenia ja Ungariga.* Tartu Ülikool. Filosoofiateaduskond. Ajaloo ja arheoloogia instituut. Tartu 2011.

⁵ Helsingin Sanomat. International Edition. 7.03.2005. www.hs.fi/english/article/1101978754422 loetud 26.04.2013.

⁶ Ohto Manninen. *Stalinin kiusa - Himmlerin täi: sota-ajan pieni Suomi maailman silmissä ja arkistojen kätköissä.* Helsinki: Edita, 2002, lk 5.

kes teeb ilmselt Venemaa publikut silmas pidades ettepaneku nimetada Talvesõda esimeseks Nõukogude-Soome sõjaks, Jätkusõda kuni 1944. aasta suveni teiseks Nõukogude-Soome sõjaks ja 1944. aasta suve lahinguid kolmandaks Nõukogude-Soome sõjaks.⁷

Samalaadsed küsimused kerkivad üles ka käesoleva töö teemaks oleva sõja kohta. *De jure* oli Inglismaa ja Soome vahel tegemist sõjaga, aga kuidas olid lood *de facto*, eriti arvestades sõja kummalist käiku: alguses pommitatakse, siis katkestatakse suhted ja kõige lõpuks kuulutatakse sõda? Millal see sõda sisuliselt algas ja kes, kui üldse, siin omavahel sõdisid? Missugune oli 1941. aastal asjaosaliste seisukoht: kas sõda või sõjad, milles Soome osales, olid eraldi sõjad või osa *üldisest Euroopa sõjast*, nagu sel ajal II maailmasõda kutsuti?

Inglismaa-Soome sõda ei ole kummaline mitte ainult oma ebaloogilise kulu poolest. Ilmselt kõige enam on see tuntud kui haruldane näide, kuidas kaks demokraatlikku riiki on omavahel sõtta sattunud. Nimetatud asjaolul käesolev töö pikemalt ei peatu, kuid poleks õige jätta see üldse tähelepanuta. Seepärast on järgnevalt antud lühike ülevaade Inglismaa-Soome sõja tähendusest „demokraatliku rahu“ nime all tuntud teooria seisukohalt.

Demokraatlikust rahust

Rahvusvaheliste suhete uurijad kasutavad terminit „demokraatlik rahu“ (*democratic peace*) seaduspärasuse kohta, mida märgati kindlasti juba pool sajandit tagasi, aga tõenäoliselt veelgi varem. Immanuel Kant unistas 1784. aastal, et kunagi sünniks keegi Kepleri sarnane, kes suudaks kirja panna ajaloos kehtivad seadused, samamoodi nagu nad on olemas täheteaduses.⁸ Mõned aastad hiljem kirjutas ta „Igavese rahu“,⁹ mis on olulisel määral inspireerinud tänapäeva demokraatliku rahu teoretikuid.¹⁰ Ajaloo-Keplerit ehk veel sündinud ei ole, kuid 1989. aastal tõdes Jack Levy: *Sõja puudumine demokraatlike*

---

⁷ Mark Solonin. 25. juuni 1941. Rumalus või agressioon? Tallinn: Grenader 2010, lk 16.

⁸ Immanuel Kant. Idee üleüldisest ajaloost maailmakodanlikus sihis. Tõlk Andrus Tool – Akadeemia, 1998, nr 3.

⁹ Aastal 1795.

¹⁰ Näiteks: Michael W. Doyle. Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs. *Philosophy & Public Affairs*, Vol. 12, No. 3 (Summer, 1983), lk 207; Nils Petter Gleditsch. Democracy and Peace. *Journal of Peace Research*, Vol. 29, No. 4 (Nov., 1992), lk 369; aga ka paljud teised.

riikide vahel on rahvusvahelistes suhetes empiirilisele seadusele kõige lähemal, mis meil on.¹¹ Erand kinnitab reeglit. Inglismaa-Soome sõda on üks väga väheseid erandeid, mis „seadusele kõige lähemal“ seisval reeglil on.

Üks esimesi, kes konkreetseid juhtumeid uurides teatud seaduspärasust märkas, oli Dean Babst 1964. aastal avaldatud artiklis. Analüüsisides kõiki suuremaid sõdu ajavahemikus 1789 kuni 1941, leidis ta, et kui rahvad on iseseisvad ja nende juhid on valitavad, siis nad omavahel ei sõdi. Babsti järgi osales II maailmasõjas 52 iseseisvat riiki, s.t need, kes olid iseseisvad 1. septembril 1939, jagunedes omakorda 8-ks Teljeriigiks ja 44-ks liitlaseks. Liitlastest olid 14-l valitavad valitsused: s.h Suurbritannial, Kanadal, Uus-Meremaal ja Lõuna-Aafrika Liidul; Eesti, Läti, Leedu ja Venemaa luges ta nende 44 liitlase hulka, kellel ei olnud valitavat valitsust. Babst leidis, et kuigi eksisteeris 91 erinevat kombinatsiooni, kuidas 14 valitava valitsusega riiki oleks võinud omavahel sõdida, siis tegelik tulemus oli 0. Ainuke Teljeriik, kellel oli valitav valitsus, oli Soome, kuid Babsti järgi oli Soome kaotanud oma iseseisvuse enne 1941. aasta detsembrit, *kui ta sõtta astus*. Babst pani Soome ühte gruppi riikidega, keda esmalt okupeeriti Saksamaa või Jaapani poolt ja siis *kasutati ära Liitlaste vastu*. Babst kirjutab, et soomlastele jäeti sõja ajal teatud iseseisvus, sest Hitler vajab nende abi võitluses Venemaa vastu, kuid et 1945. aastal sakslaste poolt põhjalikult laastatud Põhja-Soome näitas, kui vähe selline iseseisvus tegelikult maksis.¹²

Kaksteist aastat hiljem kirjutasid Melvin Small ja David Singer artikli, milles analüüsisid kõiki sõdu alates Viini kongressist kuni aastani 1965. Kui Babst võttis arvesse ainult vähemalt 50 000 ohvriga suuri sõdu, siis need mehed lugesid sõjaks konflikti, milles lahingutegevuse käigus hukkus vähemalt 1000 sõjaväelast. Smalli ja Singeri järgi oli Soome vaadeldaval perioodil osaline kahes riikidevahelises¹³ sõjas: Vene-Soome sõjas 1939, mille algatas Venemaa ning II maailmasõjas, mille nende meelest algatasid *Saksamaa, Soome jt*. Small ja Singer leidsid, et kuigi demokraatlikud riigid ei sõdi sugugi vähem kui mitte-demokraatlikud, siis omavahel nad tõesti sõda ei

---

¹¹ Jack S. Levy. The Causes of War: A Review of Theories and Evidence in Philip E. Tetlock, Jo L. Husbands, Robert Jervis, Paul C. Stern & Charles Tilly, eds. Behavior, Society, and Nuclear War, vol. 1. New York: Oxford University Press, 1989, lk 270.

¹² Dean V. Babst. Elective Governments - a Force for Peace. The Wisconsin Sociologist, vol. 3, no. 1, 1964, lk 9-14.

¹³ lisaks eristasid nad nn süsteemiväliseid sõdu, s.t selliseid sõdu, milles osalejad ei kuulunud rahvusvahelisse süsteemi. Niisuguseks sõjaks lugesid nad ka 1917 – 1921 Venemaaga seotud sõjad.

pea. Ainsad kaks sellist näidet, mis nad suutsid perioodil 1816-1965 tuvastada, olid: a) kui vabariiklik Prantsusmaa ründas vabariiklikku Roomat 1849; b) kui *parempoolsusse kalduv Soome demokraatia ühines Saksamaaga, et rünnata Venemaad (ja seeläbi ka Liitlasi) 1941*.¹⁴

Veel kakskümmend kuus aastat hiljem kirjutas Frank Wayman, et alates 1816. aastast on üle 1000 lahingutegevuses hukkunuga riikidevahelisi sõdu alla 100 ja selliseid, mida oleks omavahel pidanud *selgelt liberaalsed demokraatiad*, ei ole peetud mitte ühtegi. Wayman leidis, et sõdu on olnud liiga vähe selleks, et reeglit saaks lugeda tõestatuks ning võttis appi *Correlates of War* projekti käigus koostatud andmebaasi, mis sisaldab 2000 riikidevahelist sõjalist tüliküsimust alates aastast 1816. Waymani kirjutab, et kui Babst lähtus riikide hindamisel sellest, mil määral on nende valitsused valitavad, siis Kant ja Doyle pidasid oluliseks kodanikuvabadusi. Tema ise kasutas viimast lähenemist ehk siis Doyle'i ja Freedom House'i andmeid, hindamaks, kas riik on vaba või ei. Kui Babsti ning Smalli ja Singeri jaoks piisas sellest, kas oli sõda või mitte, siis Waymani poolt kasutatud andmebaasis on sõjalised tüliküsimused jagatud tõsiduse järgi astmetesse. Nn Maoz'i skaala kõige madalamal astmel numbriga 1 on ähvardus rakendada blokaadi ja astmel 100 käib täiemõduline sõda. Vahepealsetest astmetest on nr 30 „ähvardus jõudu kasutada“, nr 60 „piiririkumine“, nr 96 „blokaad“ ja nr 99 „sõjakuulutus“.

Wayman suutis tuvastada 62 mingil astmel sõjalist tüliküsimust riikide vahel, kes on vabad (*liberal*). Ainult ühel juhul leidis aset niivõrd tõsine intsident nagu sõjakuulutus. Tegemist oli Inglismaa sõjakuulutusega Soomele 1941. Wayman ei kahtle, et Soome kvalifitseerus sel ajal sõltumatuks ja demokraatlikuks riigiks. Tema jaoks on huvipakkuv, et sõjakuulutus ei viinud reaalse sõjategevuseni, ning ta peab seda loogiliseks: Soomest sai Saksamaa kaas-sõdija tänu eelnevale sõjale Venemaaga; Inglismaa kuulutas sõja, sest tema liitlane Venemaa seda nõudis. *Liberaalsed riigid, üritades toime tulla natslike ja stalinistlike agressioonidega, jõudsid lõpuks ka üksteise territooriumide hõivamiseni*¹⁵ ja isegi sõjakuulutuseeni. Wayman väidab ennast kindlalt teadvat, et ka Austraalia kuulutas

---

¹⁴ Melvin Small & J. David Singer. The War-Proneness of Democratic Regimes. *Jerusalem Journal of International Relations*, vol. 1, no. 4, Summer, 1976, lk 50-69.

¹⁵ Wayman peab territooriumide hõivamise all silmas ilmselt brittide operatsiooni Narvikis 1940 kevadel.

Soomele sõja ja kahtleb, et sama tegi ka Kanada, kuid *Correlates of War* andmebaas neid ei kajasta – järelikult ei olevat see päris täpne.¹⁶

Historiograafiast

Kui liikuda üldisemast spetsiifilisema suunas, siis oleks õige alustada historiograafia ülevaadet II maailmasõja ja Saksa-Nõukogude sõja algust käsitlevatest teostest, mida on käesoleva töö ettevalmistamisel kasutatud, nagu Mihhail Meltjuhovi ja Konstantin Plešakovi tööd.¹⁷ Lisaks on Jätkusõja puhkemisest kirjutanud juba eespool mainitud Mark Solonin, nimetades seda Nõukogude-Soome sõjaks. Kõik nad esindavad seisukohta, mille kohaselt valmistus Stalin ründama Saksamaad suvel 1941. Teistsuguse arvamuse esindajaks võib pidada Gabriel Gorodetsky't kui tuntud Viktor Suvorovi kriitikut. Temalt on 1999. aastal ilmunud sama perioodi kattev mahukas käsitlus.¹⁸ Laskumata detailidesse tuleb tõdeda, et vähemalt selles raamatus ei püüa Gorodetsky *revisioniste* eriti kritiseerida, vaid pigem nõustub, et ennetav löök võis olla plaanis, kuid mitte Kesk-Euroopa vallutamine. Tema arvates lootis Stalin, et tal õnnestub sõda üldse vältida ja *noppida vilju rahukonverentsil, mida ta eeldas kogunevat millalgi 1941. aasta lõpus*. Viitega Molotovile väidab Gorodetsky, et Nõukogude Liit poleks olnud ennetavaks rünnakuks valmis enne 1943. aastat.¹⁹ Arvamusega, et Stalin kavatses ennetavalt rünnata, kuid mitte veel 1941, esineb ka ühe värskema käsitluse autor Chris Bellamy.²⁰ Käesoleva töö seisukohalt on see kõik pigem kõrvalise tähtsusega, kuid autorit huvitab, kas õnnestub leida vihjeid ühe või teise arvamuse kasuks Inglismaa-Soome sõda puudutavatest allikatest.

---

¹⁶ Frank W. Wayman. Incidence of Militarized Disputes Between Liberal States, 1816-1992. A paper presented at the annual meeting of the International Studies Association, New Orleans, La., Mar. 23-27, 2002. <http://isanet.ccit.arizona.edu/noarchive/wayman.html> 2013-04-24.

¹⁷ Mihhail Meltjuhov. Stalini käestlastud võimalus. Tartu: Elmatar, Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused, 2005; Konstantin Plešakov. Stalini sõgedus: kümme esimest traagilist päeva Teise maailmasõja idarindel. Tänapäev, 2007.

¹⁸ Gabriel Gorodetsky. Grand Delusion: Stalin and the German Invasion of Russia. Yale University Press 1999.

¹⁹ Gorodetsky, lk 322-323.

²⁰ Chris Bellamy. Absoluutne sõda. Tänapäevane käsitlus Nõukogude Venemaast teises maailmasõjas. Tallinn: Varrak 2012, lk 138. Bellamy on vastavast poleemikast pikemalt kirjutanud lk 121-139.

Jätkates üldisemate käsitlustega tuleks mainida Winston Churchilli 6-köitelist II maailmasõja ajalugu, mis tõi talle 1953. aastal kirjanduse Nobeli preemia. Käesoleva töö jaoks on oluline III köide „The Grand Alliance.“ Peab ütlema, et Churchill on Soome koha pealt üsna napolisõnaline ning laseb rohkem rääkida allikatel kui avab sündmustes vahetult osalenuna tollaste otsuste tagamaid.²¹ Kas Churchill käsitleb Soome-teemat õiglaselt suhtes selle tähtsusega Briti sõja-aastate peaministri jaoks või jätab ta midagi olulist rääkimata, on üks käesoleva uurimistööküsimusi.

Soome poolelt 1941. aasta sündmustes osalenud olulistest isikutest on mälestused kirjutanud Carl Gustaf Mannerheim (ilmumisaasta 1951).²² Mannerheim selgitab märksa enam kui seda teeb Churchill, miks ta ühel või teisel hetkel üht- või teistmoodi otsustas. Näiteks põhjendab Mannerheim, miks ta ei saanud Churchillile vastates kirjutada, et vägedele oli antud käsk pealetung katkestada kohe, kui on vallutatud strateegiliselt oluline Karhumäki. Põhjuseks oli marssali kartus, et Briti peaministrilt läheb see sõjaliselt tundlik informatsioon edasi venelastele.²³ Kuna selline teave oleks teoreetiliselt võinud ära hoida brittide sõjakuulutuse, sest Karhumäki vallutati kõigest päev varem – 5. detsembril, siis on käesoleva töö seisukohalt huvipakkuv küsimus, kuivõrd britid teadsid või oskasid aimata Soome sõjalis-strateegilisi eesmärke. Samuti see, kas Mannerheimi kahtlused Churchilli suhtes olid põhjendatud.

Teine Soome-poolne võtmeisik, president Risto Ryti, pidas päevikut, mille sissekanded koos seotud arhiividokumentidega on avaldatud Ohto Mannineni ja Kauko Rumpuneni toimetatud raamatus.²⁴ Rytist on kirjutanud ka Martti Turtola.²⁵ Soome president näitab ennast 1941. aasta sündmuste ajal avara pilguga riigimehena, kelle arvamused sõjajärgse maailma ja sealhulgas Suurbritannia kohta on vägagi ettenägelikud. Lugeses Ryti päevikut jäi käesoleva töö autorile silma presidendi imestus 12. juuli Briti-Nõukogude lepingu üle, mida ta pidas brittide jaoks kompromiteerivaks ja täiesti ebavajalikuks, sest *Venemaa, võideldes oma elu eest Saksa vastu, oleks ka ilma liiduta*

---

²¹ Winston Churchill. The Second World War. Volume III. The Grand Alliance. Penguin Classics 2005.

²² Carl Gustaf Mannerheim. Soome marssali mälestused. Tallinn: Olion 2007.

²³ Samas, lk 271-273.

²⁴ Risto Ryti. Käymme omaa erillistä sotaamme: Risto Rytin päiväkirjat 1940-1944. Toim Ohto Manninen & Kauko Rumpunen. Helsinki: Edita, 2006.

²⁵ Martti Turtola. Risto Ryti. Elämä isänamaan puolesta. Helsinki: Otava 1994.

teinud Inglismaale sama teene.²⁶ Kui lisada siia juurde soomlaste püüdlik hoidumine kirjalike lepingute sõlmimisest Hitleriga vähemalt 1941. aastal ja kuni Anti-Kominterni pakti allkirjastamiseni novembris, siis tekib küsimus, kuivõrd britid sellistele asjadele tähelepanu pöörasid. Väärib mainimist, et ka Ryti pidas sündmuste teistsuguse arengu korral tõenäoliseks Nõukogude rünnakut Saksamaale 1942. aasta paiku.²⁷ Kuivõrd Nõukogude Rootsi-saadik Aleksandra Kollontai figureerib ka käesoleva töö ühes episoodis, siis on huvipakkuv Ryti hinnang talle Talvesõja lõpetanud Moskva rahulepingu läbirääkimiste ajast, millest Ryti isiklikult osa võttis: *Madame K-ga peetud vestlused ja sõlmitud kokkuleppedki osutusid väärtusetuks lobaks, millele rahuläbirääkimiste käigus Moskvast ei pööratud tähelepanu. Vastupidiselt kerkisid seal üles täiesti uued ja eel-läbirääkimistel K-ga kokkulepitud tingimustest lahknevad nõudmised... Kui ma viitasin seal Kollontai kokkulepetele, vastas Molotoff kuivalt: „sellised on nüüd Nõukogude Liidu nõudmised, millest ta peab kinni.“*²⁸

Anthony Eden, Ühendkuningriigi välisminister aastatel 1940-1945, on avaldanud oma memuaarid, mis osaliselt tuginevad päevikusissekannetele, kuid Soomest teeb ta juttu veelgi vähem kui Churchill. Samas iseloomustab Eden ilmekalt Inglise-Nõukogude suhteid käesolevas töös vaadeldaval perioodil, milles segunes hirm ja reaalne abivajadus. Kui 22. juunil sattus Nõukogude Liit sõtta Saksamaaga, siis kartsid Nõukogude juhid peaaegu paaniliselt, et britid vaatavad samamoodi osavõtmatult pealt nende surmaheitlust nagu nemad olid teinud 1940. aastal. Eden kirjutab: *Oli peaaegu samapalju sellest [hirmust] tingitud, kui et nad vajasisid abi, et järgmised 6 kuud olid täidetud Nõukogude taotlustega, isegi nõudmistega, teise rinde, tohututes kogustes materiaalse abi, Briti väeüksuste Venemaal sõdimise ja poliitilise lepingu järele. Meie omalt poolt teadsime piire, millistes me saime venelastele abi anda. Need olid kahetsusväärset kitsad ja samapalju kulukad kui julmad, mis puudutas elude kaotusi.*²⁹

Briti sõjaaegse välispoliitikaga seotud inimestest pidasid päevikut kolm olulist tegelast: Alexander Cadogan, Oliver Harvey ja Stafford Cripps. Esimene oli sõja-aastatel Briti välisministeeriumi *Permanent Under-Secretary* ehk tänapäeva Eesti mõistes

---

²⁶ Ryti, lk 124.

²⁷ Ryti, lk 124.

²⁸ Ryti, lk 168.

²⁹ Anthony Eden. The Eden Memoirs. The Reckoning. London: Cassell 1965, lk 313.

kantsler, teine välisminister Edeni erasekretär aastatel 1941-1943 ja kolmas oli suursaadikuks Nõukogude Liidus 1940-1942. Cadogani päevikusissekannete stiil on lühidalt konspekteriv ja igasugust diplomaatilist keerutamist vältiv. Selliseid nappe Soomega seotud sissekandeid on mõni üksik. Oliver Harvey mainib Soomet pisut rohkem ja tema sissekanded on põhjalikumad, keskendudes Briti sisepoliitilistele võimusuhetele.³⁰

Stafford Cripps'i tee Moskvasse suursaadikuks polnud päris tavapärane ja väärib seetõttu veidi pikemat selgitamist. Eelmine suursaadik William Seeds oli 1940. aasta alguses tagasi kutsutud protestiks Nõukogude kallaletungi vastu Soomele. Cripps saadeti veebruaris 1940 eriesindajana kohtuma Molotoviga, et uurida rahuvõimalusi Soome ja NSV Liidu vahel, kuid tema missioon ei andnud tulemusi. Mais 1940 üritati teda saata uuele, seekord kaubandusega seotud erimissioonile NSV Liitu. Cripps oli parlamendi liige ja väidetavalt eksisteerisid mingid juriidilised takistused selleks, et ta saaks samal ajal olla ka suursaadik. Seepärast taheti Cripps saata Moskvasse kui erisaadik (*special envoy*). Moskvast anti 26. mail teada, et nad on nõus Crippsi vastu võtma ainult juhul, kui ta tuleb tavalise suursaadikuna. Siis nimetasid britid Crippsi suursaadikuks erimissioonil (*Ambassador on a Special Mission*). Molotov nõustus lõpuks 31. mail *agrément*'i andma, kuid ei jätnud ütlemata, et nad oleksid eelistanud suursaadikut ilma igasuguste lisanditeta. Gorodetsky toimetatud Crippsi päevaraamatus mainitakse Soomet alles seoses detsembri lõpus toimunud Edeni Moskva-visitiga.³¹

Nõukogude saadik Londonis Ivan Maiski on samuti avaldanud oma memuaarid. Soomest teeb ta põgusalt juttu seoses Churchilli ja Stalini vahelise kirjavahetusega, mille juures Maiski täitis Stalini läkituste üleandja rolli ja sai kuulda-näha Churchilli vahetut reaktsiooni.³² Maiski on oluline isik käesoleva töö seisukohalt, sest tema kaudu avaldati Briti valitsusele survet ka Soome osas. Nõukogude saadiku meenutused ei lähe siiski alati allikatega kokku. Sõja alguse kohta kirjutab ta, kuidas ta ootas Moskvast juhtnööre, ja kui neid ei tulnud, siis otsustas ise 5-ndal päeval tegutsema asuda. Tegelikult kohtus Maiski Edeniga selle aja jooksul vähemalt 3 korda ja tõstatas ka nn teise rinde teema. Vaatamata

---

³⁰ David Dilks ed. *The Diaries of Sir Alexander Cadogan 1939 - 1945*. London 1971; Oliver Harvey. *The War Diaries of Oliver Harvey 1941-1945*. London: Collins. 1978.

³¹ Gabriel Gorodetsky. *Stafford Cripps in Moscow 1940-1942. Diaries and Papers*. London: Vallentine Mitchell 2007, lk 22-34.

³² И.М. Майский. *Воспоминания советского посла*. Москва, 1965, lk 169-183.

puudustele on Maiski mälestused käesoleva töö seisukohalt oluline lisa-allikas, mis aitavad selgitada Petsamo pommitamiseni viinud otsuste tagamaid. Huvipakkuv on ka Maiski analüüs nn Churchilli-Stalini tülini viinud kirjavahetuse kohta. Saadik juhib tähelepanu, et Stalin vastas Churchilli 7. novembri kirjale juba järgmisel päeval ehk kirjutab oma emotsionaalse vastuse *just loetud ridade vahetu mulje all*. Maiski arvates oli Stalini poolt viga hakata sõjajärgsete teemade tõstatamisega ohtu seadma suhteid ajal, kui sakslased olid Moskva all.³³

Väärib märkimist, et kõik viis viimatinimetatud päevikuid pidanud või mälestusi kirjutanud isikut: Eden, Cadogan, Harvey, Cripps ja Maiski võtsid osa Edeni visiidist Moskvasse 1941. aasta detsembri lõpus, ja välja arvatud Harvey, osalesid ka kohtumistel Staliniga. Mälestused on kirjutanud ka üks uuritavaal perioodil Briti Helsingi saatkonnas tegutsenud diplomaat – sõjaväeline atašee James H. Magill. Huvitav on tema kirjeldus saatkonna lahkumisest ning samuti märkus toiduolukorra kohta Soomes. Magill kirjutab, et alles Stockholmi jõudnuna sai ta aru, kui vähe neil Soomes süüa oli, sest olles harjunud kasinate söögikordadega, valmistas talle raskusi jälle normaalselt toituda.³⁴ Käesoleva uurimuse üks ülesandeid on välja selgitada, mil määral Londonis oldi teadlikud Soome raskustest toiduainetega ja kui palju sellega poliitika kujundamisel arvestati.

Liikudes järjest kitsapiirilisemate käsitluste juurde, tuleks mainida Joan Beaumont'i, kelle raamat räägib Briti-Nõukogude suhetest sõja ajal, keskendudes brittide poolt NSV Liidule osutatud abile³⁵ ning Martti Häikiö't, kes on kirjutanud Briti-Soome suhetest Talvesõja ajal ja vahetult enne.³⁶ Siinkohal pole ülearune meenutada, et kõigest aasta ja kolm kuud enne vaadeldavaid Inglismaa-Soome sõjani viinud sündmusi kaalusid britid märtsis 1940 Talvesõja kõige kriitilisemaid lahinguid pidavale Soomele sõjalise abi osutamist, isegi hoolimata Norra ja Rootsi vastuseisust lubada vägesid läbi oma territooriumi.³⁷

Ning lõpuks konkreetselt käesoleva töö teemal kirjutanud autoritest. Teadaolevalt kõige värskema sellise uurimuse autoriks on Tommi Ruokonen, kes 2010. aastal kaitses

---

³³ Майский, lk 180-181.

³⁴ J. H. Magill, toim. Jukka Tarkka. Tasavalta tulikokeessa. Muistelmia Suomesta kuman ja kylmän sodan vuosilta. Mikkeli: Weilin+Göös 1981, lk 93-96.

³⁵ Joan Beaumont. Comrades in arms: British aid to Russia 1941-1945. London: Davis-Poynter, 1980.

³⁶ Martti Häikiö. Maaliskuusta maaliskuuhun: Suomi Englannin politiikassa, 1939-40. Porvoo-Helsinki: WSOY 1976.

³⁷ Häikiö, lk 171.

Tampere Ülikoolis magistritöö Soome ajakirjanduse suhtumisest Inglismaa sõjakuulutusse.³⁸ Ruokoneni käsitlusel siinkohal pikemalt ei peatuta, sest käesoleva töö autorit huvitab rohkem see, kuidas sõjakuulutuseni jõuti. Suhteliselt hiljuti, 2005. aastal on Markku Ruotsila avaldanud raamatu pealkirjaga „Churchill and Finland“.³⁹ Käesolevate ridade autorit huvitavaid sündmusi 1941. aastal vaatleb Ruotsila umbes 18-l leheküljel, mida ei ole palju, arvestades raamatu ligi 200-leheküljelist kogumahtu. Võib-olla just seetõttu kasutab ta kohati häirivalt üldistavat ja kategoorilist sõnastust, mis ei tundu olevat piisavalt põhjendatud. Ruotsila peatähelepanu on Churchillil, kellega seotud arhiivimaterjale on rohkelt kasutatud, kuid 1941. aasta sündmuste osas toetub ta suurel määral Jukka Nevakivi ja Tuomo Polvineni töödele.⁴⁰

Ruotsila kirjutab, et Churchill *käskis* Petsamot pommitada, et Churchill *keelas* NSV Liidu hümnid mängida (BBC mängis kõikide liitlaste hümnid),⁴¹ mis tekitab lugedes tõrget, sest kõik need olid ikkagi kollektiivsed otsused ja neid arutati Sõjakabinetis (*War Cabinet*) või Kaitsekomitees (*Defence Committee (Operations)*). Kuigi Churchilli mõju otsustele oli vaieldamatult suur, siis keelan-käsin stiili omistamine talle oleks ülekohtune ja asetaks ta ühele pulgale Stalini ja Hitleriga. Samuti läheks selline kõikvõimas otsuste langetaja roll vastuollu Ruotsila enda hinnanguga: *Kuigi talle kuulusid Peaministri ja Kaitseministri portfelligid läbi kogu Teise maailmasõja aja, siis ei olnud Churchill mitte mingil juhul iseseisev ja vaba tegelane, ja ei saanud üksinda dikteerida Briti poliitikat.*⁴²

Sarnaste ebatäpsete ja isegi eksitavate väljenduste ülesloetlemine läheks pikale, kuid olgu tähelepanu juhitud veel ühele käesoleva töö seisukohalt olulisele momendile. Ruotsila kirjutab, et Nõukogude Liit hakkas Saksamaaga sõja puhkedes *viivitamatult survestama britte Soomele sõda kuulutama* ning et Maiski olevat sõja 5-ndal päeval *sõlminud kokkuleppe Beaverbrookiga (contracted Beaverbrook)* avaldamaks survet Churchillile teise rinde, materiaalse abi ja *Soomele sõjakuulutamise osas.*⁴³ Kui see nii oleks, siis muudaks see mitte ainult käesoleva töö autori, vaid ka Nevakivi ja Polvineni

---

³⁸ Tommi Ruokoneni . Englanti julistaa sodan - Suomalaisen sanomalehdistön asennoituminen Englantiin ennen sodanjulistusta ja sen jälkimainingeissa vuonna 1941. Tamperen yliopisto 2010.

³⁹ Markku Ruotsila. Churchill and Finland. London and New York: Routledge 2005.

⁴⁰ Jukka Nevakivi. Ystäväistä vihollisiksi: Suomi Englannin politiikassa 1940-1941. Helsinki: Tammi 1976; Tuomo Polvinen. Barbarossasta Teheraniin. Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY 1979.

⁴¹ Ruotsila, lk 109, 112.

⁴² Ruotsila, lk 118.

⁴³ Ruotsila, lk 111, 119.

senist arusaama, et sõjakuulutus tuli jutuks alles septembris. Paraku Ruotsila viidatud Polvineni ja Maiski teostes midagi sellist ei leidu ja oleks väga üllatav, kui selline teave sisalduks teistes Ruotsila viidatud allikates. Pigem on siingi tegemist üldistava ja ebatäpse väljendusviisiga, mis võib-olla on omal kohal Ruotsila raamatu teemaks oleva 30-aastase perioodi käsitlemisel, kuid on kasutu käesoleva uurimuse tähelepanu all olevat 6-kuulise ajavahemiku jaoks.

Inglise-Soome suhetest käesolevas töös vaadeldaval perioodil on põhjalikud uurimused kirjutanud juba eespool mainitud Jukka Nevakivi ja Tuomo Polvinen. Mõlemad autorid on oma teosed kirjutanud üsna vahetult pärast Briti arhiivide avanemist, kui 1941. aasta sündmustest möödus 30-aastat, mis vastavalt Briti seadustele tähendab reeglina dokumentidelt juurdepääsupiirangute mahavõtmist. Siiski on britid pidanud vajalikuks pikendada enamiku Soomega seotud välisministeeriumi (*Foreign Office*) materjalide juurdepääsupiiranguid veel 20-ks aastaks ehk kuni aastani 1992, kuid nii Nevakivi kui ka Polvinen on saanud neid oma töödes kasutada – ilmselt vastava eriloa alusel.

Nimetatud kaks suurepäraselt uurimust täiendavad üksteist väga hästi ja katavad kogu käesoleva töö teema kõigis olulistest punktides. Seepärast oli autori jaoks valida: kas piirduda Nevakivi ja Polvineni tööde ümberjutustusega või heita peaaegu 40 aastat hiljem uus pilk peale arhiividokumentidele. Valitud sai teine tee, kuid ühe olulise erinevusega. Nevakivi ja Polvinen ei piirdu oma töödes Briti arhiividega, samuti ei tegele nad ainult 1941. aasta teise poole sündmustega. Kuivõrd 1941. aasta Inglismaa-Soome sõjasündmustes osales Soome enamasti passiivse osapoolena ja määravaks sai brittide tegevus, siis otsustas käesolevate ridade autor esitada sündmusi niipalju kui vähegi võimalik just Briti arhiiviallikate kaudu. Lisaks on püütud teha seda võimalikult detailiderohkelt, et juba varem Soome ajaloolaste poolt tehtud tööd täiendada ja täpsustada.

Olgu siinkohal etteruttavalt ära toodud ka mõningad täpsustused, mida käesoleva töö teema seisukohalt on oluline mainida. Nevakivi eksib, kui ta kirjutab, et Stalini kirjas Rooseveltile augustis 1941 nimeti ka Petsamo pommitamist.⁴⁴ Ilmselt kasutas ta allikana mitte Stalini kirja, vaid Maiski poolt Edenile ettelõetud varianti. Maiski lisas Petsamo

---

⁴⁴ Nevakivi, lk 148.

pommitamise arvatavasti selleks, et britte meelitada. Polvinenil on mainitud Stalini kiri esitatud korrektseks. Nevakivi kirjutab, et Soomele esitatud ultimaatumi tähtjaks pandi alguses ekslikult 3.12.⁴⁵ Nii ei ole vale väita, kuid täpsem oleks, et see muudeti kaks päeva hilisemaks Churchilli soovil, et anda soomlastele reageerimiseks rohkem aega. Polvinenil on see täpsustus ära toodud. Nevakivi on lasknud ennast eksiteele viia ühest vigasest kellaajast algdokumendil, mis ütleb, et Churchill helistas Cadoganile *6.12.41 kell 12.25 a.m.*, et anda nõusolek sõjakuulutuste väljasaatmiseks. Nimetatud dokument ajas mõneks ajaks segadusse ka käesoleva töö autori.⁴⁶ Siiski, nagu Cadogani päevikusissekandele tuginedes õigesti märgib Polvinen, leidis telefonikõne peaministriga aset 6.12 öösel kell 00.25, mitte 12 tundi hiljem lõuna paiku.⁴⁷ Et Polvinenil on õigus, kinnitab ka kellaag USA saatkonnale edastatud sõjakuulutuse telegrammil: *1.35 a.m. 6th December, 1941.*⁴⁸ Polvinen omakorda eksib, kui väidab, et Briti saatkond lahkus Helsingist alles 8. septembril.⁴⁹ Saatkonna sõjaväelise atašee Magilli järgi lahkusid nad 5. augustil, kuid saadik Gordon Vereker jäi tõepoolest veel kohale, kuniks ka temal paluti 8. septembril Soomest lahkuda.⁵⁰

Nüüd kahest väitest, mis ei ole taandatavad kõigest kellaegadele või kuupäevadele. Eespool oli juttu Stalini-Churchilli tülist, mis on antud töö kontekstis oluline, kuna Soome küsimus mängis selles sugugi mitte teisejärgulist rolli. Polvineni järgi põhjustas Stalini emotsionaalse reaktsiooni Nõukogude rahupakkumise avalikustamine USA riigisekretär Cordell Hulli poolt koos võimalike territoriaalsete järeleandmistega Soomele – ehk kõik see, mis oli sisaldunud Stalini kirjas Rooseveltile, küll mitte otseselt kirja mainides.⁵¹ Nevakivi sellist tõlgendust ei paku ja ka käesoleva töö autorile tundub loogilisena, et Stalini ajasid marru ikkagi USA ja Briti ajakirjanduses avaldatud artiklid, kuidas NSV Liit survestab britte Soomele, Rumeeniale ja Ungarile sõda kuulutama. See on huvitav küsimus ja jäägu see põhjalikumaks lahkamiseks järgnevatel lehekülgedel. Teine laiem küsimus on seotud Briti Dominioonidega. Nevakivi

---

⁴⁵ Nevakivi, lk 175.

⁴⁶ PREM 3/170/1/28.

⁴⁷ Nevakivi, lk 177; Polvinen 1979, lk 130.

⁴⁸ FO 371/29355/73.

⁴⁹ Polvinen 1979, lk 93.

⁵⁰ Magill, lk 93; <http://www.militaryimages.net/photopost/people/p17223-ambassador-gordon-vereker-leaving-helsinki.html> loetud 02.05.2013.

⁵¹ Polvinen 1979, lk 122, 126.

kirjutab, et sõjakuulutamise küsimuses ei jäetud Dominioonidele tegelikult valikuvõimalust, sest vastavas Briti valitsuse dokumendis oli öeldud, et *kõik Briti Rahvasteühenduse valitsused peavad olema samal positsioonil*. Nevakivi mainib ka Dominioonide nõudmist 5.12, et sõjakuulutusega enam ei venitataks.⁵² Ka see küsimus saab loodetavasti selgemaks käesoleva töö käigus.

Kui Nevakivi tähelepanu all on peamiselt Briti-Soome suhted, siis Polvinen pöörab märksa enam tähelepanu ka USA-le. Kuigi see jääb käesoleva töö suunast kõrvale, siis on huvipakkuv ära märkida, et USA-s peeti 1941. aasta sügisel kasulikuks õhutada lahkhelisid Soome ja Saksamaa vahel, kuni sinnamaani välja, et Saksamaa Soome okupeeriks. Sellisel viisil oleks Soomest võinud kujuneda Jugoslaavia-sarnane vastupanukolle, mis oleks sidunud Hitleri vägesid.⁵³

Jääb veel üle lisada, et ei Nevakivi ega ka Polvinen ei ole kuigi palju kirjutanud Petsamo pommitamisest. Nevakivi on seda teinud kõigist käesolevate ridade kirjutajale teadaolevatest autoritest kõige põhjalikumalt ja täpsemalt, kuid temagi ei kirjuta sellest, kuidas pommitamise otsuseni jõuti.⁵⁴ Polvinen mainib veidi rohkem samme, mis viisid vastava otsuseni, kuid minimaalselt rünnakust endast.⁵⁵ Käesolev töö püüab siin tühimikku täita. Oluline on veel märkida, et 1991. aastal avaldatud artiklis Briti õhujõudude (*Royal Air Force* ehk RAF) tegutsemisest sõja ajal Murmanskis lükkavad Ohto Manninen ja Carl-Frederik Geust ümber Nevakivi väite, et Petsamo pommitamine oli *ainuke II maailmasõja ajal brittide poolt Soome territooriumi vastu sooritatud sõjaline ettevõtmine*.⁵⁶

Aastast 1941 kirjutades ei saa Soome ajaloos kuidagi mööda minna Petsamost. Sama käib ka vahetult eelnenud ja järgnenud aastate kohta. Eesti lugejat silmas pidades on asjakohane kirjutada mõni rida selgituseks selle kaugel põhjas polaarjoone taga asuva Põhja-Jäämere äärses maatuiki kohta. Petsamot võiks mingis mõttes võrrelda Eestile kuulunud Petserimaa ja Narva-tagusega. Kuid ainult mingis mõttes. Sarnasus seisneb selles, et Petsamo 2000 elanikku ei olnud etniliselt ega kultuuriliselt Soomega kuigi

---

⁵² Nevakivi, lk 169, 177.

⁵³ Polvinen 1979, lk 108; 111.

⁵⁴ Nevakivi, lk 137-139.

⁵⁵ Polvinen 1979, lk 78; 88-89.

⁵⁶ Ohto Manninen, Carl-Frederik Geust. Royal Air Force Murmanskissa 1941. Sotilasaikakauslehti, 66 (1991): 5, lk 370-374; Nevakivi, lk 137.

tugevalt seotud ning Petsamo kuulumine Soomele lepiti kokku Tartus (lõplikud piirid tõmmati Raekoja platsil asunud restoranis Automaat) ja vormistati Tartu rahulepinguna sügisel 1920. Soome kaotas Petsamo vastavalt septembris 1944 sõlmitud vaerahulepingule, samal ajal viis Stalin kiirustades läbi administratiivpiiri muudatused, millega ENSV-st eraldati Petserimaa ja Narva-tagune. Erinevused seisnesid selles, et Petsamo pindala oli peaaegu ¼ kogu Eesti territooriumist, Petsamo jäävaba sadama kaudu oli soomlastel väljapääs ookeanidele, ning mis kõige olulisem – kõigest aasta pärast Tartu rahulepingu sõlmimist avastati Petsamos märkimisväärsed niklivarud.⁵⁷

Petsamoga seotud historiograafiast ülevaadet tehes tuleks alustada Erno Paasilinnast, kes on Petsamost kirjutanud põhjalikult ja kirjanduslikult nauditavalt. Esimene köide käsitleb aega enne Tartu rahulepingut, kui Petsamost sai Soome riigi osa ja teine köide keskendub aastatele 1920-1944.⁵⁸ Tegemist ei ole akadeemilise uurimusega, kuid töö tugineb kümnetele kui mitte sadadele intervjuudele ning osaliselt ka arhiiviallikatele. Käesoleva töö seisukohalt olulisele Petsamo pommitamisele on Paasilinna pühendanud umbes poolteist lehekülge, kuid tema kirjelduses toodud faktid ei lähe kuigi hästi allikatega kokku. Kuivõrd kirjaniku informatsioon pärines sündmuste omaaegsete tunnistajate meenutustest, mis aastakümneid hiljem ei saanudki olla väga täpsed, on see ka mõistetav. Petsamo Seltsi välja antud akadeemiline Petsamo ajalugu ilmus 15 aastat hiljem, kuid selles on Petsamo pommitamise kohta kõigest kaks lauset. Ligi 900-leheküljelise väljaande kohta ei ole seda eriti palju.⁵⁹ Seoses Petsamoga on mitmed nii Soome kui ka mitte-Soome ajaloolased kirjutanud nn niklidiplomaatiast ehk Soome laveerimisest kolme suurriigi: Saksamaa, Nõukogude Liidu ja Suurbritannia huvide vahel, mis kulmineerusid alates suvest 1940 kuni kevadeni 1941. Kõige laiemale allikabaasile toetuv uurimus on ilmunud Esko Vuorisjärvelt.⁶⁰

Petsamost ja sealse nikliga seotud sündmustest aastatel 1940-1941 on ülevaatelise artikli kirjutanud ka üks eesti päritolu uurija. Herbert Vainu töös on tunda nõukogulikku

---

⁵⁷ Erno Paasilinna. Kaukana maailmasta: historiaa ja muistoja Petsamosta. 2. trükk. Helsingi: Otava 1984, lk 274-275; Esko Vuorisjärvi. Petsamon Nikkeli kansainvälisessä politiikassa 1939-1944: suomalainen todellisuus vastaan ulkomaiset myytit. Helsingi: Otava, 1990, lk 21.

⁵⁸ Erno Paasilinna. Maailman kourissa. Historiaa ja muistoja Petsamosta. Helsingi: Otava 1983.

⁵⁹ Turjanmeren maa: Petsamon historia 1920-1944. Toim Jouko Vahtola ja Samuli Onnela. Rovaniemi: Petsamo-seura 1999, lk 619.

⁶⁰ Esko Vuorisjärvi. Petsamon Nikkeli kansainvälisessä politiikassa 1939-1944: suomalainen todellisuus vastaan ulkomaiset myytit. Helsingi: Otava, 1990.

kallutatust ja osade faktidega on raske nõustuda, kuid kasutatud kirjanduse loetelu on igati muljetavaldav.⁶¹ Käesoleva töö vaatevinklist jääb niklidiplomaatia välja, kuid see on oluline mõistmaks 1941. aasta suve sündmusi. Seepärast on omal kohal järgnev lühike ülevaade.

Kui 1940. aasta suvel valmistus Soome sõlmima sakslastega lepingut nikli tarnimiseks, siis sai vastset Moskvasse saabunud Cripps ülesandeks lekitada vastav informatsioon venelastele, mis omakorda tõi kaasa Paasikivi „vaibale kutsumise“ Molotovi poolt ja sisuliselt käivitaski 1941. aasta kevadeni kestnud niklidiplomaatia. Huvitava kokkusattumusena saadeti Crippsile vastavad juhtnöörid täpselt aasta enne Saksa-Nõukogude sõja puhkemist, ehk 22. juunil 1940. Samal ajal tegid britid ettevalmistusi Petsamost niklilaadungiga lahkuvate laevade põhjalaskmiseks ja Vuorisjärvi kirjutab, et kui 1940. aasta suvel Churchilli üldse midagi Soomega seoses huvitas, siis see, et sakslased ei saaks sealt niklit.⁶² Vastusena nikliga seotud Soome-Saksa koostööle hakkasid britid alates juulist 1940 rakendama mereblokaadi ka Soomele ja Petsamosse lubati sõita ainult laevadel, millele oli Briti ametivõimude poolt väljastatud vastavad load – *navicert*'id.

Allikatest

Käesoleva töö seisukohalt olulisematest allikapublikatsioonidest tuleks nimetada Briti valitsuse ametlikke teateid avaldava London Gazette'i materjale. Samuti Soome välisministeeriumi poolt publitseeritud dokumente, mida avaldati juba sõja ajal eesmärgiga selgitada Soome positsioone käimasolevas sõjas ja avalikustada Nõukogude Liidu agressiivset välispoliitikat Soome suhtes sõjale eelnenud aastatel. Samamoodi oli toimitud ka pärast Talvesõda, kui avaldati Talvesõjale eelnenud perioodi dokumente.⁶³ Nõukogude Liidus avaldatud allikapublikatsioonidest on käesolevas töös kasutatud

---

⁶¹ X. M. Вайну. Значение района Петсамо в Германно-Финляндском военном сговоре в 1940-1941 гг. Тартуский Государственный Университет. Скандинавский сборник. Таллин 1985.

⁶² Vuorisjärvi, lk 70-71.

⁶³ Suomen sinivalkoinen kirja, II. Neuvostoliiton suhtautuminen Suomeen Moskovan rauhan jälkeen. (Ulkoasiainministeriön julkaisu). Helsinki 1941; Documents concerning the relations between Finland, Great Britain and the United States of America during the autumn of 1941. Publication of the Ministry for Foreign Affairs of Finland. Helsinki 1942.

Churchilli ja Roosevelti kirjavahetust Staliniga.⁶⁴ Vestluste protokollid Edeni kohtumistest Staliniga detsembris 1941 on välja antud Venemaal Oleg Rževski poolt toimetatud kogumikus.⁶⁵ Eriti huvipakkuv on selles sisalduv Stalini ettepanek Edenile, et Inglismaa saadaks briti vägesid võitlema koos venelastega Petsamos, mille tulemusena *Petsamo okupeeritaks ja Põhja-Norras moodustuks vastupanukolle saksa agressioonile*. Stalini arvates võiks sellise operatsiooni käivitada 6 nädalaga. Hiljem kui arutati võimalikke edasisi ühisoperatsioone, siis küsis Eden, missuguses rindelõigus näeks Stalin briti vägesid tegutemas. Stalin vastas, et neid võiks suunata Leningradi rindele, *kusagile Eesti piiri kanti. Ta võiks muidugi anda neile koha ka Soome rindel, kuid eeldab, et inglased tõenäoliselt eelistaksid hoiduda relvastatud tegevusest Soome vastu*.⁶⁶

Arhiiviallikatest on kasutatud Londonis Ühendkuningriigi rahvusarhiivis (*The National Archives*) säilitatavaid dokumente. Admiraliteedi kogus leiduvaid Petsamo pommitamisega seotud üksikasjalikke materjale, sh fotod ja kaardid, ei ole käesoleva töö autori andmetel varem kasutatud ja on piiratud London Gazette's avaldatutega, mis annavad enamuse sündmustikust edasi, kuid on siiski mõnede oluliste kärbetega.

Eesmärgist

Kokkuvõtvalt võiks käesoleva töö eesmärgi sõnastada järgmiselt: anda Briti arhiiviallikate baasil võimalikult detailiderohke ülevaade 1941. aasta sündmustest, mis viisid Inglismaa sõjakuulutuseni Soomele ja on viidavad ühisnimetaja alla: Inglismaa-Soome sõda. Üksnes Briti allikatele toetumine on taotluslik, et anda edasi brittide kaalutlused ja tuua välja otsuste langetamise mehhanismid selle informatsiooni baasil, mis neil sel hetkel kasutada oli. Niisuguse lähenemisega loodab autor täiendada ja täpsustada Soome ajaloolaste varemavaldatud töid Inglismaa-Soome sõda puudutavate sündmuste ja eriti Petsamo pommitamise osas. Lisa-eesmärgiks on näidata neid raskusi, mis Inglismaa-Soome sõjaga kaasnesid, tulenevalt asjaolust, et tegemist oli demokraatlike riikidega.

---

⁶⁴ Переписка Председателя Совета Министров СССР с президентами США и премьер-министрами Великобритании во время Великой Отечественной войны, 1941-1945 гг. Том I, Том II. Москва 1957.

⁶⁵ Олег А. Ржевский. Сталин и Черчилль. Встречи. Беседы. Дискуссии. Документы, комментарии. 1941-1945. М.: Наука, 2004.

⁶⁶ Ржевский, lk 64-65.

Üksikasjaliku käsitusviisiga kaasnevad mõned paratamatud piirangud. Vaadeldavates sündmustes oli Soome suurel määral Briti-Nõukogude suhete kõrvaltegelane, kuid käesolev töö ei pretendeeri Stalini-Churchilli ega ka Briti-Nõukogude vahekordade põhjalikumale analüüsile. Samuti on tulenevalt püüdest anda detailselt edasi brittide kaalutlusi ja tegevusi seoses Soomega võimatu pöörata samavõrra tähelepanu paralleelselt kulgevatele arengutele. Eespool sai tsiteeritud Edenit, kes nimetas nelja teemat, mida Nõukogude Liit 1941. aasta suvest alates pidevalt üleval hoidis: 1) teine rinne; 2) materiaalne abi; 3) Briti vägede NSV Liitu sõdima saatmine; 4) poliitiline leping. Kõik need teemad moodustasid olulise tausta ka Inglismaa-Soome sõjale, lisaks veel olukord Saksa-Nõukogude rindel. Tulenevalt valitud lähenemisviisist pole võimalik nendel seostel põhjalikumalt peatuda. Kuid see võiks olla edasine uurimissuund. Eriti huvitav oleks uurida Stalini soovi, et Briti väeüksused Venemaal sõdiks ja selle soovi seoseid Soome ning Balti riikidega. Niisuguse uurimissuunaga võiks kasneda ka suurem tähelepanu Briti-Nõukogude suhetele. Erandina on käesolevas töös Petsamo pommitamise käsitlemisel püütud eraldi kokkuvõttes põhjalikumalt analüüsida osapoolte motiive lähtudes sõjalistest kaalutlustest.

1. POMMITAMINE

Kirjas Stalinile, mis jõudis Nõukogude juhi lauale 21. juulil 1941, kirjutab Churchill:

Aga kui rääkida mingisugusest abist, mida me võiksime osutada kiiresti, siis tuleb meil pöörata pilgud põhja poole. Sõjalaevastiku staap on viimase kolme nädala jooksul valmistanud ette operatsiooni Saksa laevade vastu Põhja-Norras ja Soomes, mille peavad läbi viima lennukikandjatel baseeruvad lennukid, lootes sel viisil võtta vaenlaselt võimalus vedada vägesid merd mööda ründamaks Teie paremat tiiba Arktikas. Me pöördusime Teie kindralstaabi poole palvega hoida Vene laevad eemal teatud piirkonnast ajavahemikul 28. juulist kuni 2. augustini, kui me kavatseme rünnata.¹

Põhjus, miks Churchill palus Stalinil hoida Nõukogude laevad Põhja-Norra ja Põhja-Soome rannikust eemal, seisnes operatsioonis „E.F.“.

1.1. Maiski manööver ja Kaitsekomitee otsus

Briti välisminister Anthony Eden kirjeldab oma mälestustes ilmekalt, kuidas algas tema jaoks Saksa-Nõukogude sõda. Ta oli sõitnud nädalavahetuseks peaministri maaresidentsi Chequers'isse. Pühapäeva, 22 juuni hommikul kell pool kaheksa äratas ta Churchilli kammerteener, kes ulatas hõbekandikul paksu sigari ja ütles: „*Peaminister palub tervitada ja Saksa armeed on tunginud Venemaale*“. Eden tõusis üles ja läks Churchilli poole, kes oli veel magamistoas, ja üheskoos *tähistati kergendust* (küllap joodi mõni pokaal peaministri lemmikšampanjat Pol Roger'it). Sigarist Eden loobus viidates varajasele kellaajale.²

Churchilli ja Edeni kergendust võib mõista. Pärast Prantsusmaa langemist juunis 1940 olid britid sõdinud Saksamaa vastu terve aasta üksinda ja Nõukogude Liit oli nende heitlust kõrvalt pealt vaadanud. Ja mitte ainult, et vaadanud, vaid saatnud Saksamaale

---

¹ Переписка... Том I, lk 12.

² Eden, lk 312; Churchill by his granddaughter, Celia Sandys. London: Trustees of the Imperial War Museum 2011, lk 130.

rongide viisi varustust ja aidanud murda inglaste majandusblokaadi lubades Saksa kaubatrasiidil kulgeda läbi oma territooriumi. Kohtudes samal päeval Ivan Maiskiga jäi Edenile mulje, et Nõukogude suursaadikul on hirm, et britid käituvad nüüd Nõukogude Liiduga samamoodi ja vaatavad tegevusetult pealt nende surmaheitlust. Maiski uuris Edenilt, kas ta võib kodumaale teatada Inglismaa muutumatust positsioonist Saksamaa suhtes, kes kindlasti proovib kombineerida sõda Venemaa vastu rahualgatustega Läänes, ning kas ei ole oodata Briti sõjapingutuste nõrgenemist.³

Teisipäeval, 24. juunil uuris Maiski Briti välisministrilt, kas ei oleks võimalik kaaluda dessanti mõnele sakslaste poolt okupeeritud rannikutest. Eden hoidus mingeid lubadusi andmast.⁴ Neljapäeval, 26. juunil kohtusid Eden ja Maiski uuesti. Nõukogude suursaadik alustas vestlust kaebusega, et BBC on lükanud tagasi Nõukogude saatkonna pressitašee esinemise kui ebaobjektiivse. Vastuses talle andis Eden mõista, et värsked liitlассuhted ei tähenda, et Briti valitsuse suhtumine kommunistlikku propagandasse oleks muutunud.⁵

Edeni vaoshoitud käitumisest heitunud Maiski otsustas rikkuda diplomaatilist etiketti ja minna välisministrist üldse mööda ning pöörduda hoopis oma vana tuttava lord Beaverbrooki poole. Beaverbrook oli loogiline valik, sest sõjakabineti liikmena oli tal võimalik valitsuses küsimusi tõstatada, ühtlasi oli tegemist poliitikuga, kes Maiski sõnul oli *olulisel määral teinud ära Inglise - Nõukogude lähenemise propaganda heaks*.⁶ Ettekande reedel, 27. juunil toimunud vestlusest Beaverbrookiga saatis ta Moskvasse. Seal kutsuti pühapäeva, 29. juuni hilisõhtul välja Briti suursaadik Stafford Cripps, kes oli viibinud Londonis konsultatsioonidel, kuid pärast 22. juunit kiirkorras NSV Liitu tagasi lähetatud. Viidates Beaverbrooki positiivsele suhtumisele teise rinde küsimusse paluti Crippsil Londonisse teatada, et Briti valitsus võtaks asjas seisukoha. Cripps telegrafeeris omakorda Edenile ja intriig oligi sündinud. Kogenud nõukogude diplomaadi manööver õnnestus suurepäraselt. Maiski poolt Beaverbrookile ettesöödetud mõtet teisest rindest esitas Molotov Crippsile nüüd juba kui Briti ministri ideed, millele oodati Londonist kinnitust. Intrigi aitas paisutada Crippsi telegrammi šifreerimisel ja dešifreerimisel

---

³ Llewellyn Woodward. British Foreign Policy in the Second World War. Volume II. London: Her Majesty's Stationery office. 1971, lk 5.

⁴ FO 954/24B/9174.

⁵ FO 954/24B/9176.

⁶ Майский, , lk 144.

tekkinud moonutus, mille tõttu ei olnud aru saada, missugusest Briti ministrist käis jutt ja võis jääda mulje, nagu oleks Maiskile teise rinde avamist lubanud hoopis Eden.⁷ Täpsemalt olevat kõnealune minister lubanud kaaluda inglaste toetust järgmiselt: a) intensiivistatud õhurünnakud Saksamaa lääneosas ja Prantsusmaal; b) dessant Prantsusmaa põhjaosas; c) mereväe tegevus Petsamo ja Murmanski ranniku piirkonnas.⁸

Kohtumisel Crippsiga rõhutas Molotov, et punkt (c) on kiireloomulisem kui punkt (b). Cripps omakorda ütles, et sõjaliste küsimustega peaks tegelema üle-eelmisel päeval koos temaga Moskvasse saabunud Briti Sõjaline Missioon. Molotov nõustus missiooni juhiga rääkima, kui kohtumine toimub koheselt.⁹ Samal öösel vastu esmaspäeva, 30. juunit, kell 3.00 alanud nõupidamisel teatas Molotov kindral Mason-Macfarlane'le, et eriti oluline on punktis (c) nimetatud mereväe tegevus Petsamos. Kindral küsis informatsiooni rindeolukorra kohta ja ütles, et kiireid otsuseid saab langetada siis, kui neile antakse kogu asjassepuutuv informatsioon, mitte ei söödeta ette ebamääraseid raporteid. Olevat võimatu otsustada aktsioonide üle Petsamos omamata detailsemaid teadmisi olukorrast kohapeal. Molotov vastas, et nad raiskavad aega ja et küsimus võetakse üles Londonis. Ta ei kavatse anda värsket informatsiooni sõjalise olukorra kohta. Enne kui britid pole langetanud otsust Petsamo operatsiooni osas ei saa ka arutada asjassepuutuvaid detaile.¹⁰

Küsimus „võetigi üles“ Londonis kohe järgmisel hommikul, esmaspäeval, 30. juunil. Tegemist oli Edeni ja Maiski neljanda kohtumisega pärast NSV Liidu – Saksamaa sõja algust. Nõukogude saadik alustas kohtumist kiitusega selle eest, et brittide sõjaline missioon nii kiiresti Moskvasse saadeti – erinevalt 1939. aastast, kui seda tehti merd mööda ja piinava aeglusega. Briti välisminister ei hakanud Maiskile meelde tuletama nende kohtumist 13. juunil, kui Eden oli informeerinud Maiskit Saksa vägede koondumistest Nõukogude piiril ja avaldanud valmisolekut sõja puhkemise korral saata Moskvasse sõjaline missioon ning osutada majanduslikku abi. Mistõttu olid britid Vene-Saksa sõjaks paremini valmistunud kui venelased ise ja võimelised kiiresti tegutsema. Kuid 17 päeva tagasi oli Stalini hirm Briti „provokatsioonide“ ees niivõrd suur, et

---

⁷ Майский, lk 144 – 146; FO 954/24B/9180.

⁸ Woodward, lk 7 - 8.

⁹ Woodward, lk 7 - 8.

¹⁰ Woodward, lk 8.

Maiskil ei lubatud Edeniga isegi omavahel kohtuda, vaid teda oli pandud vaikiva varjuna saatma saatkonna „nõunik“. ¹¹

Kõike seda ei hakanud Eden 30. juuli kohtumisel meenutama, vaid avaldas protesti, et tema pole lubanud selliseid sõjalisi aksioone, nagu seisab Crippsi telegrammis. Mille peale vastas Maiski, et tõepoolest, niisuguse ettepaneku tegi hoopis Beaverbrook. Edeni kommentaari peale, et mereväeoperatsiooni läbiviimine Arktikas tähendaks märkimisväärseid tehnilisi raskusi, kutsus Nõukogude saadik teda tungivalt üles asja kaaluma, sest võimaldaks takistada sakslaste mere- ja maavägede tegutsemist Murmanski vastu. Positiivse näitena tõi Maiski brittide poolt Lofootidele korraldatud rünnaku, ¹² mis olevat sakslasi tugevalt häirinud ja sidunud mõneks ajaks koguni 2 diviisi. ¹³

Sama päeva õhtul kell 5 kogunenud Sõjakabinetile (*War Cabinet*) jagati välja mõni tund varem toimunud Edeni ja Maiski vestluse memorandum, kuid mitte Nõukogude saadiku nõutud sõjalise operatsiooni arutamiseks, vaid Briti-Nõukogude poliitiliste suhete käsitlemiseks. Kui Maiski oli lootnud, et Beaverbrook sõjakabineti liikmena tõstatab teise rinde teema, siis midagi sellist ei juhtunud, või vähemalt ei jõudnud see istungi protokollile. Küll arutati ühe päevakorrapunktina hobuvõidusõiduajamiste keelustamist sõja ajal ja otsustati seda siiski mitte teha. ¹⁴ Kuid nõukogude diplomaadi pingutused ei olnud sugugi asjatud. Sõjakabinet ei olnud ainuke ega ka mitte peamine koht, kus arutati sõjalisi operatsioone. Tihtipeale samal päeval, kui toimus Sõjakabineti istung, jätkus sõjaliste küsimuste arutelu veel eraldi Kaitsekomitees (*Defence Committee (Operations)*). ¹⁵ Kuid mitte sel päeval.

Churchill tõenäoliselt eeldas, et Stalin reageerib mingilgi moel tema 22. juuni kõnele, aga seda ei juhtunud. ¹⁶ Pühapäeval, 29. juunil, nädal pärast Saksa-Nõukogude sõja puhkemist kirjutas Cripps Londonisse, et tuleks üritada kohtuda Staliniga ja selleks

---

¹¹ FO 954/24B/9173.

¹² Mainitud rünnak Põhja-Norras asuva saarestiku vastu toimus 4.03.1941, mille käigus hävitasid britid kalaõli ja glütseriini tootmise, lasid põhja 10 laeva ja said kätte Enigma masina osad ja koodiraamatu – vt Chris Mann & Christer Jörgensen. Hitler's arctic war: the German campaigns in Norway, Finland and the USSR 1940-1945. Hersham: Ian Allan, 2002, lk 121.

¹³ FO 954/24B/9180.

¹⁴ CAB 65/18/43.

¹⁵ Kõnekeeles lihtsalt *Defence Committee*, näiteks Oliver Harvey'l, aga dokumentides *Defence Committee (Operations)*.

¹⁶ Майский, lk 148.

oleks hea põhjus kiri Churchillilt. Briti saadik esitas isegi omapoolse mustandi, mille viimases lõigus kutsuti Stalinit üles avalikult esinema – mida ei olnud ju siiani toimunud.¹⁷ Pärast esmaspäeva öösel toimunud pingelisi kohtumisi Molotoviga, kui välisasjade rahvakomissar oli võtnud väga jäiga positsiooni Petsamo operatsiooni küsimuses, arvas Cripps Londonisse saadetud telegrammis, et Kremlis on puhkenud võimuvõitlus. Molotov püüdvat päästa iseenda ja partei mainet ja selleks üritabki iga hinna eest saavutada brittidelt konkreetseid lubadusi – et neid siis välja mängida kui partei triumfi. Stalin jälgivat sündmusi kõrvalt, ning sekkuvat vastavalt sellele, kas kaalukauss kaldub partei või armee poole. Londonist vastati, et enne kui peaminister saab kirjutada Crippsi soovitatud kirja Stalinile, tuleb välja selgitada, kas Molotovil tõesti on mingid tagamõtted, ja kas üldse on võimalik Nõukogude Liidule soovitud sõjalist abi osutada.¹⁸

Kremlisse tööle naasnud Nõukogude Liidu juht oli 3. juulil pidanud lõpuks kauaoodatud raadiokõne, milles muuhulgas ütles: *Suurbritannia peaministri hr Churchilli ajalooline esinemine abist Nõukogude Liidule ja USA valitsuse deklaratsioon valmisolekust osutada abi meie maale võivad ainult esile kutsuda tänutunnet Nõukogude Liidu rahvaste südames.*¹⁹ Sama päeva hilisõhtul kogunesid Briti Sõjakabineti Kaitsekomitee liikmed istungile maa-alusesse koosolekuruumi ehk niinimetatud sõjatuppa (*Cabinet War Room*). Pärast 14. oktoobrit 1940, kui Downing street 10 sai pommirünnakus kannatada, hakati üha sagedamini korraldama Kaitsekomitee ja Sõjakabineti istungeid just selle ruumis.

Teise päevakorrapunktina arutati 3. juulil abiandmist venelastele. See oli kaitsekomitee teine koosolek pärast 22. juunit ja esimene kord, kui arutati NSV Liiduga seotud küsimusi. Koosolekulaudadel olid koopiad Crippsi telegrammist, milles ta kirjeldas eelmisel päeval toimunud järjekordset kohtumist Molotoviga. Välisasjade rahvakomissar oli nõudnud vastust oma kiireloomulisele palvele osutada sõjalist abi Petsamos. Cripps oli vastanud, et otsust praktiliste abinõude rakendamiseks saab langetada teades kõiki asjassepuutuvaid fakte. Selleks on vajalik täielik ja aus sõjalise

---

¹⁷ FO 954/24B/9177, FO 954/24B/9178.

¹⁸ Woodward, lk 8 – 9.

¹⁹ www.ibiblio.org/pha/timeline/410703awp.html 2013-02-25;

ru.wikisource.org/wiki/Выступление_И._В._Сталина_по_радио_3_июля_1941_г 2013-02-25.

olukorra avalikustamine. Molotov oli lubanud seda edaspidi teha ja põhjendanud Nõukogude poole reserveeritust inglastega suhtlemisel minevikupärandiga, kui NSV Liidu eesmärgiks oli olnud sõja edasilükkamine. Crippsi isiklik soovitus Kaitsekomiteele oli kaaluda Molotovi poolt ettepanud sõjalisi aksioone. Isegi väikesemahuline dessant Põhja-Norras oleks selline žest, mis aitaks tugevdada Nõukogude võitlusemoraali.²⁰

Admiral Pound ütles, et tunneb suurt vastumeelsust selliste operatsioonide suhtes. Need oleksid suunatud ranniku vastu lootes pakkuda vene vägedele kaitset tiivalt. Niisugused operatsioonid annavad harva tulemusi, kuid nendega kaasneb vältimatult osa laevade kaotus. Kuid teisest küljest võiks saavutada mõistlikke tulemusi, kui ära kasutada lennukikandjaid „Victorious“ ja „Furious“. Kui anda kohe vastavad käsud, siis võiks operatsioon toimuda juba 2 nädala pärast. Sakslastel olevat Petsamo lähedal fjordides märkimisväärne hulk laevu, mida oleks võimalik põhja lasta lennukitelt merre heidetavate torpeedodega. Kaitsekomitee väljendas üldist nõustumist admirali mõttekäiguga ja lubas tal anda vastavad korraldused.²¹

Esmaspäeval, 7. juulil toimunud kohtumisel teatas Eden pidulikult Maiskile, et kuigi ta ei saa laskuda detailidesse, on ta peaministri poolt volitatud edasi andma, et Tema Majesteedi valitsus on otsustanud viia lähiajal läbi *teatud mereoperatsiooni Arktikas*, mis loodetavasti aitab Vene valitsust käimasolevas võitluses. Maiski tänas, kuid asus kohe Edenit survestama, et võetaks ette ka maaoperatsioone, kas Põhja – Norras või siis Prantsusmaal, sest *esimest korda oli Inglismaal liitlane, kes on otsustanud võidelda*.²² Kohtudes Londonisse saabunud Vene sõjalise missiooni juhi kindral Golikoviga võttis viimane samuti jutuks Briti-Nõukogude ühisoperatsioonid, mis hõlmaksid nii mere-, õhu- kui ka maavägesid ja oleksid suunatud Petsamo ja Murmanski piirkonda. Eden põikles sellel teemal diskuteerimisest kõrvale soovitades sõjalisi operatsioone arutada esmalt Briti staabiülematega (*Chiefs of Staff*).²³

Pärast Stalini raadiokõnet ja Kaitsekomitee otsust oli Churchill valmis kirjutama Crippsi poolt soovitud kirja ja Nõukogude juhi kohtumine Briti saadikuga leidis aset 8. juulil. Oma esimeses isiklikus läkituses Stalinile pärast 22. juunit lubas Churchill

---

²⁰ CAB 69/2/265, Woodward, lk 9.

²¹ CAB 69/2/265.

²² FO 954/24B/9188.

²³ FO 954/24B/9189.

õhurünnakute jätkumist Saksamaa ja tema poolt okupeeritud territooriumide vastu ning mainis ära ka Kaitsekomitee heakskiidu saanud rünnaku Petsamosse: *lisaks sellele on Admiraliteet minu soovil valmistanud ette tõsise operatsiooni, mis võetakse ette lähiajal Arktikas.*²⁴

1.2. Operatsioon „E.F.“

Saades kuulda Kaitsekomitee heakskiidu pälvinud admiral Poundsi ettepanekust rünnata lennukikandjatelt Petsamot ja Kirkenesi, oli Kodulaevastiku (*Home Fleet*)²⁵ juhataja admiral Jack Tovey kirjutanud Admiraliteedile kirja. Selles ta hoiatas, et kavandatava operatsiooni tulemused jäävad kesisteks, kuid kaotused võivad osutuda rasketeks polaarpäeva ja Saksa lennuväe tegevuse koosmõju tulemusena.²⁶ Aga tema kiri, kirjutatud 6. juulil, kolm päeva pärast Kaitsekomitee istungit, oli hiljaks jäänud. Eden valmistus järgmisel päeval Maiskiga kohtuma ja Cripps ootas Moskvast kokkusaamist Staliniga, et anda talle üle läkitus Churchillilt.

Nii läkski, et nädal pärast Churchilli kirja üleandmist Stalinile ja 12 päeva pärast 3. juuli Kaitsekomitee istungit andis admiral Tovey välja korralduse operatsiooniks „E.F.“ Neli päeva hiljem, 19. juulil järgnes lahingukäsk, millele kirjutas alla esimese ristlejate eskaadri komandör kontradmiral Frederic Wake-Walker.²⁷

Lahingukäsu kohaselt tuli moodustada löögiüksus, mis koosnes 13-st laevast: 2-st lennukikandjast, 2-st ristlejast, 8-st hävitajast ja 1-st tankerist. Need omakorda tuli grupeerida üksusteks „P“ ja „Q“. Esimeses olid suured sõjalaevad ja 6 hävitajat, teises tanker ja 2 hävitajat. Üksus „P“ jaotati omakorda 2-ks divisjoniks: esimeses kontradmirali lipulaev ristleja „Devonshire“ ja lennukikandja „Victorious“, teises ristleja „Suffolk“ ja lennukikandja „Furious“. Hävitajate roll oli katta suuri laevu ja nemad moodustasid eraldi 6-st laevast koosneva katteüksuse. Lennukikandjal „Victorious“ baseerus 21 torpeedo-pommitajat ja 12 hävitajat ning emalaeval „Furious“ 18 torpeedo-pommitajat ja 10 hävitajat.

---

²⁴ Переписка..., Том I, lk 9.

²⁵ Kodulaevastik oli Kuningliku mereväe Põhja-Euroopas tegutsev lahingutüksus, mille peamiseks eesmärgiks oli takistada Saksamaa laevade väljapääsu Põhjamerest.

²⁶ ADM 199/447, To The Secretary of the Admiralty from admiral Tovey 12.09.1941; Roskill, S. W. The War at Sea. I. London 1954. lk 486.

²⁷ ADM 199/447, First Cruiser Squadron Operation Order E.F.V. 19.07.1941.

Luureinfo alapunktis oli öeldud, et eeldatavalt toimub vaenlase vägede transport Põhja-Norras Kirkenesis ja Petsamos asuvate sadamate kaudu. Operatsiooni eesmärgiks oli hävitada piirkonnas asuvad Saksa transpordilaevad rünnates neid lennukikandjatel baseeruvate torpeedopommitajatega. Eraldi alapunktis „Vene merejõud“ seisis: *on esitatud taotlus, et Vene merejõud hoiaksid eemale operatsiooni piirkonnast... Ajavahemik on 25-st juulist kuni 2 augustini.* Sellega Nõukogude mereväe roll piirdus. Operatsiooni pidi käivitama signaal „*Carry out operation E.F. Day one is.....*“. Esimesel päeval kell 00:01 pidid üksuse „P“ laevad Šotimaa põhjatipu lähedal Orkney saarestikus paiknevast Scapa mereväebaasist välja sõitma. Teise päeva kella 6:00-ks tuli jõuda Islandile Seidisfjordi, neljanda päeva kella 15:00-ks positsioonile „X“ ja kuuenda päeva kella 13:30-ks positsioonile „M“. Punktis „X“ pidi toimuma tankimine ja punkt „M“ oli määratud lennukite väljalennuks. Lennukikandjalt „Victorious“ startivad lennukid pidid ründama Kirkenesis asuvaid sihtmärke ja „Furious’il“ baseeruvad lennukid Petsamot.²⁸

Operatsiooni ettevalmistamine toimus kiirustades. Kui lennukikandja „Victorious“ oli osalenud „Bismarcki“ jälitamises ja tema lennukid olid näidanud ennast väga heast küljest,²⁹ siis „Furious“ oli viimased 9 kuud tegutsenud tavalise transpordilaevana. Nüüd mõjus uudis lahingumissioonile siirdumisest tema meeskonnale kahtlemata toniseerivalt, kuid peatselt kainestas neid teadasaamine, et mitmetel neile määratud pilootidest puudus lennukikandjale maandumise kogemus. Väljasõiduni jäänud aega kasutati tekile maandumise harjutamiseks – ebasoodne ilmastik jättis selleks ainult kaks päeva. Igasugustest õppustest reisi vältel tuli loobuda, sest „Furious“ pidi säästma kütust.³⁰ Tegemist ei olnud moodsa lennukikandjaga nagu 1939. aastal valminud „Victorious“, vaid 1916 vette lastud ristlejaga, mis hiljem lennukiemalaevaks ümber ehitatud.³¹

Admiral Pound oli liiga optimistlik kui ta 3. juuli Kaitsekomitee istungil ütles, et kui vastavad käsud anda kohe, siis selline operatsioon võiks toimuda juba kahe nädala

---

²⁸ ADM 199/447, ... Order E.F.V. 19.07.1941

²⁹ Lawrence Hogben. Sinking the „Bismarck“. London Review of Books Vol. 23 No. 8. 19 April 2001..

³⁰ ADM 199/447, Commanding Officer H.M.S. „Furious“ Report on Operation „E.F.“, 5.08.1941; Report of the Rear Admiral Commanding First Cruiser Squadron, 15.08.41.

³¹ E. H. H. Archibald. The Metal Fighting Ship in the Royal Navy 1860-1970. London: Blanford Press 1971, lk 165-166.

pärast. Tegelikult kulus juba operatsiooniplaani koostamiseks ja lahingukäsu ettevalmistamiseks üle 2 nädala. Kuid siis enam ei viivitatud. *Day one* päeval, 22. juulil kell 00:01 sõitsid esimesed 3 laeva Scapast välja.³² Päev varem oli Stalini lauale jõudnud teine kiri Churchillilt. Kirjas kordas Briti peaminister üle palve Nõukogude kindralstaabile hoida Nõukogude laevad operatsioonipiirkonnast eemal – ainult alguskuupäeva oli nihutatud 3 päeva võrra hilisemaks.³³ Vaevalt oskas lahingukäsu koostanud konradmiral Wake-Walker arvata, et tema poolt kirjapandud taotlust korratakse üle riigijuhtide tasemel.

Kümnest laevast koosnev põhigrupp ehk üksus „P“ lahkus Scapast kolmapäeval, 23. juulil kell 11 õhtul ja võttis kursi Seidisfjordile. Järgmisel hommikul märgati lipulaevalt „Devonshire“ tundmatut lennukit ja seda saadeti kontrollima hävitajad lennukikandjalt „Furious“. Peatselt selgus, et tegemist on Briti õhujõudude lennukiga, kuid ühe hävitaja maandumine emalaevale läks nii õnnetult, et lennuk purunes. Terve päev valitses lauspilvitus. Öösel sõitis „Achates“, üks 6-st ristlejaid ja lennukikandjaid ümbritsevast väiksemast hävitaja-tüüpi laevast, miini otsa. Kahjustused ei olnud väga tõsised, kuid siiski piisavad, et edasiliikumist takistada. Talle saadeti appi teine hävitaja „Anthony“, et vajadusel vigastatud alust pukseerida. Hommikul kella 9 paiku märgati Islandi rannikut, kuid üha tihenev udu ei võimaldanud asukohta täpselt määrata. Konradmiral Wake-Walker otsustas, et sellistes tingimustes ei ole mõistlik üritada fjordi sisenemist, mis on ka selge ilmaga keeruline. Kella 2 paiku päeval märgati lõpuks Glettinganes'i majakat, mis võimaldas asukoha fikseerida ja laevad said siseneda Seidisfjordi. Kuna esimesse sihtkohta jõuti 11 tundi hiljem kui nägi ette lahingukäsk, siis otsustas konradmiral, et targem on viivitada veel 13 tundi ja niimoodi jõuda määratud ajagraafikusse miinus 1 ööpäev. Sel moel välditi maksimaalselt laevade juhuslikku avastamist Saksa lennukite poolt, mis ajagraafiku koostamisel oli arvesse võetud.³⁴

Laupäeva, 26. juuli õhtul lahkusid laevad Islandilt ja võtsid kursi kirdesse. Lahingukäsu kohaselt pidi 10-st laevast koosnev põhiüksus „P“ kohtuma Scapast esimesena välja sõitnud 3-st laevast koosneva üksusega „Q“ punktis „X“, et viia läbi laevade tankimine merel. Öösel satuti tihedasse udusse ja kui nähtavus ei olnud

---

³² ADM 199/447, Report of the Rear Admiral ...

³³ Vt eespool lk 8.

³⁴ ADM 199/447, Report of the Rear Admiral ...

pühapäeva lõunaks oluliselt paranenud saatis kontradmiral „Q“ laevadele raadio teel täiendava korralduse juhuks, kui asukoha määramine udu tõttu on takistatud. Saabudes esmaspäeval punkti „X“ lähistele tuli välja päike. Eskaader jaotus laiali 40-miili laiusele alale ja õhku tõusid hävitajad. Kella 3 paiku päeval märgati „Q“ üksuse laevu: hävitajaid „Echo“ ja „Eclipse“ ning tankerit „Black Ranger“.

Vastavalt plaanile alustati laevade tankimist, mis tuli öösel katkestada, kui märgati lähenevat udu. Kuna ettenähtud aeg tankimiseks oli nagunii otsas, siis andis kontradmiral udusireeniga korralduse võtta kurss järgmisse sihtpunkti ning kordas käsklust ka lühimaa raadioside abil. Udu oli niivõrd tihe, et alles teisipäeva hommikul said laevad üksteisega jälle silmsidet pidada. Üksust aitas koos hoida uudne radarisüsteem ehk RDF (*Range and Direction Finding*). Ilm oli lauspilves ja oli raske soovida midagi paremat vältimaks laevade enneaegset avastamist.³⁵

Kolmapäeval, 30. juulil olles lähenemas punktile „M“ kuuldi Saksa laevade raadiosidet. Ühele hävitajatest „Inglefield“ oli paigaldatud HF/DF süsteem (*high-frequency direction finding*), mille abil määrati signaali allikaks oleva vaenlase laeva asukohaks Tana fjord. Nüüd oldi juba rannikule piisavalt lähedal ja kontradmiral andis laevadele korralduse avastamise vältimiseks lülitada välja RDF seadmed. Kell 12 läks ilm selgeks. Puhus maatuul. Väljalennu alguseks määrati kell 14:00, ainult pool tundi hiljem algselt plaanitust. Kõik tingimused olid operatsiooni alustamiseks soodsad ja mis kõige tähtsam – eskaadrit ei olnud avastatud.³⁶ Eskaader oli kuue ja poole päevaga sõitnud maha üle 3500 kilomeetri ja jõudnud 100 kilomeetri kaugusele Petsamo rannikust (vt Lisa 1, lk 149-150).

Esimesed hävitajad olid lennukikandjalt „Furious“ just õhku tõusnud, kui kell 13:46 märgati lähenemas Saksa pommitajat Heinkel 111. Mõni hetk hiljem katkestasid laevad Tana fjordis raadioside – kindel märk, et lennukilt oli kaldale edastatud teade. Oli liiga hilja, et rünnak katkestada ja see jätkus vastavalt plaanile. „Victorious’ilt“ tõusis õhku 20 torpeedopommitajat, millele järgnesid 12 hävitajat ja „Furious’ilt“ 18 pommitajat ja 6 hävitajat. „Furious’ilt“ esimesena startinud 4 hävitajat jäid patrullima laevade kohale. Ülejäänud 56 lennukit võtsid suuna rannikule, neist 24 Petsamole. Üks

---

³⁵ ADM 199/447, Report of the Rear Admiral ...

³⁶ Samas.

laevadest „Inglefield“ liikus samuti kaldale lähemale jäädes lennukite nägemisulatusse, et olla neile tagasipöördumisel orientiiriks³⁷ (vt Lisa 2, lk 151).

Petsamo suunas lendavad lennukid olid grupeeritud kaheks pommitajate ja üheks hävitajate eskadrilliks. Pommitajate 812. eskadrill koosnes 9-st Swordfish torpeedopommitajast ning 817. vastavalt 9-st Albacore torpeedopommitajast. Kummagi lahinguüksuse lennukitest olid 6 relvastatud torpeedodega ja 3 pommidega. Hävitajate 800. eskadrilli moodustasid 6 Fulmarit.³⁸

Kui Eestis kutsuti nõukogude kahekordsete tiibadega lennukeid „moosiriuliteks“, siis britid kutsusid oma Swordfish’i hellitavalt *stringbag*’ideks. Sarnaselt koduperenaiste võrgust kandekottidega võis Swordfish’ide külge kinnitada kõige erinevamate mõõtmega laadungit. Eriti hästi sobis see biplaan kandma torpeedot, mis mahtus ideaalselt kahe ratta vahele. Lennuki miinuseks oli tema aeglus, mis mõnel juhul muutus eeliseks. Näiteks sihturid „Bismarck’i“ õhutõrjekahurite taga eeldasid, et lennukid peavad kiiremini liikuma, mistõttu läksid lasud lennuki eest mööda. See oligi ühelt Swordfish’ilt lastud torpeedo, mis „Bismarck’i“ liikumisvõimetuks muutis ja tema saatuse otsustas.³⁹ Swordfish’id näitasid ennast väga heast küljest ka rünnakus Taranto mereväebaasi vastu, mille käigus hävitati suur osa Itaalia laevastikust. Jaapanlased jälgisid toimunut tähelepanelikult ja kasutasid saadud teadmisi hiljem ära Pearl Harbor’i vastu. Albacore’id olid Swordfish’ide edasiarendus, kuid põhimõtteliselt samasugused biplaanid (vt Lisa 3, lk 152),

„Furious’ilt“ startinud lennukid lendasid madalal vee kohal, et vältida avastamist ning möödusid Majakkaniemist 20 kilomeetrit lääne pool. Lähenedes Petsamo lahe suudmele tõusti 600 meetri kõrgusele. Üks 800. eskadrilli Fulmaritest oli sunnitud hädamaanduma 10 kilomeetri kaugusel Heinasaari majakast, kui mootorist hakkas tulema paksu musta suitsu. Meeskonda nähti päästepaati ronimas. Petsamo lahe suudmeni koos lennanud lennukid hargnesid nüüd kaheks grupiks, millest üks lendas mööda ida- ja teine läänekallast⁴⁰ (vt Lisa 4, lk 153).

³⁷ ADM 199/447, Operation „E.F.“ Enclosure I.

³⁸ ADM 199/447, Commanding Officer H.M.S. „Furious“ Report on Operation „E.F.“, 5.08.1941.

³⁹ Roskill, lk 413; Hogben.

⁴⁰ ADM 199/447, Commanding Officer H.M.S. „Furious“ Report ...

Petsamo laht on tegelikult fjord – soome keeles *Petsamonvuono*, mis on suudme alal kuni 2 kilomeetrit lai ja mida ääristavad kohati kuni 300 meetrit kõrged mäed. Torpeedodega relvastatud lennukid lendasid mööda idakallast. Neid ei olnud võimalik lahelt näha, sest nad lendasid teisel pool mäe. Alles siis, kui nad olid jõudnud sihtmärkidega kohakuti, tõusti mäeharjast kõrgemale ja tehti järsk 90-kraadine pööre läände suundudes otsejoones üle lahe sihtmärkide suunas. Kui keegi oleks sellel päikesepaistelisel suvepäeval kella poole nelja paiku seisnud Liinahamari sadama kail ja vaadanud üle lahe idapoolse mäenõlva suunas, siis oleks ta näinud, kuidas ühtäkki kerkivad mäeharja tagant üheksa sõjalennukit ja suunduvad otsejoones tema poole (vt Lisa 5, lk 154).

Aga sakslastele ei tulnud rünnak ootamatult, sest nad olid ette hoiatatud ja kohe kui lennukid kaitsva mäeharja varjust väljusid avati nende pihta sadama õhutõrjerelvadest tuli. Eskadrilli juhtlennukilt tulistati välja „vaenlase“ eritunnustega valang, mis ajas sadamakaitsejad segadusse ja peatas lennukite tulistamise. Aga ainult hetkeks. Kuid isegi sellest piisas, et lennukid saaks ohutult ületada taevapiiri ja nüüd, kus nende vaenulikud kavatsused olid ilmsed, jätkus ka tulistamine.⁴¹

Vastavalt plaanile, lendasid 3 torpeedopommitajat otse edasi, et rünnata sügavamal fjordis asuvaid laevu. Samal ajal lähenesid lahe läänepoolsest küljest samamoodi mäeharja kattevarjus pommidega relvastatud 6 lennukit, mis tegid sihtmärkideni jõudes 90-kraadise pöörde itta ehk täpselt vastu lääne poolt ründavatele torpeedopommitajatele. Selliselt rünnati Liinahamari sadamat koguni kolmest küljest korraga. Hävitajad lendasid pisut edasi lõuna poole jäädes patrullima sihtmärkide ja umbes 24 km kaugusel asuva lähima lennuvälja vahele.⁴²

Ründajatele ebaseeldiva üllatusena oli Liinahamari sadam praktiliselt tühi. Ainult Paksuniemi juures märgati väiksemat laeva ja lisaks sellele veel 3 mootorpaati ja mõningaid väiksemaid aluseid. Torpeedodele sobilikud sihtmärgid sisuliselt puudusid. Tuli tegutseda vastavalt plaanile ja rünnata tagavarasihtmärke, milleks olid sadamakaid.

---

⁴¹ ADM 199/447, Commanding Officer H.M.S. „Furious“ Report ...

⁴² Samas.

Need olid peamiselt puidust vaiadele ehitatud ja polnud üldse kindel, et torpeedod vastu neid plahvatavad.⁴³

Ületanud mäeharja söötsid torpeedopommitajad otse alla laskudes 450-lt meetrit 10-le meetrile. Madalal vee kohal lennates valis iga lennuk välja sihtmärgi ja lasi välja torpeedo. Kiirusega 200 km tunnis sihtmärgi poole liikudes tuli torpeedo vabastada 900 meetrit enne rünnatavat objekti. Selleks oli lennukitel aega umbes 35 sekundit. Siis tõusti kõrgemale ja tehti järsk pööre paremale, et mitte lennata vastu idapoolset mäekülge ja algas tee tagasi sinna, kust tuldi, suunaga fjordi suudme poole.⁴⁴ Selline manööverdamine tegi keeruliseks tabamuste vaatlemise. Kokku lasksid idast ründavad torpeedopommitajad 5 kai pihta 9 torpeedot, millest kindlalt tabasid vaid 2 – need, mis tulistati välja vastu kaid number 2 (*new quay*).⁴⁵

Otse lõuna poole lennanud 3-st torpeedopommitajast 2 võtsid sihikule ainsa laeva – Paksuniemi lähedal ankrus seisnud arvatavalt 500-tonnise aluse.⁴⁶ Kumbki kahest torpeedost ei tabanud – tõenäoliselt läksid nad laeva alt läbi ja plahvatasid vastu kallast. Kolmas suunaga lõunast tegutsenud torpeedopommitaja ründas nn Rootsi kaid – tulemus teadmata⁴⁷ (vt Lisa 6, lk 155).

Lääne poolt küljest Liinahamarile lähenenud 6-l pommidega varustatud lennukil oli mõnevõrra lihtsam. Neid ei saanud tabada teiselt poolt lahte rünnanud torpeedopommitajatega sarnane üllatus. Nende sihtmärgid ei saanud kuhugile kaduda ja naftamahutid olid tõepoolest seal, kus nad pididki olema, samuti kalajahutehas ja laevaremonditöökoda. Jäi üle pommid õigel ajal alla heita ja kaduda. Pommitajad lendasid 250-350 meetri kõrgusel mööda lahekallast üle kalajahutehase ja laevaremonditöökoja, osa pomme langes sihtmärke ühendavale maanteele, osa kukkus laevaremonditöökoja lähedale merre, pihta sai ka töökoda. Kõik 6 lennukit heitsid pomme tähtsaima märklaua – naftamahutite pihta. Vähemalt 2 neist said tabamuse ja süttisid põlema⁴⁸ (vt Lisa 7, lk 156).

---

⁴³ ADM 199/447, Commanding Officer H.M.S. „Furious“ Report ...

⁴⁴ Samas.

⁴⁵ Samas.

⁴⁶ Umbes samas suurusjärgus kui Sõru– Triigi vahel kurseeriv Kõrgelaid.

⁴⁷ ADM 199/447, Commanding Officer H.M.S. „Furious“ Report ...

⁴⁸ Samas.

Hävitatjatele oli antud korraldus juhuks kui vaenlase lennukeid välja ei ilmu abistada pommitajaid ja rünnata maapealseid sihtmärke kuulipildujatest. Lisaks olid hävitajad relvastatud kergemate pommidega. Piiranguks oli seatud, et vähemalt pool laskemoonast tuleb alles jätta võimaliku ründe tõrjumiseks tagasiteel laevade juurde. Hävitajad järgnesidki pommitajatele, kes olid oma torpeedod välja lasknud ja liikusid nende järel lahe suudme suunas. Üks hävitaja lendas üle ainukese laeva Paksuniemi juures, mille alt torpeedod läbi läksid, tulistas seda kuulipildujatest ja viskas alla 4 pommi. Teine tulistas Rootsi kai lähedal maanteel liikunud veoautode kolonni. Ülejäänud hävitajad lendasid mööda Purojärve kallast kulgevat maanteed ja heitsid pomme laohoonetele ning tulistasid kuulipildujatest kasarmuid. Üks pommidest tabas elumaja. Ka torpeedopommitajad, mis tagasiteel lahe suudme poole lendasid piki lahe kallast kulgevat maanteed üle pommitajate sihtmärkide, tulistasid kuulipildujatest naftamahuteid ja allolevaid hooneid. Ühel lennukil õnnestus tabada sõduritega veoautot, mis teelt välja sõitis ja mäenõlvast alla veeres.⁴⁹

Võttes kursi põhja lennati üle fjordisuudme. Osa lennukitest lendas mööda läänepoolset kallast ja märkasid Etelamukko juures väiksemat laeva, mida tulistati kuulipildujatest. Mööda idapoolset kallast lennanud lennukite pihta avati Numeroniemi majakast tuli, millele vastati omapoolse kuulipildujatulega. Viimasena lennanud hävitaja tulistas veel taresid Huutoniemil.⁵⁰

Olles juba 12 km Petsamo fjordist eemal ja lennates täiskiirusel 15 meetri kõrgusel merepinnast nägi viimasena lendav hävitaja enda ees meres kuulirahe poolt tekitatud veepritsmeid. Järsu pöördega õnnestus piloodil kurssi muuta ja ennast jälitajale sappa manööverdada. Tegemist oli moodsa ühekohalise ME 109-ga, mida Fulmaril ei olnud lootustki kinni püüda. Inglise piloot tulistas pika valangu saksa lennuki suunas, mis seepeale ringi pööras ja tagasi maa poole lendas. Samal ajal lähenes teine ME 109 saba poolt. Fulmari tagumisel laskuril õnnestus teda automaadist tabada, sest Messerschmitt'i mootorist hakkas tulema suitsu. Ka see pööras tagasi maa poole. Saksa hävitajatel

---

⁴⁹ ADM 199/447, Commanding Officer H.M.S. „Furious“ Report ...

⁵⁰ Samas.

õnnestus siiski alla tulistada üks tagasipöörduv Albacore ja tõenäoliselt ka üks Fulmaritest, mis jäi kadunuks.⁵¹

Kell 16:15 hakkasid tagasipöörduvad lennukid „Furious’ile“ maanduma ja 16:58 olid kõik lennukid maandatud. Arvestades asjaolu, et mõned lennukid olid saanud kahjustusi, oli 21 lennukit 43 minutiga väga hea tulemus. Algselt väljalennanud 24-st lennukist pöördus tagasi 21: üks hävitajatest oli teinud hädamaandumise kohe operatsiooni alguses, üks torpeedopommitaja lasti saksa hävitajate poolt alla ja üks hävitajatest jäi kadunuks.⁵²

Samal ajal maandusid „Victorious’ile“ lennukid, mis ründasid Kirkenes’i. Kella 17:35-ks oli algselt väljalennanud 32-st lennukist kohal ainult 19 ja 13 oli puudu. Oli teada, et lennukitel jätkub kütust kuni kella 19:00-ni. Täpselt samal ajal andiski kontradmiral eskaadrile käsu alustada liikumist põhja poole. Kaalumisel oli ka Petsamosse teel olnud ja Heinasaari juures hädamaandunud Fulmari 2 meeskonnaliikme päästeoperatsioon. Just sellisteks puhkudeks oli ristleja „Suffolk“ pardal kaasa võetud Walrus vesilennuk. Kuid plaanist loobuti, sest oleks tähendanud piirkonnas viibimise pikendamist mitme tunni võrra. Kuigi siiaamaani polnud tehtud katset laevu rünnata, siis ei olnud mõistlik sellega riskida nüüd, kus sakslastel oli nende kohalolu teada.⁵³ Lennukikandjal „Victorious“ tuli läbi viia kurb tseremoonia, sest ühel maandunud lennukitest oli tagumine laskur saanud surmava tabamuse pähe. Vanemlendur (*Acting leading airman*) Ernest Percival Fabien maeti merre.⁵⁴

Tana Fjordis tegutsevad Saksa laevad, mille sidet oli hommikul kuulnud, võisid olla potentsiaalseks täiendavaks sihtmärgiks. Öösel kella 3 paiku saadeti „Victorious’ilt“ luurele üks Fulmar, millelt eemaldati eraldusmärgid. Aga kuna ta kohtas patrullivaid Saksa lennukeid, siis tuli luurelend katkestada ja tagasi pöörduda.⁵⁵

„Furious’i“ kütusevarud olid neljapäeva, 31. juuli hommikuks jõudnud piirini, mis sundisid teda tagasi pöörduma. Otsustati jagada eskaader kaheks: osa liigub koos „Furious’iga“ otseteed tagasi Islandi suunas ja teine osa otsib tagasi liikudes võimalusi

---

⁵¹ ADM 199/447, Commanding Officer H.M.S. „Furious“ Report ...

⁵² Samas.

⁵³ ADM 199/447, Report of the Rear Admiral ...

⁵⁴ ADM 199/447, From the Commanding Officer H.M.S. „Victorious“ to the Rear Admiral First Cruiser Squadron, 7.08.1941.

⁵⁵ ADM 199/447, Report of the Rear Admiral ...

rünnata täiendavaid sihtmärke Norra põhjarannikul. Alustati lennukite ümberpaigutamisega „Furious’ilt“ „Victorious’ile“, et tasakaalustada viimase kaotusi. Tiheda udu tõttu tuli see vahepeal katkestada. Lennukite ümberpaiknemise ajal märkas laevu Saksa vesilennuk Dornier 18 ja kuigi „Furious’ilt“ startinud 2 Hurricane’i lasid selle alla, oli tal piisavalt aega, et teatada oma avastusest. Aga see isegi sobis kontradmirali plaaniga, sest andis sakslastele teada, et eskaader on koos ja liigub rannikust eemale. Kohe pärast lennukite ümberpaigutamise lõppemist võeti kurss põhja, et eemalduda rannikust võimalikult kaugemale ja vältida edasisi kokkupuuteid Saksa lennukitega.⁵⁶

Öösel vastu reedet, 1. augustit jagunes eskaader Karusaarest 60 km kirdes kaheks grupiks. „Furious“ koos ristlejaga „Suffolk“ ja saadetuna 3-st hävitajast: „Intrepid“, „Echo“ ja „Eclipse“ liikusid edasi lääne suunas. „Victorious“ koos kontradmirali lipulaeva ristleja „Devonshire’iga“ ning 3 hävitajaga: „Inglefield“, „Icarus“ ja „Escapade“; jäid paigale ja alustasid hävitajate tankimist. „Furious“ saatis välja raadiosignaale, et eksitada vaenlast ja jätta muljet, et kogu üksus on teel tagasi koju ja varjata asjaolu, et tegelikult jäid pooled laevad piirkonda edasi. Kell 18:22 märgati hävitajalt „Eclipse“ tundmatut lennukit ja „Furious’ilt“ startisid 2 Hurricane’i, et asja uurida. Tõenäoliselt oli jälle tegemist saksa vesilennukiga Dornier, mida seekord ei õnnestunud tabada. Öhtul kella 10-st kuni poole 6-ni laupäeva hommikul tangiti hävitajaid ristlejalt „Suffolk“ ja teekond jätkus vahejuhtumiteta kuni pühapäeva hommikuni, kui jõuti ankrupaika Seidisfjordis. Toimus järjekordne hävitajate tankimine eraldi sellel otstarbel Islandil oodanud abilaevalt „War Sydra“. Samalt laeval võttis kütust ka „Furious“. Öhtul kell 20:45 lahkusid laevad Islandilt ja võtsid kursi Scapale.⁵⁷

Esmaspäeva, 4. augusti hommikul satuti tugevasse lainetusse ja hävitajalt „Intrepid“ kukkus meeskonnaliige merre. Teda märgati ka „Furious’ilt“. Vaatamata keerulistele ilmastikuoludele õnnestus „Intrepid’il“ mees tagasi pardale aidata. Meri muutus üha tormisemaks ja kella 3 paiku päeval rullus „Intrepid“ ohtlikult. Sama kordus veelgi rängemini kella poole 6 ajal öhtul. Kui 2 tundi hiljem meri ikka ei näidanud mingeid märke rahunemisest, siis otsustati, et „Intrepid“ ei jätka tema jaoks liiga

⁵⁶ ADM 199/447, Report of the Rear Admiral ...

⁵⁷ Samas; ADM 199/447, From the Commanding Officer H.M.S. „Furious“ to the Rear-Admiral Commanding First Cruiser Squadron, 12.08.1941.

ohtlikul kursil, vaid pöörab lõunasse ja otsib tormivarju Šotimaa läänerannikul. Ülejäänud laevad liikusid edasi ettenähtud kursil ja saabusid teisipäeva, 5. augusti hommikul kell 8:50 Scapasse.⁵⁸ Sellega oli operatsioon „E. F.“ Petsamot puudutavas osas lõppenud.

1.3. Žest ja selle tulemused

Jäi veel üle esitada lahinguaruanne. Kapten Talbot allkirjastas selle samal päeval kui „Furious“ Scapas randus. Tagasitee kulges suuremas osas vahejuhtumiteta ja kaptenil oli piisavalt aega ettekande koostamiseks. Saavutatud tulemuste loetellu kirjutas Talbot kaks kindlat ja kaks tõenäolist torpeedotabamust Liinahamari sadamakaide pihta, 2 tõenäoliselt uputatud väiksemat alust, vähemalt 1 purukspommitatud naftamahuti, väiksemad kahjustused laevaremonditöökojale, mõned põhjustatud tulekahjud. Kaotuste nimekirja said 3 kadunud ja 4 vigastatud lennukit ja 7 kadunud meeskonnaliiget: hädamaandunud Fulmari meeskonnaliikmed, nooremleitnant Edmund S. Burke ja vanemlendur (*leading airman*) James Beardsley; tõenäoliselt allatulistatud Fulmari meeskonnaliikmed, nooremleitnant Francis J. G. Gallichan ja allohvitser (*petty officer*) Joseph F. Black; allatulistatud Albacore'i meeskonnaliikmed, leitnant Leslie H. Lee, nooremleitnant Gordon Gorrie ja vanemlendur N. Train.

Kapteni hinnangul sujus meeskondade koostöö vaatamata puudulikule ettevalmistusele suurepäraselt. Eelviimasena, enne kiitust masinaruumi meestele, pani kapten Talbot kirja lause, mis jäeti välja, kui operatsiooni „E.F.“ aruanded 1948. aastal London Gazette's avaldati. *Seepärast oli ründeüksusele, kes oli ennast põhjalikult ette valmistanud tõeliselt suure asja jaoks, valus löök avastada, et nad olid maha sõitnud üle 2000 miili ründamaks kohta, kus ei olnud mitte ühtegi tõelist sõjalist eesmärki.*⁵⁹

„Victorious'i“ kaotused olid veelgi rängemad: tagasi ei pöördunud 13 ja kahjustada sai 8 lennukit. Saavutusteks jäid allatulistatud 4 Saksa lennukit ja torpeedodega tabatud 2 kaubalaeva. *Sõjalisest seisukohast oli rünnak läbikukkumine,*

---

⁵⁸ ADM 199/447, From the Commanding Officer H.M.S. „Furious“ ...

⁵⁹ Samas; The London Gazette, 26.05.1948.

kirjutas kapten Bovell oma aruandesse.⁶⁰ Kontr-admiral Wake-Walker sekundeeris oma kaptenitele: *Materiaalsed tulemused valmistasid pettumuse*. Lisaks kritiseeris ta puudulikku luureinfot: *ilma luureta on see nagu otsida nõela heinakuhjast*.⁶¹

Kodulaevastiku juhataja admiral Tovey võttis oma ettekandes operatsiooni „E.F.“ kokku sõnadega: *Selle operatsiooni materiaalsed tulemused oli väikesed ja kaotused rasked. Seda oli oodata [viitab oma 6.07. kirjale - London Gazette'ist on viide välja jäetud] ... pole kahtlust, et mõned eluga pääsenud tundsid, et rünnak nii viletsate sihtmärkide pihta ja vastu raevukat kaitset ei olnud õigustatud ja nende moraal löi üsnagi kõikumale, kuniks nad tunnistasid selle operatsiooni poliitilist vajadust ... Lennukimeeskondade vaprus, kes enne väljalendu teadsid, et üllatusmoment on kadunud ja et neil tuleb kindlasti astuda vastu raskele katsumusele, on suurem ülistusest... Ma usun, et julgustus meie liitlaste moraalile oli samaväärselt suur*.⁶²

Admiraliteedi analüütikud kirjutasid ettekannetega tutvudes oma järeldustes: *Tundub olevat selge, et operatsioon tuli läbi viia poliitilistel põhjustel iga hinna eest ja väga vähese ettevalmistuse ja aruteludeta... Rünnaku eesmärk, milleks oli teha žest meie liitlase toetuseks ja tekitada segadust vaenlase põhjatiival, sai täidetud... Teisest küljest valmistasid saavutatud materiaalsed tulemused pettumuse*.⁶³

Mis puutub kaotustesse Soome poolt vaadatuna, siis raporteeris Petsamo politseiülem rünnakupäeva õhtul Lapi maavanemale Kaarlo Hilliläle, et surma on saanud kaks Saksa sõdurit ja ühe laeva kokk. Soomlastest oli üks saanud raskelt ja kolm inimest kergemini haavata. Kahjustada sai sadamakai ja laevaremondi-töökoda ning mitmel pool põhjustas rünnak tulekahjusid. Raportist selgub, et ühe veel väiksema laeva kui see 500-tonnine, mille alt torpeedod läbi läksid, lasksid britid ikkagi põhja.⁶⁴ Tõenäoliselt läks 500-tonnisele mõeldud torpeedo laeva alt läbi ja tabas hoopis väiksemat alust, mis oli

---

⁶⁰ ADM 199/447, From the Commanding Officer H.M.S. „Victorious“ to the Rear-Admiral First Cruiser Squadron, 7.08.1941.

⁶¹ ADM 199/447, Report of the Rear Admiral ...

⁶² ADM 199/447, Home Fleet Admiral Tovey to the Secretary of the Admiralty. 12.09.1941; The London Gazette, 26.05.1948.

⁶³ ADM 199/447, Memo 2.12.1941; ADM 199/447 Rear Admiral Naval Air Stations 10.12.1941.

⁶⁴ Nevakivi, lk 138; Polvinen 1979, lk 89; Ohto Manninen. Suomi toisessa maailmansodassa. Suomen historia 7. Espoo: Weilin+Göös 1987, lk 363.

ankrus tema taga. Põhjalastud laev kuulus Norrale ja selle laadungiks olevat olnud rumm.⁶⁵

Tagasiteel allatulistatud Albacore'i kolmeliikmelisel meeskonnal õnnestus imekombel pääseda, kui nad võttis pardale üks piirkonnas viibiv Nõukogude laev.⁶⁶ Seega kaotasid operatsioonis „E.F.“ inglaste poolel elu 4 inimest.

Vedada 2-st lennukikandjast, 2-st ristlejast ja 6-st hävitajast koosnev eskaader ligi 4000 kilomeetri kaugusele, saates ette tankerid ja tankerite kaitseks hävitajad, ja lõpuks lasta torpeedosid puidust sadamakaide pihta – on piinlik läbikukkumine. Isegi kui inglastel oleks olnud rohkem õnne ja vahetult enne väljalendu poleks neid avastatud, isegi kui kaotusi poleks olnud, ka siis oleks olnud tegemist läbikukkumisega. Admiraliteedi analüütikud kinnitasid vastuseks Wake-Walkeri kriitikale, et info tõepoolest oli, et sakslased kavatsevad vedada Petsamo piirkonda merd mööda vägesid juurde.⁶⁷ Ainuke koht, kust sellised väed oleksid saanud tulla, oli Norra. Igal muul juhul oleks transpordiks kasutatud Läänemere sadamaid, mis olid brittide haardeulatusest väljas ja mida kasutati ka juunis, kui eelseisvaks sõjaks vägesid koondati. Kui see info oleks tõele vastanud, siis oleks olnud tõepoolest tegemist Nõukogude Liidu jaoks ohtliku arenguga.

Eduard Dietli juhitud Norra mägiCorpuse 27 500 võitlejat olid tulnud üle piiri Petsamosse öösel vastu 22. juunit. Nende ülesandeks oli ellu viia operatsioon *Platinarebane (Platinfuchs)*, mille käigus tuli läbida Hitleri sõnul *naeruväärsed 120 kilomeetrit*, mis lahutasid Murmanskist Põhja-Norrast.⁶⁸ Dietli rünnak ei saanud alata enne kui Soome sõtta astub ja soomlased omakorda ootasid NSVL provokatsiooni. Alles 29. juunil, nädal pärast Nõukogude – Saksa sõja algust, alustasid Corpuse 2 diviisi pealetungi ja erinevalt teistest Saksa pealetungisuundadest ei saadud siin enam kasutada üllatusmomenti.⁶⁹

---

⁶⁵ Paasilinna 1983, lk 363.

⁶⁶ Raid on Kirkenes and Petsamo, Fleet Air Arm and the invasion of Russia, 1941. Part of the Fleet Air Arm Archive 1939-1945.
http://www.fleetairarmarchive.net/RollofHonour/Battlehonour_crewlists/Petsamo_Kirkenes_1941.html
10.03.2012.

⁶⁷ ADM 199/447, Memo 2.12.1941.

⁶⁸ Mann & Jörgensen, lk 70.

⁶⁹ Earl F. Ziemke. The German Northern Theater of Operations 1940-1945. Washington D.C. 1959, lk 141; Mann & Jörgensen, lk 208.

Seega, kui Molotov öösel vastu 30. juunit survestas Crippsi ja kindral Macfarlane'i võtma ette laevastikuoperatsiooni Petsamos, olid tal selleks kaalukad sõjalised põhjused. Molotov ei võinud teada, et Hitler kartis üle kõige brittide rünnakut Norras ja seepärast moodustasid Soome lähetatud Saksa üksused ainult pisut üle poole nendest, mis jäid Norrasse.⁷⁰ Samuti ei võinud ta teada, et sakslasi oli juba 29. juuni keskpäeval tabanud ebameeldiv üllatus, kui selgus, et puudusid teed, mida mööda ületada need „naeruväärsed kilomeetrid“. Nõukogude päritolu kaartidele märgitud jooned osutusid tegelikkuses telefoniliinideks ja kogu rünnakuplaan tuli käigupealt ümber teha. Siiski jõudsid sakslased 3. juuliks, kui Kaitsekomitee andis Londonis nõusoleku operatsiooniks „E.F“, Litsa jõeni ehk umbes 24 kilomeetri kaugusele Soome piirist.⁷¹ Kui Hitler oleks otsustanud sellesse rindelõiku vägesid juurde anda, siis oleks see võinud kujutada tõsist ohtu Murmanskile. Kiiresti oleks saanud vägesid juurde vedada ainult Norrast merd mööda Kirkenesi või Liinahamari sadamatesse.

Dietli katse Litsa jõest edasi tungida oli põrganud vastu Nõukogude vägede raevukat kaitset ja juba 7. juulil küsis ta lisajõude. Kuid selle asemel, et vägesid juurde saata, andis Hitler hoopis korralduse tugevdada olemasolevate jõududega Petsamo kaitset.⁷² Kaugemale, kui 24 kilomeetrit, mägikorpusel tungida ei õnnestunudki. Juuli lõpuks olid nad kandnud raskeid kaotusi. On teada, et Dietl küsis veel vahemikus 24. kuni 27. juulini Hitlerilt lisavägesid. Kuid Führer keeldus endiselt, sest kartis brittide rünnakut Norras.⁷³ Hitlerit oli tugevalt häirinud inglaste reid Lofootidele 4. märtsil 1941, mille käigus uputati suur hulk kaubalaevu ja saadi kätte Enigma osasid ning koodiraamat.⁷⁴ Sakslased hoidsid 1941 suvest kuni 1944 suveni Norras 9-12 diviisi.⁷⁵ Norra okupeerituse aste oli Euroopa suurim: esines perioode, kui iga 10 norralase kohta tuli 1 sakslane. Mis omakorda tulenes Hitleri uskumusest, et Norra on käimasolevas sõjas ülimalt tähtis.⁷⁶ Mida ta ka oli, sest mööda Norra rannikut kulges talviti Saksa rauamaagivedu, kui Rootsi Läänemere sadamad kinni külmusid.

---

⁷⁰ Henrik O. Lunde. Finland's War of Choice. The Troubled German-Finnish Coalition in WW II. 2011, lk 81.

⁷¹ Lunde, lk 96 – 99.

⁷² Ziemke, lk 144; Lunde, lk 100.

⁷³ Mann & Jörgensen, lk 84.

⁷⁴ Samas, lk 121.

⁷⁵ Samas, lk 210.

⁷⁶ Samas, lk 201, 204.

Seega ei saa pidada operatsiooni „E.F.“ sugugi nii tähtsusetuks kui esmapilgul paistab. Pole võimatu, et Bletchley Park'i koodimurdjad suutsid Ultra luureandmetena edastada Dietli abipalveid lisavägede järele. Kui Kaitsekomitee 3. juulil operatsioonile roheline tule andis, siis selliseid abipalveid veel polnud ja rünnaku eesmärgiks oli lasta lihtsalt põhja piirkonnas viibivad Saksa alused. Sama vormelit korrati ka 19. juuli lahingukäsus. Polnud mainitud, et rünnatavad laevad võiksid vedada piirkonda lisavägesid. Kuid Admiraliteedi analüütik väidab 11. novembril 1941, et justnimelt selline luureinfo neil oli. Kui tegemist polnud lihtsalt katsega kriitikat vaigistada, siis näitab see operatsiooni pisut teises valguses kui lihtsalt kulukat žesti. Aga ka ilma sellise võimaluseta polnud operatsioon väärtusetu. Ta aitas toita Hitleri hirme võimaliku Briti sissetungi ees. Ja sellega kaudselt toetas Murmanski kaitsjaid, kelle vastupanu murdmiseks oleks Norrast olnud suhteliselt lihtne lisavägesid tuua. Et seda ei tehtud on natuke ka nende meeste teene, kes tõusid 30. juulil 1941 lennukikandjatelt õhku, et minna pommitama Kirkenesi ja Petsamot. Nemad muidugi kõike seda ei teadnud. Nemad teadsid, et ülesandeks on teha žest liitlasele, mis sai auga täidetud. Operatsiooni „E.F.“ kattevarjus jõudis ohutult Arhangelskisse Briti miiniveeskaja „Adventure“ koos laevatäie miinidega – veel teinegi žest, mille liitlane tänuga vastu võttis.⁷⁷

---

⁷⁷ Roskill, lk 486.

2. SUHETE KATKESTAMINE

Arvestades kütusevaru pidi lennukikandja „Furious“ igal juhul alustama tagasiteed 31. juuli keskpäeval.¹ Kui 30. juulil oleks punktis „M“ olnud udu, siis oleks väljalend edasi lükatud. Kui udu oleks püsinud 24 tundi, siis oleks Petsamo pommitamine ära jäänud. Kui Petsamot poleks pommitatud, siis ei oleks Soome välisminister Rolf Witting saanud ülejärgmisel päeval konstateerida Briti saadikule, et peab rünnakut Petsamole inglaste vastuseks Soome ettepanekutele.² Täpselt samasugust sõnumit poleks saanud Londonis Briti välisministrile edastada Soome saadik Georg A. Gripenberg.³ Vaevalt aga oleks lõpptulemus kujunenud teistsuguseks. Suhete katkestamise valulik ja pikaleveninud protsess oleks saanud endale loogilise lõpu lihtsalt mõnel muul ettekäändel.

2.1. Esimene nädal ja ebaselgus.

Esmaspäeval, 23. juunil Suurbritannia Sõjakabineti esimesel istungil pärast Nõukogude – Saksa sõja algust ütles Churchill, et ta oli sunnitud eelmisel päeval kiiresti tegutsema ja avaldas lootust, et Sõjakabinet toetab tema poolt radioesinemises väljendatud liini. Järgnenud arutelus leiti, et kuivõrd tundub valitsevat üldine nõustumine peaministri esinemises väljendatud seisukohtadega, siis pole vaja Parlamendis debatti korraldada ja piisab välisministri avaldusest. Sõjakabinetile kanti ette, et Vene-Saksa rindelt informatsioon puudub, kuid Vene väed tunduvad olevat liiga kaugele ette paigutatud. Eraldi päevakorrpunktina arutati Soome küsimust. Sama päeva hommikul oli Briti saadik Gordon Vereker teatanud Helsingist, et Nõukogude lennukid on pommitanud sihtmärke Soome territooriumil. Välisminister Eden informeeris kabinetiliikmeid Soome saadiku visiidist, kes oli tulnud teatama, et Soome ei pea ennast sõjas osalejaks ja loodab jääda neutraalseks. Et Soome, olles küll erakordselt raskes olukorras, ei kavatse

---

¹ ADM 199/447, ... Order E.F.V. 19.07.1941.

² FO 371/29353/28.

³ FO 371/29353/43.

Venemaad rünnata ja on säilitanud viimasega diplomaatilised suhted. Eden omalt poolt oli öelnud, et Inglismaa näeks suure kurbusega suhete järsku ja tõsist halvenemist, mis paratamatult järgneks, kui Soome peaks asuma Saksamaa poolele.⁴

Eelmise päeva õhtul kell 9 peetud raadiokõnes asetas Churchill ühelt poolt võrdusmärgi natsismi ja kommunismi vahele: *natsirežiim on eristamatu kõige halvematest kommunismi tunnustest... Mitte keegi ei ole olnud järjekindlam kommunismi vastane kui mina viimased 25 aastat.* Kuid teiselt poolt ei jätnud ta vähimatki kahtlust, et uues olukorras ei oma see enam tähtsust: *...kõik see kahvatub näitemängu ees, mis nüüd avaneb... Meil on ainult üks siht ja üks pöördumatu eesmärk. Me oleme otsustanud hävitada Hitleri ja kõik natsirežiimi jäänused. Miski ei saa meid pöörata sellelt teelt. Mitte miski... Iga inimene või riik, kes võitleb natsismiga, saab meilt abi. Iga inimene või riik, kes marsib koos Hitleriga, on meie vaenlane.*⁵

Samal päeval, enne veel kui peaministri sõnad jõudsid raadioetris kõlada, läks Briti välisministeeriumist Moskva saatkonda teele telegramm, milles paluti informeerida venelasi, et soomlased suudavad lugeda nende šifrit, nii nagu ka Talvesõja ajal.⁶ Telefonid välisministeeriumi Põhja osakonnas (*Northern Department*), mis kattis Skandinaaviat, Balti riike ja NSV Liitu, helisesid terve pühapäeva. Kohe hommikul küsiti sõjatranspordi ministeeriumist, kas võib anda välja korraldused Soome laevade kinnipidamiseks ja kas Admiraliteet võib arestitud laevadele saata relvastatud valve. Mõlemale küsimusele vastati jaatavalt, kuid paluti sellest soomlasi mitte informeerida. Siis helistati sõjaministeeriumist ja küsiti, kuidas peaks suhtuma Nõukogude sõjaväeatašeesse. Põhja osakonnast vastati, et Suurbritannia ei pea ennast Venemaa liitlaseks, kuid atašeesse tuleb suhtuda südamlikult ja olla koostöövalmis. Pärastlõunal küsiti, et kas telegrammide edastamine Soome tuleb peatada ja kas Soome saatkonnalt tuleb ära võtta šifrikasutamise õigus. Nendele küsimustele vastati eitavalt. Helistati ka uudiste osakonnast ja uuriti, mida öelda BBC-s. Lepiti kokku võtta hoiak, et Soome ei ole veel Venemaaga sõjas ja on võtnud esialgu kaitsva positsiooni.⁷

---

⁴ CAB 65/18/41; FO 371/29358/48.

⁵ Churchill, lk 331-332.

⁶ FO 371/29358/52.

⁷ FO 371/29352/84-85.

Esmaspäeval, 23. juunil küsimused jätkusid. Siseministerium tundis huvi, mida peaks ette võtma Inglismaal viibivate Soome kodanikega ja sai vastuseks, et esialgu mitte midagi, et Soomesse tuleks suhtuda analoogselt Bulgaaria, Ungari ja Rumeeniaga enne nende riikidega suhete katkestamist. Rahandusministeriumist küsiti, kas tuleks külmutada Soome varad. Pärast konsulteerimist majandusliku sõjapidamise ministeriumiga (*Ministry of Economic Warfare*) vastati Põhja osakonnast jälle viitega Bulgaariale, Rumeeniale ja Ungarile, et käitumine Soomega ei peaks erinema sellest, mida rakendati nende riikide suhtes enne diplomaatiliste suhete katkestamist, ja mingeid samme esialgu astuda vaja ei ole.⁸

Hilisõhtul teatas Vereker Helsingist, et soomlased on saatnud väeüksused demilitariseeritud Ahvenamaale ja lubanud informeerida kõiki 1921. aasta Ahvenamaa konventsiooni allakirjutanud riike, nagu leping ette näeb. Briti saadiku kinnitusel on Soome seda ka teinud, välja arvatud, mis puudutab Eestit, Lätit ja Poolat.⁹ Verekeri arvates ei kavatse venelased Helsingit pommitada ja Helsingit ei ole ka pimendatud, kuid Petsamos on tulistatud üle piiri Soome laeva ja samasuguseid intsidente on esinenud ka mujal. Tema hinnangul oleks saatkonna tagasikutsumine enneaegne ja *heidaks soomlased täielikult Saksa embusse*. Lisaks on saatkond hea vaatluspost ja võimaldab hankida kasulikku informatsiooni.¹⁰

Järgmisel päeval, 24. juunil palus Vereker välisministeriumil avaldada venelastele survet, et nad ei ajaks soomlasi paanikasse. Soomes olevat käimas sisemine võitlus, mille ühel pool on sakslased ja parempoolne ajakirjandus, kes kinnitavad, et Venemaa on alustanud sõda Soome vastu. Teisel pool on inimesed, kes imestavad, miks ei ole Soome valitsus ametlikult lükanud ümber Hitleri 22. juuni kõnes öeldut.¹¹

Kolmapäeva, 25. juuni hilisõhtul palus Soome saadik vastuvõttu Briti välisministeriumis. Temaga kohtus Põhja osakonna juht Christopher F. A. Warner.

---

⁸ FO 371/29352/84-85.

⁹ FO 371/29358/55; suvel 1921 sõlmiti 10 riigi (Inglismaa, Prantsusmaa, Saksamaa, Itaalia, Eesti, Läti, Rootsi, Soome, Taani, Poola) osalusega leping, millega Soome võttis kohustuse Ahvenamaad mitte sõjaliselt kindlustada.

¹⁰ FO 371/29358/58; FO 371/29358/61.

¹¹ FO 371/29358/75; Hitler ütles oma kõnes: *Ühinenud oma Soome kaaslastega, hoiavad Narviki kangelased enda käes Jäämere rannikut. Saksa diviisid valvavad Norra alistaja juhtimisel Soome pinnast koos Soome vabadussõja kangelastega, kes tegutsevad oma marssali juhtimisel...* vt Reichsfuehrer Adolf Hitler's Proclamation on War with Soviet Union. June 22, 1941.

www.ibiblio.org/pha/policy/1941/410622a.html loetud 18.03.2013, tõlkimisel kasutatud: Solonin, lk 214.

Gripenberg andis ülevaate päeva jooksul toimunud pommitamistest Soomes (sulgudes on toodud pommitamises osalenud Vene lennukid): Malmi, Forssa (12); Lahti (5); Heinola (15); Nokia (8); Lappeenranta (kaks korda - 15 ja 9); Turu (24); Rovaniemi; Kemijärvi; Joensuu; Selanpää; Anjala; Mikkeli. Soomlased on alla tulistanud 16 Vene lennukit. Nokias on hukkunuid, paljud on saanud vigastada, mitmel pool on tulekahjusid. Hankos asuvatest Vene suurtükkidest on tulistatud lähedalasuvaid saari. Helsingis on olnud korduvaid õhuhäireid, tõenäoliselt lähedalasuva Malmi lennuvälja vastu sooritatud rünnakute tõttu. Gripenberg näitas Warnerile kaardil kohti, mida venelased olid pommitanud. Warner ütles, et brittidele on teada, et Rovaniemi ja Kemijärve kandis on saksa vägesid ja tundis huvi, kas neid on ka lõunapoolsetes kohtades, mida on pommitatud. Soome saadik vastas, et tal ei ole sellist teavet.

Gripenberg rõhutas, et kui varasemaid ründeid võis pidada lokaalseteks ja sporaadilisteks, siis alates 25. juuni hommikust on need omandanud organiseeritud iseloomu. *Kuna Nõukogude valitsus on alustanud sõjalist operatsiooni Soome vastu, siis on Soome kohustatud võtma tarvitusele kõik võimalikud sõjalised abinõud enda kaitsmiseks.* Warneri küsimusele, kas Soome peab ennast Nõukogude Liiduga sõjas olevaks ja kas sellisel juhul ollakse Saksamaa liitlased, ei andnud Gripenberg selget vastust. Soome saadik ütles, et kõik mis sisaldus tema instruktsioonides, on ta edasi andnud. Tema arvates on olukord loogiliselt võttes sama, mis ta oli 23. juunil, kui ta informeeris Edenit, et Soome võtab alanud sõjas kaitsva positsiooni, kuid osutab vastupanu, kui teda rünnatakse. Warner lubas Gripenbergi informatsiooni edasi anda ja avaldas arvamust, et Tema Majesteedi Valitsus peab seda äärmiselt kahetsusväärseks.

Tutvunud Warneri memorandumiga kohtumisest Soome saadikuga kirjutas välisministeeriumi kantsler (*Permanent Under-Secretary*) Alexander Cadogan sellele resolutsiooni: *Soomlastel on mugav unustada (või on nad sunnitud unustama), et nad on lubanud Saksa vägedel Soome pinnal koonduda ja ettevalmistusi teha kallaletungiks Venemaale. Meie omalt poolt oleme pidevalt kinnitanud, et me ründame sakslasi ükskõik, kus me neid leiame. Käesoleval juhul me ei saa eriti hästi ühineda ühegi tugeva Vene aktsiooni hukkamõistuga.*¹²

---

¹² FO 371/29359/23-24.

Samal päeval, 25. juunil esines Soome peaminister Jukka Rangell Eduskunnas. Selgitades venelaste rünnakuid ja pommitamisi Soome erinevates osades tõdes valitsusjuht, et Soome on sattunud Venemaaga sõtta ning peab ennast kaitsma. Järgnenud usaldushääletusel avaldas parlament valitsusele üksmeelselt toetust.¹³ Briti saadik raporteeris juhtunust Londonisse neljapäeva, 26. juuni õhtul.¹⁴

Alamkojas asuvates peaministri ruumides algas 26. juuni keskpäeval Sõjakabineti teine istung alates Nõukogude – Saksa sõja puhkemisest. Istungi esimest poolt juhatas Attlee ja eraldi päevakorrapunktina olid arutluse all sündmused Soomes. Olemasoleva info kohaselt olid venelased pommitanud Soome lennuvälju ja soomlased olid otsustanud ennast kaitsta. Sõjakabinet võttis info teadmiseks ja leidis, et Soome väljavaated jääda neutraalseks ei ole eriti lootustandvad.¹⁵

Sama päeva õhtul kohtus Eden Soome saadikuga viimase palvel. Gripenberg oli tulnud teatama, et kuigi umbes 14 linna ja asulat on pommitatud, on Soome poolt vastatud esialgu ainult õhutorjetule ja lennuväe kaitsetegevusega. Soome ei pea ennast Venemaaga sõjas olevaks ja kavatses piirduda õhuvõitlusega, et kaitsta oma linnu. Soome ei pea ennast ka okupeeritud territooriumiks – tema oma administratsioon jätkab tegutsemist üle kogu maa ja Soome teeb kõik, et teda ei kistaks sõtta. Üle kõige soovib Soome valitsus vältida samme, mida võiks pidada suunatuks Suurbritannia vastu. Soome saadik selgitas Briti välisministrile lähemalt Saksamaaga suhete kujunemise lugu. Kui 1940. aasta septembris oleks Soome keeldunud sõlmimast sakslastega vägede transiidilepingut, siis oleks tekitatud tüli Saksamaaga ja loodud Venemaale võimalus lõplikult murda Soome vastupanu. Alates märtsis 1940 Moskvas sõlmitud rahulepingust olid venelased teinud kõik, et õõnestada Soome positsiooni. Gripenberg kirjeldas Edenile üksikasjalikult 14 erinevat juhtumit, kui Venemaa poolt esitati Soomele nõudmisi, mis läksid kaugemale sõlmitud rahulepingu tingimustest. Sellises olukorras ei saanud Soome endale lubada keeldumist sakslaste ettepanekust. Kuid kõigele vaatamata jätkab Soome üritamist, et jääda selles konfliktis neutraalseks ja ükski Soome sõdur pole ületanud piiri Venemaaga ega ole seda teinud ka Soomes baseeruvad Saksa väed.¹⁶

---

¹³ Ryti, lk 114.

¹⁴ FO 371/29358/83.

¹⁵ CAB 65/18/42.

¹⁶ FO 371/29358/104.

Eden vastas, et mõistab Soome keerulist olukorda ja loodab siiralt, et vaatamata raskustele ei lase Soome valitsus ennast kiskuda vaenutegevusse Venemaa vastu. Praegustes tingimustes, kui mõlemad riigid – Venemaa ja Suurbritannia, võitlevad Saksamaa vastu, tähendaks selline asjade käik tõsist tagasilööki suhetes Soomega. Briti välisminister ütles veel, et kuigi ta mõistab, et Soome on tugeva Saksa surve all, häirib teda tõsiselt, kui Soome asub koos Saksamaaga survestama kolmandaid riike. Nii olevat juhtunud hiljuti Rootsiga, kes on informeerinud britte, et just Soome surve tõttu andis ta loa lasta läbi oma territooriumi Saksa väed teel Norrast Soome. Eden hoiatas, et kui Soome lubab ennast Saksamaal ära kasutada kui diplomaatilist hüpiknukku, siis on tagajärjed Soome jaoks katastroofilised. Gripenbergi jaoks tuli Briti välisministri hoiatus ootamatult, kuid ta lubas selle oma valitsusele edasi anda.¹⁷

Järgmisel päeval, 27. juunil soovis Gripenberg uut kohtumist, sest tal olevat anda täiendavat informatsiooni. Soome saadiku võttis vastu Warner. Gripenberg selgitas, et eelmisel päeval Edeniga kohtudes ei õnnestunud tal dešifreerida 1/3 Helsingist saadetud telegrammist, kuid nüüd on puuduolev osa olemas. Selle kohaselt soovib Soome valitsus Briti valitsusele meelde tuletada, et Soome oli esimene väike demokraatlik riik, kes pidi relvad kätte võtma, et oma vabadust kaitsta ja selles võitluses sai talle osaks terve maailma moraalne toetus ja isegi imetlus. Uued NSVL'i agressiooniaktid on sundinud Soomet seda puhtalt kaitsva iseloomuga võitlust jätkama. Soome valitsus loodab, et lisaks Petsamo laevaliikluse katkestamisele, mis teeb Soome jaoks toiduainetega varustamise veelgi raskemaks, ei kavanda Briti valitsus uusi samme Soome suhtes, kes ennast kaitstes ei ole võtnud ette midagi, mis oleks suunatud Suurbritannia vastu. Ühtlasi soovis saadik selgitada, et kui sovjetid väidavad, et ründavad Soomes asuvaid sakslasi, siis pole see tõsi. Sihtmärgid, mida on pommitatud, polevat üldse seotud sakslastega. Samuti pole ükski soome sõdur ületanud piiri ega ükski Soome lennuk lennanud Hanko ega Leningradi kohal. Samas on võimalik, et kaugemal Põhjas on Saksa lennukid teinud luurelende üle Nõukogude piiri. Soome välisministeeriumi teada ei ole Soomest startinud või üle Soome lendavad Saksa lennukid pommitanud Nõukogude Liidu territooriumi. Warner lubas informatsiooni edastada Edenile.¹⁸

---

¹⁷ FO 371/29358/104.

¹⁸ FO 371/29358/114.

Vahepeal oli Eden lugenud Helsingist saabunud telegrammi, milles Vereker informeeris teda 25.06. toimunud Eduskunta istungist. Arusaadavalt tekitas Briti välisministris hämmeldust, et Gripenberg oli talle jätkuvalt kinnitanud nagu ei oleks Soome Venemaaga sõjas, kuigi Soome peaminister oli parlamendis öelnud, et Soome on sattunud Venemaaga sõtta. Välisministeeriumi Põhja osakonnas oli Verekeri telegrammi võetud kui üldse esimest ametlikku kinnitust, et Soome on sõtta astunud. Peeti vajalikuks tellida juriidiline analüüs Briti saadiku kaudu teatavaks saanud Soome välisministeeriumi seisukohale, et kuigi Soome ja Saksamaa võitlevad mõlemad ühise vaenlase vastu idas, ei saa lugeda Soomet mingilgi moel sõjas osalejaks s.t sõjas Saksamaa ja Suurbritannia vahel. Selguse saamiseks otsustati kutsuda Gripenberg uuesti välisministeeriumisse veel sama päeva õhtul.¹⁹

Gripenberg ja Warner istusidki juba teist korda reedel, 27. juunil nõupidamiste laua taha. Toimunud vestlust võiks pigem nimetada Soome saadiku risküsitluseks. Gripenbergilt küsiti selgitust vastuolude kohta, mis tekivad, kui võrrelda tema avaldust Edenile ja seda, mida räägiti Verekerile Soome välisministeeriumis. Soome saadik ei osanud vastuolu kuidagi selgitada. Tema instruksioonides olevat selgelt väljendatud, et Soome ei pea ennast sõjas olevaks, vaid kaitseb ennast organiseeritud ründe vastu. Gripenberg oli vahepeal saanud Helsingist uue telegrammi ja ka selles ei sisalduvat midagi sellist, nagu peaks Soome ennast sõjas olevaks. Warner viitas Churchilli 22. juuni kõnele ja selgitas, et Tema Majesteedi Valitsus omistab suurt tähtsust asjaolule, kas Soome ja Venemaa vahel valitseb sõjaseisukord või ei. Kui Gripenberg väidab, et Soome tegeleb üksnes enda kaitsmisega, siis Soome peaministri kõnes Eduskunnale on öeldud, et Soome ja Saksamaa võitlevad ühise vaenlase vastu. Olevat suur vahe Suurbritannia valitsuse jaoks, kas Soome sõdurid ja lennukid on rünnanud Venemaa territooriumi koos sakslastega või piirduvad soomlased üksnes kaitsetegevusega võimalike rünnete tõrjumiseks. Soome saadik vastas, et niipalju kui tema käsutuses olev informatsioon ja instruksioonid lubavad arvata, kavatseb Soome säilitada puhtalt kaitsva iseloomuga hoiaku selle suhtes, mida alates 25. juunist saab nimetada Venemaa organiseeritud ründeks.²⁰

---

¹⁹ FO 371/29358/79; FO 371/29358/83; FO 371/29358/93.

²⁰ FO 371/29358/80.

Warner haaras Gripenbergi viimasest väitest kinni ja ütles, et olukorras, kus Soomes asuvad laialipillutatult Saksa väed, kelle suhtes Venemaal on põhjendatud kahtlus, et nad valmistuvad teda ründama, polevat venelaste käitumine eriti üllatav. Soomlaste info kohaselt olevat venelased pommitanud piirkondi, kus ei paikne Saksa vägesid, aga kust peaksid venelased seda teadma? Gripenberg ei osanud Põhja osakonna juhi küsimusele vastata. Olukorra selgitamiseks soovitas ta Verekeril taotleda Helsingis kohtumist Soome peaministri või välisministriga. Warneri hinnangul oli Soome saadik segaduses ja tundis piinlikkust, et tema avaldused Londonis ja Verekeri info Helsingist omavahel kokku ei langenud.²¹

Eelmisel päeval, 26. juunil oli Soome president Ryti esinenud raadiokõnega. Briti välisministeeriumis loeti seda põhjalikult ja märgiti kõne tekstis ära erilist huvi pakkuvad kohad. Warneri kokkuvõtte Ryti kõnest oli, et märgitud kohad (vt Lisa 8, lk 157-160). Näitavad selgelt, et Soome valitsus peab ennast Nõukogude Venemaaga sõjas olevaks.²² Vereker leidis enda kommentaaris, et Ryti toon on märksa teravam kui peaministril Eduskunnas esinedes, mida võib põhjendada öösel vastu 26. juunit Turus ja mujal toimunud intensiivsete pommitamistega. Briti saadiku hinnangul vastavad presidendi poolt kirjeldatud Nõukogude valitsuse ebasõbralikud teod peaaegu täiel määral tõele, *niisamuti ka tema kirjeldus igavesest ohust, mida Venemaa on Soomele kujutanud*. Ainsad asjad, mida Verekeri sõnul saab Rytile ette heita, on lipitsevad viited Hitlerile ja Saksa armeele – *need muidugi on väga tõsised eksimused*.²³ Ühtlasi andis Briti saadik edasi Soome kindralstaabi avalduse 27. juunist, mille kohaselt pole peale õhuvõitluse võetud ette mingit muud sõjategevust ja et Soome ainsaks eesmärgiks on vabastada okupeeritud territooriumid.²⁴

Laupäeval, 28. juunil saadeti Helsingisse Edeni juhtnõõrid. Nendes viidatakse Ryti kõne lõpuosale: Suur-Saksamaa väed marsivad koos Soomega lahingusse Nõukogude Liidu vastu; Soome on kindel omaenda kaitsesõja edus; president palub „lõplikku võitu selles sõjas“. Ja tehakse järeldus: on piisavalt selge, et Soome peab ennast Nõukogude Venemaaga sõjas olevaks; vaatamata selle nimetamisele „kaitsesõjaks“

---

²¹ FO 371/29358/81.

²² Samas.

²³ FO 371/29358/108.

²⁴ FO 371/29358/112.

kavatseb aktiivselt osaleda sõjas Venemaaga Saksamaa poolel. Briti saadikut instrueeriti kordama Soome valitsusele hoiatust (mille Edeni tegi Gripenbergile), et vaenutegevus Soome ja Venemaa vahel omab tõsiseid tagajärgi Soome-Inglise suhetele. Verekerile tehti ülesandeks hankida Soome valitsuselt vastus küsimusele, kas soomlaste poolt rõhutatud kaitsev iseloom tähendab, et Soome lennukid ega maaväed ei võta osa rünnakutest Nõukogude territooriumi vastu ja piirduvad üksnes Nõukogude rünnakute tagasitõrjumisega Soome territooriumil.²⁵

Pühapäeval, 29. juunil möödus nädal Saksa-Nõukogude sõja algusest. Veidi enne südaööd kirjutas Vereker Londonisse, et tal oli mõningaid raskusi Edenilt saadud ülesande täitmisel. Sagedaste õhuhäirete tõttu oli Soome välisminister Helsingist lahkunud ja Briti saadikul õnnestus minister tabada tema maamajas. Witting selgitas, et Eduskunna 25. juuni salajasel istungil oli pikalt arutatud olukorda ja tõepoolest otsustatud, et on tegemist sõjaseisukorraga Soome ja Venemaa vahel. Samuti on Turu linna pommitamine öösel vastu 27. juunit, kui Vene pommide ja puhkenud tulekahjude tõttu hävis 18 kivimaja ja ligi 100 puumaja, toonud kaasa muutuse Soome rahva ja valitsuse suhtumises. Vastuseks Edeni nõutud küsimusele teatas Soome välisminister, et moodsas sõjas on võimatu tõmmata piiri, kus lõppeb kaitse ja algab rünnak. Soome on kistud sõtta elu ja surma peale ja enam polevat võimalik välistada, et Soome väed ei tungi üle idapiiri. Kui Soome president ja valitsus püüaks pealetungi takistada, siis nad lihtsalt pühitaks ametitest. Igal juhul on olukord nüüd kindralstaabi ja marssali kätes. Witting rõhutas, et Soome ametliku positsiooni kohaselt on Soome ja Saksamaa kaas-sõdijad ja see on Nõukogude valitsuse tegevus, mis on sundinud Soomet Venemaaga sõtta astuma Saksamaa kõrval. Soome välisminister avaldas lootust, et diplomaatiliste suhete katkestamist Suurbritanniaga õnnestub vältida.²⁶

2.2. Saksamaa kaas-sõdija.

Omapoolses olukorrahinnangus kirjutas Vereker, et kuigi Soome valitsus on andnud piisavalt põhjust diplomaatiliste suhete katkestamiseks, on pikas plaanis kasulikum seda

---

²⁵ FO 371/29358/99.

²⁶ FO 371/29359/7-8.

mitte teha. Saatkond Helsingis olevat üks väheseid allesjäänud aknaid Saksamaale, mis brittidel veel on.²⁷ Samalaadse telegrammi saatis Londonisse Briti saadik Stockholmis Victor Mallet, kes kirjutas, et kui lähemas tulevikus kavatsetakse Helsingi saatkond sulgeda, siis tuleb seda põhjalikult selgitada. Vastasel korral kaasneks Rootsis ebasoovitav reaktsioon. Mingil juhul ei tasu saatkonna sulgemist esitada kui ähvardust, sest see pöörduks nende endi vastu. Samuti ei saa piirduda põhjendusega, et Saksa vägede viibimine riigis on muutnud kohalolu võimatuks, sest see oleks märk nõrkusest. Mallet soovitas rõhutada, et Suurbritannia on alati suhetes Soomega püüdnud anda endast parima, isegi kui see on toimunud NSVL'i arvel, ja et ka praegusel hetkel ei soovi ta Soomele halba. Kuid enda allutamiseiga Saksamaale kaasneb paratamatult kontaktide kaotus maailmaga, mis jääb väljapoole Hitleri vasall-riike, koos sellest tuleneva materiaalsetest ja muudest hüvedest ilmajäämisega.²⁸

Diplomaatiliste suhete teema kerkis üles ka seoses parlamendiliikme küsimusega, kes soovis teada, kas Briti valitsus peab endiselt Soomet neutraalseks ja kavatseb säilitada temaga rahumeelsed suhted. Seisukoha kujundamiseks toimus teisipäeval, 1. juulil välisministeeriumi Põhja osakonnas nõupidamine, millel osalesid ka sõjatranspordi ministeeriumi esindajad. Leiti, et laevanduse seisukohalt on kasulikum suhteid mitte katkestada ja samuti on nii Vereker kui ka saatkonna sõjaline atašee²⁹ võimelised saatma Londonisse kasulikku informatsiooni. Kuna ka poliitilist kasu suhete katkestamisest hetkel ei paista, siis otsustas koosolek soovitada diplomaatilised suhted Soomega esialgu säilitada.³⁰ Warner andiski samal päeval korralduse vastata nii Helsingisse kui ka Stockholmi, et vähemalt esialgu ei kavatseta suhteid katkestada.³¹

Vastuseks esitatud küsimusele teatas Eden 2. juulil parlamendis väga lühidalt, et diplomaatilised suhted Soomega praegu säilitatakse, täpsustavaid selgitusi keeldus välisminister andmast.³² Põhjalikum analüüs välisministeeriumis siiski veel jätkus, mille tulemusena valmis argumenteeritud seisukoht, mis edastati Helsingisse ja Stockholmi. Selles oli öeldud, et praegusel hetkel on kasulikum diplomaatilised suhted säilitada

---

²⁷ FO 371/29352/92.

²⁸ FO 371/29352/98.

²⁹ James H. Magill.

³⁰ FO 371/29352/102.

³¹ FO 371/29352/97.

³² FO 371/29352/102-103.

kuniks Soome ei muutu sisuliselt vaenlase poolt okupeeritud territooriumiga sarnaseks maaks. Telegrammis loetleti üles suhete hoidmise kasuks rääkivad argumendid: a) saadik ise ja sõjaline atašee on võimelised saatma Helsingist kasulikku informatsiooni; b) sõjatranspordi ministeeriumi ja Soome Londoni saadiku vahel on käimas läbirääkimised Soome kaubalaevastiku prahtimiseks ja nad usuvad, et läbirääkimistega on võimalik saada parem tulemus kui konfiskeerimisega (Soome laevu hoiti kinni administratiivsetel ettekäanel ja merevägi eskortis kõik avamerel tabatud laevad Briti sadamatesse, kuid soomlased ei protestinud selle vastu); c) on mõeldav, et kui Saksa vägesid saadab Venemaal rabav edu ja sõda liigub Soomest kaugemale, siis Saksa vägesid Soomes võidakse vähendada ja Soome võib taastada oma iseseisvuse suuremas ulatuses; d) suhete säilitamine ja saatkonna jätkuv kohalolu võib hoida Soome valitsust tagasi täielikust alistumisest Saksamaa soovidele. Verekeril soovitati ise otsustada, kas on kasulik hoida Soome valitsust teadmatuses brittide kavatsusest suhteid mitte katkestada, või ei. Kui saadik otsustab soomlasi informeerida, siis tuleb neile selgeks teha, et otsus võidakse iga hetk ümber vaadata.³³

Neljapäeval, 3. juulil, ehk samal päeval kui Stalin esines raadiokõnega ja Kaitsekomitee otsustas korraldada rünnaku Petsamole, edastas Vereker Londonisse sõjalise atašee kogutud informatsiooni arengutest Soome rindel. Raport jõudis ka Churchillile lauale. Ettekande kohaselt olid Petsamo piirkonnas tegutsevad sakslased ületanud Litsa jõe ja lähenesid Murmanskile. Ühtlasi anti raportis teada, et Eestis on sakslased liikunud läbi Valga ja on kolme päeva pärast Tallinnas ning arvatavasti on sakslased maabunud juba ka Saaremaal ja Hiiumaal.³⁴ Järgmisel päeval, 4. juulil peetud Sõjakabineti istungil, mida juhatas Attlee, võeti teadmiseks, et olukorrast Vene rindel pole praktiliselt mingit muud informatsiooni peale ametlike kommünikeede. Peeti vajalikuks asuda venelastega läbirääkimistesse, et vältida Venemaa nafta sattumist vaenlase kätte ja otsustati kinnitada peaministri juhised ministeeriumidele valmistuda invasiooniks 1. septembril.³⁵

---

³³ FO 371/29352/95-96.

³⁴ PREM 3/170/4/28.

³⁵ CAB 65/19, Conclusions of a Meeting of the War Cabinet held at 10 Downing Street, S.W. 1, on Friday, July 4, 1941, at 10 A.M.

Vereker ise saatis Londonisse pikema ülevaate 3. juuli õhtul. Saadik kirjutas, et Nõukogude pommitamised ja järgnenud 26. juuni president Ryti kõne ning 28. juuni marssal Mannerheimi päevakäsk on koondanud Soome rahva ühtselt valitsuse selja taha. Nii kõne kui ka päevakäsk olevat hästi kohandatud Soome mentaliteedile ja veensid inimesi, et Nõukogude Liit on tõesti pidanud poliitilist sõda Soome vastu alates Moskva rahu sõlmimisest 1940 kevadel. Hitleri väidet, et ta on novembris 1940 lükanud tagasi Molotovi taotluse saada Soome suhtes vabad käed, on Soomes aktsepteeritud praktiliselt ilma küsimusi esitamata ja tänulikkus, mida väljendasid nii president Ryti kui ka Soome ajakirjandus, olevat tõenäoliselt siiras. Briti saadiku sõnul peavad ka kõige demokraatlikumad ja liitlaste suhtes sõbralikult meelestatud Soome ringkonnad oma valitsuse poliitikat õigeks. Ainuke etteheide riigijuhtidele on, et nad oleksid võinud juba varem Soome rahvast informeerida sündmuste arengust. Vereker soovitas mitte unustada, et soomlased pole kunagi välja kasvanud arvamusest, et bolševism on inimkonna suurim nuhtlus. See pidavat neis püsima 1918. aasta sündmustest saadik. Saadik jätkas:

Olles võimetud mõtlema rahvusvaheliselt, ei saa nad aru, et natsism on veelgi suurem oht. Paremini informeeritud ja vähem fanaatilised soomlased tunnistavad, et nad mõistavad ja austavad Briti poliitikat, mis püüab Saksamaad ja Venemaad üksteise vastu välja mängida, lootuses lõpuks purustada mõlemad anti-demokraatlikud ideoloogiad. Kuid nad ei suuda näha märke sellisest poliitikast Briti deklaratsioonides, mis on järgnenud pärast Saksamaa kallaletungi Nõukogude Liidule. Samad ringkonnad on kohkunud Hr Churchilli avaldusest „igati, kes marsib koos Hitleriga, on Briti vaenlane“. Neile tundub, et see definitsioon muudab Soome jaoks võimatuks kaitsva rolli säilitamise ilma muutumata ipso facto Briti vaenlaseks. Samal ajal nad leiavad, et Soome ei saa lõputult passiivselt alistuda Vene kättemaksuaktsioonidele, mis on suunatud puhtalt Soome sihtmärkide vastu, ainult sel põhjusel, et Soomes asub Saksa vägesid.³⁶

Verekeri telegramm põhjustas välisministeeriumis elavat vastukaja. Põhja osakonna ametnik E. Cable on kirjutanud oma selgitavas kommentaaris: *Pole kahtlust, et vaestel soomlastel, kes arvavad, et nad on ohus (nagu nad on olnud varasemalt), kuna neid*

---

³⁶ FO 371/29359/29.

valmistub alla neelamas koletis, on mõningaid raskusi, et „mõelda rahvusvaheliselt“. Põhja osakonna juht on selle peale lisanud peaaegu kaks lehekülge teksti: *Me oleme pidevalt öelnud soomlastele, et kui nad säilitavad puhtalt kaitsva hoiaku on sellel positiivne mõju meie suhtumisele. Paistab, et nad ei ole seda tegemas. Aga ma ei mõista, miks Hr Churchilli fraas muudab raskemaks kaitsva rolli säilitamise ja mitte meie riigi vaenlaseks hakkamise. Warneri arvates on Nõukogude „kättemaksu“ näol tegemist katsega pommitada sakslasi, kes neid ründavad ja soomlased on ise ennast avalikult sidunud sakslastega. Warner kirjutas: Ma arvan, et me peame Hr Verekeri korrigeerima selles asjas. Tema ja tema sõjaline atašee telegrafeerivad meile massiliselt Soome ründavatest aktsioonidest alates sellest kui me ütlesime soomlastele, et meie suhtumist mõjutab see, mil määral nende roll on puhtalt kaitsev. On oluline, et saatkond näeks asja õigesti. Isegi kui me ei taha katkestada suhteid, me võiksime endale tunnistada, kas meile ikka meeldib näha Soome tegutsemist Venemaa vastu kui midagi päris loomulikku. Põhja osakonna juht andis korraldused otsida talle materjali soomlaste ründetegevusest, mis aitaks koostada vastust Verekerile. Talle kanti samal päeval, 5. juulil ette, et soomlased on ületanud piiri Suomussalmis ja korraldanud kaks rünnakut Karjala Kannasel.³⁷*

Vastuse koostamine Verekeri 3. juuli telegrammile võttis terve nädala ja mõned päevad kauemgi. Veel päev enne lõpliku vastuse ärasaatmist tõstatas Cable küsimuse, kas nad ikka ei tõlgenda valesti Verekeri lauset, milles viidati Churchilli kõnele. Kas mõte ei või olla pigem järgmine: *soomlased kardavad, et meie, vastavalt peaministri avaldusele, võtame neid kui „vaenlasi“, sest nemad tõrjudes tagasi Venemaa rünnakut (mis ilma kahtluseta sisaldab muuhulgas nii ründavaid kui kaitsvaid operatsioone) muutuvad paratamatult Saksamaa kaas-sõdijateks?* Warner lükkas sellise tõlgendusvõimaluse järsult tagasi, kuna soomlased mitte ei tõrju tagasi venelaste rünnakut, vaid osalevad ründes Venemaa vastu.³⁸ Soome saadikule juhtnõõride koostamist aeglustas veelgi asjaolu, et protsessi sekkus peaminister ise.

Samal päeval, kui Warner palus otsida infot, mis aitaks tal „Hr Verekeri korrigeerida selles asjas“, saatis Churchill Edenile lühikese teate, milles nõudis soomlastele *karmi kohtlemist* ja Soome saadikult sidevahendite äravõtmist (vt Lisa 9, lk

---

³⁷ FO 371/29359/25-27.

³⁸ FO 371/29359/28.

161).³⁹ Warnerilt paluti selgitust ja ta kirjutas Edenile, et juba ainult laevade küsimus on piisav põhjus, et suhteid soomlastega mitte lõpetada. Endiselt olid käimas läbirääkimised sõjatranspordi ministeeriumi ja Soome saatkonna vahel ja oli loota kasulikku kokkulepet, kui õnnestuks veenda Soomet vabatahtlikult oma kaubalaevu Suurbritanniale prahtima. Kui saadikult sidevõimalus ära võtta, siis poleks tal võimalik enam läbirääkimisi pidada. Lisaks viitas Warner võimalusele, et Briti saatkonna viibimine Soomes aitaks hoida ära soomlaste langemise täiesti Saksamaa mõju alla, kuigi ta ise arvab, et see on õrn lootus. Kokkuvõttes oleks siiski viga Soome varad külmutada ja sideühendused katkestada kuniks säilis mingisugunegi lootus. Eden oli arutluskäiguga nõus: *Jah. Peaminister ei ole seda mõistnud.*⁴⁰

Mõned päevad hiljem, 9. juulil saatis Vereker Londonisse telegrammi, milles informeeris, et Väino Tanner⁴¹ on nimetatud uueks kaubandus- ja tööstusministriks. Vastates pressiaatšee küsimustele, ütles Tanner, et Briti valitsuse suhtumine Soomesse on võtmas suunda, mida ta ei saa täielikult heaks kiita. Ta mõistab selliseid arenguid teatud määral, sest Suurbritannia on allutatud sõjaaja vajadustele, kuid USA suhtumine on tema jaoks täiesti mõistetamatu. Soome südamesooviks olevat kaubandussuhete taastamine Suurbritannia ja Ameerikaga niipea kui võimalik. Soome valitsus võib garanteerida, et kaubad, mida imporditakse Petsamo kaudu, tarbitakse ainult Soome elanikkonna poolt. Tanner kinnitas, et Soome vägesid kasutatakse ainult Soome-Vene rindel ja nad alluvad üksnes Soome väejuhatusel ning Soome osaleb selles sõjas ainult niipalju kui seda nõuavad Soome huvid. Pressiaatšee küsimustele, kas Soome on saanud Saksamaalt kinnitusi, et demokraatlik kord Soomes säilitatakse ja kas ta võib lubada, et Soome väed ei liigu kaugemale Soome „ajaloolisest piirist“, värske kaubandus- ja tööstusminister ei vastanud. Vereker iseloomustas Tannerit kui anglofiili, kes on Soome valitsuses ainuke väljapaistev isiksus ja kes ainsana omab laia valijate toetust.⁴² Verekeri telegramm jõudis ka Churchillile lauale.

---

³⁹ FO 371/29359/12.

⁴⁰ FO 371/29359/13.

⁴¹ Talvesõja-aegne välisminister ja Soome sotsiaaldemokraatliku partei liider, hiljem rahvarustusminister (ametikoht loodi erakorralisena 1939 - 1949) alates 27.03.1940 kuni lahkumiseni NSVL survel 15.08.1940, alates 3.07.1941 kuni 22.05.1942 kaubandus- ja tööstusminister.

⁴² FO 371/29359/26.

Peaministri reaktsioon ei lasknud ennast kaua oodata. Järgmisel päeval Edenile saadetud juba teises Soomet puudutavas memorandumis kirjutas Churchill: *Sellest pole kasu kui nad sätivad üles mingi Tanneri kamuflaaži ja teevad selle varjus oma räpast tööd. Vähim, mida me neilt ootame, et nad oleksid paigal ja püsiksid vagusi.* (vt Lisa 10, lk 162).⁴³ Nüüd võeti Põhja osakonnas rohkem aega, et peaministrile põhjalikum vastus koostada ja prooviti enne ühele poole saada Verekerile mõeldud juhtnõõridega.

Laupäeval, 12. juulil edastatud vastuses Verekerile kirjutati, et saadiku telegrammist ollakse mõnevõrra segaduses ja ei saada aru, miks peaministri avaldus teeb Soome jaoks võimatuks kaitsva rolli säilitamise ning mitte hakkamise Suurbritannia vaenlaseks. Kuna president Ryti kõnes olevat Soome ennast avalikult sidunud Saksamaa kallaletungiga Venemaa vastu, siis ei saa soomlased ennast välja vabandada nimetades venelaste pommitamisi „kättemaksuaktsioonideks“. *Vahetult enne Saksamaa kallaletungi Nõukogude Liidule saatis viimane Soome erisaadetisi toiduga ja oli kiirkorras nõustunud piiriküsimusi lahendama. Tegelikult tundub, et nad andsid endast parima, et soomlasi lepitada.* Telegrammi lõpus rõhutatakse, et on oluline mitte lasta soomlastel arvata, nagu aktsepteeriksid britid seisukohta, justkui tegeleksid soomlased enda kaitsmisega olukorras, kus faktid paistavad tõestavat vastupidist.⁴⁴

Eelmisel päeval oli Vereker edastanud Londonisse informatsiooni Mannerheimi päevakäsust, mis anti välja 11. juulil. Esimene oli kõlanud 29. juunil, kui Soome-Venemaa vahelisel rindel algas pealetung. See ei pälvinud Londonis erilist tähelepanu välja arvatud kohad: *läheme Soomele turvalist tulevikku looma koos vägevate Saksa sõjajõududega ja nende relvavendadena risticõjas meie vaenlase vastu... Järgnege mulle veel viimast korda – nüüd, kui Karjala rahvas uuesti tõuseb ja Soomele koidab uus hommik.* Ilmselt ei sisaldanud need mõtted brittide jaoks selleks ajaks enam midagi olemuslikult uut.⁴⁵ Uus päevakäsk äratas rohkem tähelepanu. Välisministeeriumi Põhja osakonnas töötati see põhjalikult läbi ja jooniti huvipakkuvad kohad alla (järgnevas tsitaadis samuti allajoonitud):

---

⁴³ FO 371/29352/25.

⁴⁴ FO 371/29359/32.

⁴⁵ FO 371/29359/71-77; Ylipäällikkön päiväkäsky No 1. http://www.mannerheim.fi/pkaskyt/pk1_41.gif; loetud 25.03.2013.

Meie iseseisvussõja lõpul 1918 ma ütlesin Soome ja Venemaa karjalastele, et ma ei pista oma mõõka tuppe enne kui Soome ja Ida-Karjala on vabad. Ma andsin selle tõotuse Soome talupoegade armee nimel toetudes kangelaslikele Soome meestele ja Soome naiste eneseohverdusele. Vene karjalased on oodanud 23 aastat selle lubaduse täitumist. Pooleteistkümne aasta jooksul on Soome karjalased igatsenud oma kodude taastamist. [...] ...Karjala ja Suur-Soome vabadus paistab maailma ajaloo suursündmuste võimsast keerisest. Võimaldagu jõud, mis suunab rahvaste saatusi, Soome armeel täita see lubadus, mis ta on andnud Karjala rahvastele. Sõdurid, oma vere ja kannatustega te kaitsete meie püha isamaad; teie võit vabastab Karjala; ...⁴⁶

Briti saadik oli samal päeval kohtunud Soome välisministeeriumi kantsleri (kansliapäällikkö) Aaro Pakaslahtiga, kes soovitas päevakäsule mitte liiga suurt tähtsust omistada. Ülemjuhataja lihtsalt väljendavat Soome rahva üldist meelsust, kes soovib mitte ainult Moskva rahuga kaotatud territooriumide taasühendamist, vaid ka laiema, Soomega etnograafiliselt seotud aladega ühinemist. Mannarheimi poolt mainitud Ida-Karjalast olevat näiteks pärit Soome rahva suurepose – Kalevala legendid. Verekeri enda arvates ootab Soome, et Saksamaa teeks suurema töö ära, sest möödunud peaaegu kahe nädala jooksul olevat soomlaste rünnakud olnud hüplikud ja midagi erilist pole saavutatud. Kui on kavas laiaulatuslikum rünnak, siis on vältimatud ka suured kaotused, mille korvamiseks ongi vajalik anda rahvale täiendav stiimul.⁴⁷

Churchilli poolt 10. juulil Edenile saadetud sedel „Tanneri kamuflaažist“ ajendas välisministeeriumi Põhja osakonda koostama põhjalikumad ülevaadet Inglise-Soome suhete hetkeseisust. Cable lõpetas töö 3-leheküljelise dokumendiga „Suhted Soomega“ 15. juulil. Selles korraldi üle põhjused, miks on kasulik suhteid säilitada: a) läbirääkimistega on lootust rohkematele kaubalaevadele kui konfiskeerimisega; b) saatkond Helsingis on võimeline saatma väärtuslikku informatsiooni; c) lootus, et Briti saadik suudab tasakaalustada Saksa mõju Soome valitsusele; d) võimalus, et Vene-Saksa sõja arengute tulemusena lahkub suurem osa Saksa vägesid Soomest ja Briti saatkonna

⁴⁶ FO 371/29359/60; brittide tõlge erineb originaalist detailides: Valge mere (Vianan) karjalaste asemel on tõlgitud Venemaa karjalased; hiljem on jälle Valge mere (Viana) ja Aunuse tõlgitud kui Vene Karjala; Ylipäällikkön päiväkäsky No 3. http://www.mannerheim.fi/pkaskyt/pk3_41.gif; loetud 25.03.2013.

⁴⁷ FO 371/29359/49.

mõju kasvab. Mis puutub läbirääkimistesse kaubalaevastiku prahtimiseks, siis need olevat takerdunud ja sõjatranspordi ministeeriumil on jäänud mulje, et soomlased üritavad britte ameeriklaste vastu välja mängida. Kõik Soome laevad, mis asuvad Suurbritannia või liitlaste sadamates, on arestitud. Kui neid avastatakse avamerel, siis peetakse nad samuti kinni, välja arvatud kahel juhul: a) kui nad toimetavad liitlastele vajalikke kaupu; b) kui neil on olemas USA valitsuse luba. Soomele ei anta *navicert*'e⁴⁸ ja Petsamosse ei toimu liiklust, kui just pole tegemist mõne üksiku laevaga, mida pole suudetud tabada. Suurbritannias asuvaid Soome varasid ei ole külmutatud ja samuti pole rakendatud embargot Soome arveldustele. Kõne all olevate aktivite väärtus on kõigest pool miljonit naela ja üldjuhul rakendatakse selliseid abinõusid alles diplomaatiliste suhete katkestamisel. Praegusel hetkel ei paista Suurbritanniale Soome varade külmutamisest ja arveldustele embargo kehtestamisest mingit otsest kasu tõusvat. Küll aga on hiljuti vastatud eitavalt Soome Londoni saatkonna palvele edastada Briti impeeriumis asuvatele Soome konsulaatidele ja aukonsulitele väljavõtteid president Ryti kõnест. Samuti on välisministeerium instrueerinud Briti peapostkontorit (*General Post Office*) lükkama tagasi Soome saatkonna tellimuse Sini-valge raamatu⁴⁹ vastuvõtmiseks. Soomlased soovisid edastada 19000 sõna mahutava kogumiku morse teel Helsingist.

Cable kirjutas viitega Mannerheimi päevakäsule, et soomlased kavatsevad lisaks märtsis 1940 kaotatud maade tagasivõtmisele *vallutada ja arvatavasti inkorporeerida* osasid Ida-Karjalast, mis küll kunagi ammu olid asustatud soomlaste poolt, kuid nüüd on muutunud sisuliselt Venemaaks, soomlaste ambitsioon olevat luua mingi „suur“ Soome. Ülevaade lõppes Soome sotsiaaldemokraatide ja ametiühingute telegrammi loo refereerimisega ja mainib ära, et Hr Attlee'le on tehtud ettepanek vastuse saatmise korral võtta arvesse välisministeeriumi vaateid.⁵⁰

---

⁴⁸ Briti ametivõimude väljaantav sertifikaat, mis andis vabastuse saadetise läbiotsimise ja konfiskeerimise eest Briti majandusblokaadi üle järelvalvet teostavate patrullide poolt.

⁴⁹ Soome välisministeeriumi poolt avaldatud NSV Liitu puudutavate dokumentide kogumik, mida ilmus 2 köidet: 1940 ja 1941.

⁵⁰ FO 371/29352/122-124; Soome Sotsiaaldemokraatlik Partei ja Ametiühingute Keskliit (*Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto*) saatsid Briti Leiboristlikule Parteile ja Ametiühingute Kesknõukogule avaliku kirja (telegrammi), milles tõmmati paralleele Talvesõjaga: ...*Meil ei olnud muud võimalust kui ennast kaitsta. Töölisrahvas ei kahtle selles ja võitleb oma maa iseseisvuse ja vaba sotsiaalse süsteemi eest, mis põhineb demokraatial. Meie argumendid on samad, mis 1939, kui puhkes sõda, mille käigus Briti leiboristide organisatsioonid avaldasid suurt sümpaatiat meie asja suhtes...* FO 371/29352/112-115.

Warner tegi Cable'i 3-leheküljelisest analüüsist omapoolse lühikokkuvõtte välisministrile, milles rõhutas, et soomlastele ei anta sideühendusi ja nende laevu peetakse meredel kinni. Viidates pettumusele Soomes, et sotsiaaldemokraatide ja ametiühingute telegrammile ei vastatud, kirjutas Warner: *soomlased mõistavad, et nad on ebasoosingus siin ja Ühendriikides, mis on väga hea*. Edeni resolutsioon koosnes ühest sõnast: *Hästi*. Vastuses peaministrile kirjutas Eden 15. juulil, et soomlastel ei ole mingeid mugavusi meredel, neil ei lubata sõita Petsamosse, Soome saatkonnal ei ole lubatud avaldada *Soome kaasust siin riigis*. Välisminister lõpetas Warneri sõnadega soomlaste ebasoosingust lisades omalt poolt: *nii nagu see peabki olema*.⁵¹

2.3. Nõukogude Liidu liitlane.

Eelnevate sündmuste taustal oli vahepeal toimunud oluline areng Briti-Nõukogude suhetes, kui 12. juulil Moskvast sõlmitud koostöölepinguga viidi need täiesti uuele tasemele. Paralleelselt nõudmistega avada teine rinne või vähemalt korraldada sõjalisi operatsioone, mis tõid kaasa ka 3. juuli Kaitsekomitee otsuse ja käivitasid operatsiooni „E.F“, avaldas Nõukogude Liit Londonile pidevat survet poliitiliste suhete osas.

Samal kohtumisel 30. juunil, kui Maiski ja Eden klaarisid intriigi, mis oli tekkinud Nõukogude saadiku lõunasöögist Beaverbrookiga ja väidetavatest lubadustest toetada mereväeoperatsiooni Petsamosse, tõstatas Maiski küsimuse poliitilistest suhetest. Nõukogude valitsus soovivat defineerida, mida britid koostöö all mõtleavad. Kas mõeldakse ainult sõjalist; või sõjalist ja majanduslikku; või nii sõjalist, majanduslikku kui ka poliitilist koostööd? Maiski arvates on Nõukogude valitsus valmis kõigiks kolmeks. Eden küsis vastu, et kui Churchilli 22. juuni kõnest peaks olema selge, mis puudutab sõjalist ja majanduslikku koostööd, siis mida mõtleb saadik poliitilise koostöö all? Maiski viitas ühistele huvidele Lähis- ja Kaug-Idas, mille peale Eden vastas, et ei näe siin takistusi.⁵² Teemat peeti piisavalt oluliseks, et arutada seda sama päeva õhtul toimunud Sõjakabineti istungil, kus otsustati toetada välisministri liini.⁵³

⁵¹ FO 371/29352/121; FO 371/29352/127.

⁵² FO 954/24B/9180.

⁵³ CAB 65/18/43.

Mõned päevad varem, 27. juunil, kui Cripps saabus koos sõjalise missiooniga tagasi Moskvasse, oli sarnane arutelu toimunud tema ja Molotovi vahel. Välisasjade rahvakomissar tundis huvi, kas brittide poolt pakutud koostöö hõlmab endas ka poliitilist külge ja kas ollakse valmis sõlmima poliitilist lepingut. Nõukogude valitsuse jaoks olevat eriti oluline lepingu sõlmimine ja selle nimel ollakse valmis ka asja avalikustamist piirama. Cripps vastas, et poliitiline koostöö on igati soovitatav Lähis- ja Kaug-Idas, et hoida sakslased ja nende liitlased eemal, kuid poliitilise lepinguga on keerulisem. See, et omatakse ühist vaenlast Hitleri näol, ei ole ilmselt piisav alus poliitilise lepingu sõlmimiseks. Briti suursaadik tuletas meelde, et uued suhted kahe riigi vahel kestavad alles pühapäevast saadik (kohtumine toimus reedel) ja oleks mõistlikum oodata kuniks õpitakse üksteist paremini tundma sõjalise ja majandusliku koostöö käigus. Küllap jõutakse ka lepinguni hiljemalt tulevasel rahukonverentsil, kui ollakse võidukad. Cripps lisas veel, et britid pole nagu Hitler, kes sõlmib lepinguid ainult selleks, et neid siis murda.⁵⁴

Uuesti kerkis poliitilise lepingu teema üles Cripps'i kohtumisel Staliniga 8. juulil. Nõukogude juht rõhutas tugevalt vajadust sõlmida leping, ilma milleta olevat koostöö võimatu. Cripps kordas oma seisukohta, mida ta varem oli väljendanud Molotovile ja küsis vastu, et mida selline leping peaks sisaldama. Stalini arvates peaks see olema üldist laadi ja konstateerima kahte asja: a) et vastastikku osutatakse abi, ilma täpsustamata selle ulatust; b) et ei sõlmita eraldi rahu. Ilma sellise lepinguta tundvat Nõukogude Liit ennast isoleerituna, võttes arvesse kõiki neid lepinguid, mis on Saksamaal tema vastu sõlmitud, ning samuti oleks sel positiivne mõju inimeste moraalile nii Nõukogude Liidus kui ka Suurbritannias. Briti suursaadik ütles, et ta ilmselt sai Molotovist valesti aru, sest arvas, et kõne all on märksa spetsiifilisem leping, milles oleksid piiritletud huvid teiste riikide suhtes. Crippsi arvates on Briti valitsus pühendunud mõlemale Stalini nimetatud punktile, kuid nende lepingusse valamine ei ole siiski nii lihtne, sest nii Suurbritannias kui ka Ameerikas tuleks selleks eelnevalt avalikku arvamust veenda. Suursaadiku ettepanekule piirduda nootide vahetamisega vastas Stalin, et leping oleks väärtuslikum.⁵⁵

---

⁵⁴ CAB/65/19/15.

⁵⁵ CAB/65/19/14.

Järgmisel päeval, 9. juulil arutas Stalini ettepanekut Sõjakabinet. Arutelu keskendus peamiselt küsimusele, mis vormis peaks sõlmitav kokkulepe olema. Erinevaid võimalusi oli laual neli: a) nootide vahetamine; b) ühisdeklaratsioon; c) leping-kokkulepe (*agreement*); d) leping-pakt (*treaty*). Leiti, et nootide vahetamine oleks ebapiisav, kuid teisest küljest võib pakti sõlmimisega kaasneda *mõnevõrra ebasoodne reaktsioon avalikule arvamusetele riikides*. Arutleti ka nii, et Stalin ei olnud nõudnudki pakti ja oma sisult on kokkulepitud deklaratsioon sama siduv kui pakt. Eden ütles, et tal on olnud eelnev jutuajamine USA suursaadiku John G. Winant'iga, kelle arvates oleks nende seisukohalt deklaratsioon parem kui pakt, juhul muidugi, kui nootide vahetamisest ei piisa. Sõjakabineti toetas mõtet, et Stalini ettepanekule tuleks koheselt vastata peaministri läkituse kujul. Järgnes arutelu teemal, kas peaministri sõnum peaks sisaldama viiteid rahukonverentsile, mis peaks tegelema piiriküsimustega, ja *etnograafiliste üksuste* õigusele valida endale valitsemisvorm ja elukorraldus. Kuna see võiks tekitada täiendavaid raskusi poolakate läbirääkimistel venelastega, siis otsustati piirduda ainult Stalini poolt mainitud kahe punktiga. Sõjakabinet otsustas seega, et peaminister saadab Stalinile isikliku kirjaga vastuse; et Dominioonidega konsulteeritakse kavandatava deklaratsiooni osas; et enne Dominioonidelt vastuse saamist ei esitata Stalinile deklaratsiooni projekti, kuid saadetakse see Cripps'ile tutvumiseks; et sobival võimalusel informeeritakse poolakaid, kuid mitte liiga palju enne asja avalikustamist.⁵⁶

Niisiis läks Churchillilt teele teine isiklik kiri Stalinile pärast Saksa-Nõukogude sõja puhkemist (esimeses oli teatavasti juttu ettevalmistamisel olevast operatsioonist Arktikas – mis sai hiljem nimeks „E.F.“) ja mis jõudis Stalinile lauale 10. juulil, kui Cripps selle talle üle andis. Peaministri sõnumis korrati üle Stalini soovitud 2 punkti ja valmisolek sõlmida *kokkulepitud deklaratsioon*. Seda siiski alles pärast Dominioonidelt: Kanadalt, Austraalialt, Uus-Meremaalt ja Lõuna-Aafrikalt nõusoleku saamist.⁵⁷ Stalin väljendas ülimat rahulolu Churchilli sõnumi üle. Crippsi oli instrueeritud deklaratsiooni vormi põhjendama asjaoluga, et samal viisil oli märtsis 1940 ka Prantsusmaaga kokku lepitud (et ei sõlmita eraldirahu).⁵⁸ Kuid Stalin nõudmine, et kokkuleppel peab olema pealkiri, viis selleni, et nimetuseks sai „*Agreement for joint action between His Majesty's*

---

⁵⁶ CAB/65/19/12.

⁵⁷ Переписка..., Том I, lk 10.

⁵⁸ CAB/65/19/20.

Government in the United Kingdom and the Government of the U.S.S.R. in the war against Germany. “ Stalin soovis, et allakirjutamine toimuks Moskvas nii ruttu kui võimalik, sest mõned Venemaa kommunistid esinevat saksasõbralike avaldustega ja lepingu avalikustamine teeks nende tegevusele lõpu.⁵⁹ Nii ka tehti ja 12. juuli keskpäeval kirjutasid Cripps ja Molotov Kremlis kinokaamerate ees dokumendile alla, taustal naeratavat Stalin. Kinokroonika toimetajale pidi vaatepilt tuttavana tunduma, sest filmikaadreid saatvas tekstis öeldakse: *võib vabalt olla, et samades ruumides, peaaegu 2 aastat tagasi, kirjutati Ribbentropi poolt Hr Stalini juuresolekul alla Saksa-Vene mittekallaletungi pakt, mis nagu kõik Saksa lepingud, oli mõttes puruks rebitud juba natsliku allkirja andmise hetkest.*⁶⁰

Nädal hiljem tegi Saksamaa suursaadik Wipert von Blücher⁶¹ visiidi Soome presidendile. Ryti päevikusissekanne 19. juulist kirjeldab, kuidas suursaadik tõi talle Hitleri oma käega kirjutatud kirja Saksa-Soome relvavendlusest. Ühtlasi teatas suursaadik, et arvestades Inglise-Vene liitu peab Saksa valitsus diplomaatiliste suhete katkestamist Inglismaaga vältimatuks, sest Helsingi saatkond annab venelastele informatsiooni, mida kasutatakse ära nii Soome kui ka Saksamaa vastu.⁶²

Juuli keskpaigas, täpsemalt 16. juulil saabus Verekerilt järjekordne telegramm, mis tekitas Põhja osakonnas elavat poleemikat. Vastuses juhtnõõridele, mille koostamine oli võtnud välisministeeriumil üle nädala, kirjutas Briti diplomaat, et soomlaste seisukohalt ei taga puhtalt kaitsva iseloomuga abinõud piisavat kaitset. Eriti organiseeritud õhurünnakute puhul on soomlaste arvates sõjaliselt efektiivsem purustada agressor enne, kui ta jõuab teha kahju. Mis praktikas tähendabki sõjalisi operatsioone Venemaa vastu. Mis omakorda muudab Soome *de facto* üheks Saksamaa sõjaliseks koostööpartneriks ehk „ta marsib koos Hitleriga“. Vereker nõustus välisministeeriumiga, et soomlaste „kaitsev roll“ kõlab ebaloogiliselt ja ta ei väsivat rääkimast Soomes, et tegemist on soovmõtlemisega. Aga saadik soovitas meeles pidada, et venelaste pommitamiskampaania, mida Soomes toodi sõtta astumise põhjenduseks, leidis aset enne presidendi raadiokõnet vahemikus 22. kuni 25. juunini. Ja sel perioodil oli Soome

---

⁵⁹ Woodward, lk 14.

⁶⁰ <http://www.britishpathe.com/video/signing-the-anglo-soviet-agreement> loetud 27.03.2013.

⁶¹ Wipert von Blücher oli Saksamaa suursaadikuks Soomes 1935 – 1944.

⁶² Ryti, lk 120.

positsioon nii passiivne kui võimalik, välja arvatud Saksa vägede lubamine oma territooriumile. Mis puutub välisministeeriumi telegrammis mainitud vahetult sõjale eelnenud Nõukogude toidusaadetistesse ja valmisolekusse lahendada piiriküsimused, siis ei tundu see soomlastele kogu eelnenud hirmutamispoliitika taustal adekvaatse määrgina suhteid parandada. Vereker lõpetas oma telegrammi:

On fakt, et enamik soomlasi on kindlalt veendunud, et see on sõda „vabastamaks Soome Venemaast ja bolševistlikust needusest“ (ja seetõttu oma olemuselt kaitsev); kui nad oleksid jätnud kasutamata selle unikaalse võimaluse teha seda nüüd ja lõplikult, siis oleksid nad võinud saada endale vaenlaseks Saksamaa, ainsa jõu, kes antud hetkel on võimeline neid efektiivselt aitama, ja eriti oleksid nad võinud jääda jälle üksi Nõukogude vastu hiljem, millal iganes ta otsustaks viia lõpule 1939 – 1940 sõjas poolelijäänud töö. Soomlastel on see sõda hästi meeles, kui nad said toetusavaldusi peaaegu kogu maailmast ja pisut ka varustust, aga üldsegi mitte efektiivset sõjalist abi.⁶³

Esimeses kommentaaris Helsingi saadiku telegrammile välisministeeriumi Põhja osakonna töötaja poolt (keda pole õnnestunud identifitseerida) seisis: *kui niisuguseid argumente aktsepteerida, siis muutub termin „kaitsev“ peaaegu mõttetuks. Cable on kirjutanud pikemas seisukohavõtus:*

See telegramm esitab Soome kaasust päris selgelt. Nende endi vaatevinklist, nagu ka erapooletu vaateleja omast, on see päris hea kaasus, nagu näitas eelmise Vene-Soome sõja ajal kogu maailma, välja arvatud Saksamaa, suhtumine. Paraku seekord, vastupidiselt eelmisele, Soome ja meie endi huvid põrkuvad. Kas poleks hea mõte anda Hr Verekerile edasi peaministri märgukirja sisu, mis defineerib meie suhtumise?

Arutelu lõpetab Põhja osakonna juhi Warneri arvamus: *Ta on ajanud seda liini ka oma varasemates telegrammides. See ei ole üldsegi mitte veenev.⁶⁴*

Churchilli Soome-teemaline märgukiri, millele viitas Cable oma kommentaaris, oli järjekorras juba kolmas 11 päeva jooksul ja kandis 16. juuli kuupäeva. Edenile adresseeritud teates oli öeldud:

---

⁶³ FO 371/29359/62.

⁶⁴ FO 371/29359/61.

Võttes arvesse Soome vastikut ja agressiivset suhtumist loodan ma, et me oleme juba hõivanud kõik Soome laevad ja allutanud soomlased kõikidele ebamugavustele, mis on meie võimuses. H Gripenbergile tuleb tema positsiooni teravalt tunda anda. Ei saa olla kahel poolel korraga⁶⁵ (vt Lisa 11, lk 163).

Pole teada, kas peaministri märgukiri saadeti tutvumiseks ka Helsingisse, nagu oli soovitanud Cable. Kuid selle järgnenud päeval, 17. juulil informeeris Vereker, et tema USA kolleeg⁶⁶ oli kohtunud Soome välisministri Wittingiga ja esitanud küsimusi seoses Mannerheimi päevakäsus sisalduvate territoriaalsete nõudmistega Ida-Karjalas. Ministri vastus oli saadikut üllatanud, sest marssal olevat tegutsenud ilma Soome valitsuse sanktsioonita, nii nagu ka 1918. aastal, ja välisministeerium oli pidanud saatma kõikidele välisesindustele ringkirja, mis sisuliselt tsenseeris marssali käsku. Soomel ei olevat kavatsust teostada suuremahulisi anneksioone, mis ulatuksid 1939. aasta piiridest kaugemale. Soomel ei olevat ka kusagilt võtta sellisel arvul koloniste, et asustada nii suurt ala nagu on Ida-Karjala, rääkimata juba Ingerimaast, millest samuti mõned tulipead võivad unistada. Soome valitsusele põhjustavat niisugused autoriteetse isiku poolt tehtud avaldused suuri probleeme, mitte ainult Suurbritannia ja USA, vaid ka Saksamaaga.

USA saadik oli rääkinud Verekerile ka oma kohtumisest president Rytiga 4. juulil. Siis oli Ryti öelnud, et Soome olukord sarnaneb inimesega, kes on sunnitud kahe kuristiku vahelisel kitsal maaribal ebakindlalt tasakaalu säilitama ja teeb seda suurte raskustega. Lisaks mainis Schoenfeld, et avalik arvamus USA-s on endiselt tugevalt kommunistivaenulik, kuid veelgi tugevam olevat tunne, et USA peab aitama Suurbritannial sõda võita, ükskõik mis see ka ei maksaks. Seepärast saab Inglise-Nõukogude liidusuhe Ameerika valitsuse toetuse. Sama info olla Helsingisse edastanud ka Soome saadik Washingtonis Hjalmar J. Procopé.⁶⁷

Välisministeeriumi Põhja osakonna kommentaarides leiti, et kuigi Mannerheim on iseseisev isiksus, siis on kaheldav, et ta tegutses ilma Soome valitsuse vähemalt vaikiva nõusolekuta. Mis puutuvat Wittingi väitesse, et marssali päevakäsk põhjustab Soomele probleeme Saksamaaga, siis seda peeti täiesti ebaloogiliseks. Teema võttis

---

⁶⁵ FO 371/29359/12.

⁶⁶ Arthur Schoenfeld, kes oli USA saadik Soomes 1937 – 1942.

⁶⁷ FO 371/29352/136-137.

kokku Cable'i kommentaar: *H. Procope telegramm Washingtonist teeb soomlastele head.*⁶⁸

Laupäeval, 19 juulil, kui kontradmiral Wake-Walker kirjutas alla operatsiooni „E.F.“ lahingukäsule, kerkis Briti välisministeeriumis uuesti päevakorda suhete katkestamise teema. Londonist läks Washingtoni poole tee telegramm, milles kurdeti, et Soome jätkuvalt ei ole kuigi koostööaldis kaubalaevade prahtimise üle käivatel läbirääkimistel. Soomlaste väitel ei saavat nad enne midagi lubada, kui ei ole selgunud USA Merekomisjoniga (*Maritime Commission*)⁶⁹ peetavate kõneluste tulemused. Kuid nagu nüüd olevat selgunud, ei peagi Merekomisjon soomlastega läbirääkimisi. Juhul kui Soome suhtumine antud küsimusse ei muutu, siis kavatsesvat Briti valitsus tõsiselt kaaluda Soome kuulutamist ametlikult vaenlase poolt okupeeritud ja kontrollitud territooriumiks. See tooks endaga kaasa suhete katkestamise, laevade rekvireerimise, varade blokeerimise, mille tulemusena muutuks Soome positsioon sarnaseks Rumeenia ja Bulgaariaga. Aga enne kui asjaga edasi minna soovitakse teada Riigidepartemangu seisukohta. Telegramm edastati ka Briti saatkonnale Helsingis.⁷⁰

Teisipäeval, 22. juulil saatis Vereker Londonisse oma seisukohad laevade küsimuses. Saadiku arvates on Soome nüüdseks sellise Saksa surve all, et tal ei ole enam võimalik nõustuda ühegi laeva prahtimisega Suurbritanniale. Seega küsimusel: „kui te ei nõustu laevu rentima, siis me võtame nad ise“, ei ole suurt mõtet, kuna esimene võimalus on soomlaste jaoks nagunii välistatud. Verekeri meelest on brittidel valida järgnevate alternatiivide vahel: a) katkestada suhted ja hõivata laevad; b) võtta laevad, pakkuda mõistlikke renditingimusi ja lasta soomlastel endil suhted katkestada, kui nad seda soovivad; c) öelda soomlastele, et meie ettepanek on laevad saada, kas nende nõusolekul või ilma, isegi kui see viiks suhete katkestamiseni; d) soovitada neil prahtida laevad USA-le, kui see oleks nende jaoks kergem tee ja hiljem leppida ameeriklastega kokku. Saadiku arvates taandub küsimus tegelikult sellele, kas Londoni arvates suudaks Helsingi saatkond anda neile endiselt kasulikku informatsiooni Venemaa ja Saksamaa kohta ja seega õigustada enda olemasolu. Kui see on nii, siis tuleks eelistada variante (d) ja (b).

---

⁶⁸ FO 371/29359/63-64.

⁶⁹ *The United States Maritime Commission* oli USA föderaalvalitsuse sõltumatu täidesaatev agentuur, mis asutati 1936 ja mis alates 1939 kuni II MS lõpuni finantseeris ja administreeris kaubalaevastiku ehitusprogrammi.

⁷⁰ FO 371/29352/133.

Igal juhul soovitas Vereker jagada vastutust suhete katkemise eest soomlastega võrdselt ja vältida varianti (a). Saadiku arvates peetakse nii Rootsis kui ka Soomes Suurbritannia mainepäästjaks tema Venemaa-sõbraliku poliitika juures asjaolu, et ta ei ole katkestanud suhteid Soomega.

Kui Tema Majesteedi valitsus haarab suhete katkestamisel initsiatiivi, siis võetaks seda kui märki süvenevast ja lõplikust koostööst Kuradiga, samas, kui Soome valitsus võtaks initsiatiivi, siis oleksid paljud soomlased tõsiselt häiritud sellisest ebasõbralikust aktist suurvõimu suhtes, kes „vaatamata kõigele“ võib sõja võita ja kelle sõjaeesmärke enamus toetab tingimusel, et bolševike võim saab väärikalt või ebaväärikalt maha maetud.⁷¹

Sama päeva hommikul saabus Londonisse ka Briti saadiku aruanne 21. juulil toimunud kohtumisest Soome välisministriga. Kokkusaamine leidis aset Wittingi palvel, kes olevat olnud *süinge ja pessimistlik*. Minister oli alustanud vestlust tõdemusega, et Soome avalik arvamus, keda mõjutavad sarnased avaldused nagu hiljutine peaministri „igauks, kes marsib Hitleriga, on Britannia vaenlane“, muutub järjest Briti-vaenulikumaks. Vereker on selle koha peal pidanud vajalikuks märkida: *Ma hoidsin ennast tagasi, et mitte öelda tema Ekstsellentsile, et ma märkan väga vähe muutust intelligentse soomlase suhtumises, kes mõistab raskusteta, et me peame julgustama ja täiel määral ära kasutama Vene vastupanu Saksa nõudmistele, samas kui Soome avalik arvamus tervikuna on paratamatult mõjutatud Soome pressu ühekülgselt vaatenurgast*. Edasi teatas Witting, et Soome on nõus prahtima laevu 40 000 tonni ulatuses, kuid mitte rohkem, ja peab Briti nõudmisi ülemäära karmideks. Kui soomlaste pakkumine ei ole Tema Majesteedi valitsusele vastuvõetav, siis järelikult on kõnelused jõudnud tupikusse. Samuti olevat Briti valitsuse keeldumine *navicert*'e eraldada Soome jaoks suure pettumuse allikaks. Lisaks olevat asjaolu, et Soome on Saksamaa ja Suurbritannia Venemaa kaas-sõdija, täiendav põhjus, miks diplomaatiliste suhete säilitamine muutub üha keerulisemaks. Edasi oli Soome välisminister teinud segase vihje Briti saatkonna suuruse kohta, millele Vereker vastas küsimusega, et kas selline tähelepanek on tingitud Saksamaa survest ja kas Soome soovib Suurbritanniaga diplomaatilisi suhteid katkestada. Ning sai vastuseks *ebakonstruktiivseid märkusi*. Kohtumine lõppes aruteluga eelseisvast Saksamaa poolsest

---

⁷¹ FO 371/29352/134-135.

rahualgatusel. Vereker teatas, et *me ei ole veel korralikult alustanudki ja ei ole kindlasti sellises meelteseisundis, et võtta vastu oliivipuuoks natsi gangsteritelt*. Mille peale Witting olevat *üsnagi virilalt vihjanud Kartaago hävitamisele*. Mis omakorda sai vastulöögi Verekerilt: *see, mis juhtus palju varem Komorra ja Tasandiku elanikega iseloomustab minu arvates palju paremini seda, mis hakkab lähitulevikus juhtuma mõningate Saksa linnadega*. Niisuguse mõttevahetusega kohtumine ka lõppes.⁷²

Samal ajal kui operatsiooni „E.F.“ laevade põhigrupp alustas teed Scapast Islandi suunas, ehk vahemikus 23. kuni 24. juulini, analüüsiti Välisministeeriumi Põhja osakonnas suhteid Soomega. Leiti, et Wittingi ettepanek saatkonna personali vähendamiseks on sarnane soomlaste käitumisega Norra saatkonna suhtes ja selle põhjuseks peab olema Saksa surve. Mis puudutab laevu, siis pakutud 40 000 tonni ei ole rahuldav, sest 36 000 tonni Soome laevu on juba nagunii sõjatranspordi ministeeriumi valduses. Warneri arvates kaldub kaalukauss endiselt suhete säilitamise poole, sest saatkond Helsingis on võimeline saatma Londonisse kasulikku informatsiooni. Verekeri telegrammist ei olevat võimalik üheselt järeldada, kas soomlased Saksa surve tulemusena tõesti soovivad suhteid katkestada. Warneri meelest on Witting *ebausaldusväärne ja saksameelne* ja põikles Verekeri otsesele küsimusele vastamisest kõrvale. Selleks, et aru saada Soome valitsuse positsioonist, tuleks Verekeril taotleda kohtumist president Rytiga.⁷³

Teisipäeval, 22. juulil saabus välisministeeriumi Põhja osakonda telegramm Briti-Nõukogude lepingu kajastustest Soome ajakirjanduses. Vereker kirjutas, et nüüd on Soome rahvale kohale jõudnud ilma enesepettuse võimaluseta, et *mõneks ajaks on Suurbritannia ja Soome teed lahku läinud*. Soome ajakirjanduses valitsevat arvamust, et see liit tähendab Suurbritannia sõjajeesmärkide reetmist. Briti saadik tsiteeris peamist sotsiaaldemokraatlikku ajalehte: ⁷⁴ *Kui Poola sõda algas, siis võttis Inglismaa oma deviisiks võitluse demokraatia ja väikerahvaste vabaduse eest – on muidugi Inglismaa asi otsustada, kas talle on kasulik moodustada sõjaline liit Nõukogude Sotsialistlike Riikide Liiduga ainult põhjusel, et ta võitleb Saksamaaga. Kuid on vältimatu, et mitmed illusioonid selle sõja suhtes ja tema moraalne alus varisevad kokku kui see tulihingeline*

⁷² FO 371/29352/141-142.

⁷³ FO 371/29352/131-132; FO 371/29352/139-140.

⁷⁴ „Suomen sosialidemokraatti“, alates 2012 „Demokraatti“.

demokraatia ja vabaduse vaenlane ilmub välja kui Inglismaa liitlane. Ainsad näited kommentaaridest, mis ei ole ebasoodsad, on Verekeri sõnul pärit maakonnalehtedest, millest üks on rootslaste leht „Vastra Nyland“: Kui üks demokraatia liidritest muutub lüüriliseks oma toetusavaldustes Nõukogude diktatuurile, siis tuleb keelduda talle järgnemast. Tuleb ainult loota, et see on diplomaatiline suitsukate, mis on mõeldud varjama siirast rõõmu Nõukogude režiimi hävingu üle, mis nüüd on vältimatu. Teine näide, mida saadik tsiteeris, oli võetud ajalehest „Työn voima“: Kuigi liit on Soome vaatepunktist kahetsusväärne, siis ei ole meil põhjust hakata selle üle moraliseerima. Brittide võimetus liituda risticõjaga Bolševismi vastu on tingitud täiesti erinevatest põhjustest kui armastus Bolševismi vastu. On paratamatu, et sõja seadused heidavad kõrvale moraalsed väärtused. Lõpetuseks kirjutas Vereker, et brittide populaarsus Soomes on oma madalpunktis, aga ta ei võtaks olukorda liiga traagiliselt. Alles veidi rohkem kui aasta tagasi oli Saksamaa olnud niivõrd ebapopulaarne, et saatkonda tuli politseiga kaitsta, kuid nüüd on Saksamaa Soome päästja. Saadik lõpetas oma telegrammi ennustusega, et tuleb aeg, kui Soome kaotab usu Saksamaasse ja Suurbritanniast ja USA-st saab nende uus päästja, eriti mis puudutab toiduaineid.⁷⁵

Välisministeeriumi Põhja osakonnas kirjutas Cable selle peale pikemas kommentaaris:

Moraalne nõrdimus on puhas ajakirjandus. Teisest küljest, soomlased, võideldes oma eksistentsi eest, nagu nad on veendunud, oma põlise vaenlase Venemaa vastu, on tõeliselt nõrdinud, et keegi on asunud nende vaenlase poolele; ja see oli põhjus, miks nad olid maruvihased sakslaste peale 1939-40. Nii Soomes kui ka Rootsis on „kaitse“ meie liidule NSVL-ga üles ehitatud sellele, et sõjavajadus tühistab kõik moraalsed või ideoloogilised kaalutlused. Need kaks sõbralikku lehte on üsna tähtsusetud. Ma olen kindel, et Hr Verekeril on täiesti õigus, kui ta ei võta seda anti-Briti lainet liiga tõsiselt. Meid ei huvita tegelikult, mida soomlased meist arvavad ja nende kibestumine kaob koos sõjaga.

Warner lisas omalt poolt: *Ma loodan, et Saksa surve on suurel määral selle taga.⁷⁶*

---

⁷⁵ FO 371/29352/149-150.

⁷⁶ FO 371/29352/147-148.

2.4. Sini-valge raamat ja lord Newtoni kõne.

Kui täpselt kuu aega oli möödunud Nõukogude-Saksa sõja algusest, pani Vereker Helsingist diplomaatilise postiga teele Soome Sini-valge raamatu ingliskeelse tõlke koos omapoolsete kommentaaridega. Isiklikult Edenile adresseeritud saatekirjas, mis kandis 22. juuli kuupäeva, kirjutas saadik, et ta on saanud raamatu Soome valitsuse käest ja edastab selle sisuosa ning ametliku kokkuvõtte tõlke. Sisuosa nimetas saadik Paljastuseks (*Exposé*). Peatselt olevat oodata ka ingliskeelse raamatu ilmumist trükis ja kui see juhtub, siis saadab Vereker vajaliku arvu eksemplare Londonisse.

Saadik kirjutas, et Sini-valge raamatu eesmärgiks on näidata, kuidas pärast 1940. aasta märtsis sõlmitud rahu on Soome püüdnud olla Nõukogude Liidule hea naaber, aga kuidas viimane mitte ainult ei käitunud kui halb naaber, vaid püüdis pidevalt saada Soomelt rohkem, kui oli kokku lepitud rahulepingus. Veelgi enam: *sekkumine Soome siseasjadesse, pidev ähvardav hoiak koos näitega Balti riikide annekteerimisest, panid Soome valitsuse uskuma, et Nõukogude Valitsus võttis 1940. aasta rahulepingut kõigest kui hingetõmbepausi, millele järgneb sammhaaval orjastamine või vajadusel Soome lõplik vallutamine.* Vereker jätkas:

Ma pean tunnistama, et mulle tundub Soome valitsuse tõestus selles asjas olevat ammendav. Ma võin kinnitada (ühe erandiga – mille juurde ma pöördun tagasi hiljem), et Paljastus on täpne neis kohtades, kus minu toimikutes leidub sõltumatut tõestusmaterjali, ja ma leian nii oma kogemuste põhjal Tema Majesteedi suursaatkonnas Moskvast 1938 - 1939 kui kokkupuudetest siinse Nõukogude saatkonnaga, et Paljastus kõlab usutavalt neis kohtades, kus mul sõltumatut tõestusmaterjali pole.⁷⁷

Saadik kirjutas, et esmapilgul võib jääda mulje, nagu oleks Soomel väga palju pretensioone uue piiri suhtes. Kuid tulevat meeles pidada, et rahuläbirääkimistel fikseeris Nõukogude Valitsus täiesti meelevaldse piiri joone *paksu pehme pliatsiga väikeses mõõtkavas kaardile*. Seega lasuvat pigem nendel kohustus tagada, et uus piir oleks ka reaalses elus toimiv. Edasi kirjutas Vereker nikliküsimusest ja leidis, et Paljastusest ilmnevat, et Soome kaitses päris hästi Briti huve selles asjas, kuigi Saksamaale eeliste

---

⁷⁷ FO 371/29359/81.

andmine olevat kahetsusväärne.⁷⁸ Mis puutus paljureklaamitud viljasaadetistesse vahetult enne sõja puhkemist, siis nagu Paljastusest selguvat, moodustas see ainult poole kogusest, mida Nõukogude valitsus oli võtnud endale kohustuseks Soomele tarnida.

Lõpetuseks tõi Vereker välja, et kuigi Soome valitsus oli sunnitud lõpetama „Soome-Nõukogude rahu ja sõpruse ühingu“ tegevuse, siis näitas soomlaste lepitavat suhtumist asjaolu, et nad asutasid asemele uue ühingu kultuurisuhete edendamiseks ja lubasid Soomes näidata Nõukogude filme, *kuigi peaaegu kõik Nõukogude filmid on propagandistlikud*. Mis puutuvat eelpoolmainitud ainsasse kohta, kus Sini-valge raamat võis olla ebatäpne, siis olevat tegemist Rootsi-Soome kaitseliidu läbirääkimisi puudutava osaga. Vähemalt oli Rootsis reageeritud valuliselt ja lubatud avaldada oma tõde nn Sinises raamatus ja enne kui see pole Verekerini jõudnud ei saavat ta ka lõplikku seisukohta võtta. Kuid igal juhul olevat soomlased käitunud ebaviisakalt, kui avaldasid Rootsit puudutavaid dokumente ilma viimasega konsulteerimata. *Süü võib lasuda osalt Soome riigimeeste suhtelisel kogenumatusel – sest see riik on ajanud omaenda välispoliitikat ainult viimased 23 aastat – aga osalt, ma kardan, soomlaste enesekesksusel*.

Kokkuvõttes leidis Vereker, et tervikuna võttes on Sini-valge raamat *ülekaalukas süüdistuskokkuvõtte Nõukogude valitsuse vaenulikkusest ja jõhkruusest ja näitab, et Nõukogude valitsuse lõplik kavatsus Soome annekteerida oli kaheldamatu tõsiasi*. Saadik lõpetas tõdemusega, et on siiski teine lugu, kuivõrd õigustatud või tark oli Soomel ühineda Saksamaaga preventiivses sõjas Nõukogude Liidu vastu.⁷⁹

Verekeri ülevaade koos Sini-valge raamatu tõlkega jõudis diplomaatilise postiga välisministeeriumi Põhja osakonda alles 29. juulil. Juba neli nädalat varem oli Soome Londoni saatkonnast pöördunud Briti peapostkontori (*General Post Office – G.P.O.*) poole palvega võtta Sini-valge raamat vastu morse teel Helsingist. Saatkond oli nõus maksma ettenähtud tasu iga vastuvõetud sõna kohta (kokku oli raamatus 19000 sõna), ülekanne pidi algama 14. juuli õhtul ja kestma korraga 4 tundi. Terve raamatu edastamiseks oli ette nähtud 4 õhtut. Kui see tehtud, siis soovis saatkond edastada raamatut Londonist juba telegraafi teel edasi üle maailma. Ka selle teenuse eest oli

---

⁷⁸ Nikli kontsessioon ja niklit kaevandav ettevõtte Petsamo Nikkeli OY kuulusid Briti firmale Mond.

⁷⁹ FO 371/29359/81-83.

saatkond valmis tasuma tavalise tariifi alusel. Peapostkontorist helistati välisministeeriumi Põhja osakonda, anti soomlaste soovist teada ja küsiti, kas on vastuväiteid. Cable'i koostatud arupärimises kolleegidele oli kirjas, et kuna tegemist oleks puhtalt kommertslikel alustel toimuva ettevõtmisega, siis ei peaks välisministeeriumil vastuväiteid olema, kuigi edastatav raamat räägib Vene-Soome sõja puhkemisest ja oleks oma sisult propaganda. Kui koostööst keelduda, siis saaksid soomlased ilmselt selle edastatud ka raadio teel, kasutades vajadusel sakslaste abi. Pärast mõningast konsulteerimist võeti seisukoht, et raamatu vastuvõtmine Londonisse on lubatud, aga edastamine üle maailma mitte. Peapostkontorist anti Soome saatkonnale teada, et nad on nõus teenust osutama ja ülekande alguskuupäevaks lepiti kokku 16. juuli. Vahepeal muutis Põhja osakond oma varasemat seisukohta ja Cable helistas 14. juuli hommikul G.P.O.-sse, et soomlastele siiski teenust ei osutataks, kuid et sellega seoses ei mainitaks välisministeeriumi. Kõige selle tulemusena sai Soome saatkond kirjaliku teate, milles viitega pea-postiülemale (*Postmaster General*) teatatakse kahetsusega, et on kerkinud üles asjaolud, mis teevad võimatuks soovitud teenuse osutamise. Sini-valge raamatuga seoses selgus veel, et Soome saatkond saab regulaarselt morse teel peapostkontori abiga infobülletääne Helsingist. Mistõttu Cable kirjutas Warnerile: *Meie veto ei viidanud spetsiifiliselt nendele. Pole kahtlust, et Peaministri sõnumi vaimus tuleks ka need sulgeda, kuigi pole kahtlust, et nad on vähemohulised. Kas ei hakka seda praegu torkima?* Warner: *Jah.*⁸⁰

Kõigest kaks päeva hiljem, kui Vereker oli allkirjastanud Edenile adresseeritud pikema kirja Sini-valge raamatu kohta, pöördus ta teema juurde tagasi välisministeeriumile saadetud telegrammis. See jõudis Põhja osakonda 24. juulil ja varem kui Edenile mõeldud kiri. Saadik kirjutas, et Witting on teda informeerinud Peapostkontori keeldumisest aidata soomlastel edastada Londonisse Sini-valget raamatut. Soome välisministri arvates oli tegemist ebaausa diskrimineerimisega ja ta esitas Verekerile palve aidata kaasa otsuse tühistamiseks. Saadiku meelest tuleks seda ka teha: *oleksin tänulik kui midagi annaks ette võtta, et aidata Soome Valitsust selles asjas. Selline teguviis omaks siin suurepärase efekti.*⁸¹

---

⁸⁰ FO 371/29359/50-57.

⁸¹ FO 371/29352/171-172.

Cable'i pikk kommentaar algab pahandamisega, et ta ei mõista, miks Vereker niisuguse telegrammi šifreerimata kujul saatis. Cable arvates ei takistanud peapostkontori keeldumine soomlastel oma raamatut edastata tavalise telegraafi teel või kasutades lühilaine raadiosidet, kuid oli lihtsalt kõige mugavam viis seda teha. Nagu olevat kuulda, siis ongi see suudetud edastada Washingtoni, mis ilmselt oligi soomlaste lõppsiht. Cable lõpetab: *Kuigi sellel ajal ma arvasin, et me peaksime lubama G.P.O.-l osutada sellist teenust tasuta eest ja nemadki olid sellest huvitatud, siis ma ei arva, et me peaksime praegu oma otsuse tagasi pöörama.* Warner kirjutas oma resolutsiooni sellele: *meil ei ole mingit kavatsust aidata kaasa Soome propagandale.*⁸²

Lordide koja 20. juulil algavaks istungjärguks esitas lord Newton valitsusele kirjaliku küsimuse, milles soovis teada saada, kas on plaanis jätkata diplomaatilisi suhteid Soomega ja kas on olemas kindlus, et eelmisel aastal Soome saadetud abi pole üle antud Saksamaale. Cable sai ülesandeks koostada lordile vastamiseks ülevaade. Ta kirjutas, et peaministri poolt oli kahel korral: 5. ja 16. juulil, tehtud ettepanek võtta soomlastelt sidevahendid ja šifri kasutamise õigus, kuid seda ei ole veel tehtud seoses käimasolevate läbirääkimistega Soome kaubalaevastiku prahtimiseks. Kui kõnelused laevade üle peaksid katkema, siis on võimalik, et peaministri soovitud abinõud võetakse tarvitusele. Cable arvates tunduski hetkel nii nagu üritaksid soomlased Briti sõjatranspordi ministeeriumi ja ameeriklaste Merekomisjoni üksteise vastu välja mängida ja kui selline suhtumine ei muutu, siis tulekski soomlasi ähvardada suhete katkestamisega. Ühtlasi olevat saadetud kiri ameeriklastele, et saada teada nende seisukohta. Mis puutus Soome abistamisse Talvesõja ajal, siis suudeti Soome Fondi esimehe lord Phillimore'i andmetel koguda 301 000 naela. Sellest rohkem kui pool kulutati Inglismaal varustuse ostmiseks ja enamus järelejäänud rahast anti üle Soomele Punase Risti ja Päästearmee tegevuse finantseerimiseks, samuti sõjas haavataasanute ravimiseks ja evakueeritud piirkondadest pärit laste ja vanurite abistamiseks. Fondi jääk 10 000 naela asus endiselt Suurbritannias. Cable'i ülevaade edastati lord Snell'ile.⁸³

Lordide kojast toimus Soome-teemaline debatt 22. juulil. Küsimuse autor lord Newton esines pikema sõnavõtuga. Lord põhjendas oma küsimuse esitamist pahatahtlike

---

⁸² FO 371/29352/168-169.

⁸³ Lord Snell ehk Henry Snell oli leiborist ja Lordide koja asejuhataja 1941 – 1944; FO 371/29352/152-153.

kuuldustega soomlaste suhtes, kes on *selle riigi suhtes sõbralikumad kui ükski teine rahvas, keda ma tean*. Näidetena sellistest kuulujuttudest tõi lord Newton avaldusi nagu oleks Inglismaal Soomele kogutud annetused langenud sakslaste kätte ja nagu koheldaks Soomes briti vabatahtlikke halvasti. *Ma ei usu, et sellistes avaldustes oleks sõnagi tõtt*. Lordi arvates on niisuguste juttude eesmärgiks näidata, justkui oleks soomlased käitunud brittide suhtes sama reetlikult nagu mõned teised endised liitlased – näiteks Vichy poliitikud. *Lubage mul näidata, et nende kahe vahel ei ole analoogiat* (vt Lisa 12, lk 164-165).

Lord Newton lõpetas oma sõnavõtu lootusega, et olukorrast on väljapääs, kui venelased annavad Soomele kinnituse, et aasta tagasi sõlmitud rahuleping vaadatakse ümber. Pärast lord Newtonit esinenud lord Phillimore edastas Soome abistamise fondiga seotud informatsiooni. Ja siis kandis lord Snell ette valitsuse vastused lord Newtoni küsimustele vastavalt Cable'i koostatud memorandumile: et alates hetkest, kui soomlased alustasid koos Soome territooriumil paiknevate saksa vägedega vaenutegevusest Briti liitlase NSVL-i vastu, olid suhted Soomega ülevaatamisel; et pärast väga hoolikat kaalumist on otsustatud esialgu diplomaatilised suhted säilitada, kuid Soome valitsusele on tehtud selgeks, et see otsus võidakse iga hetk ümber vaadata sõltuvalt sündmuste arengust; et ei väljastata *navicert*'e kaubavedudele, mille sihtkohaks on Soome.⁸⁴

Ülejärgmisel päeval pärast debatte Lordide Kojas kutsuti Helsingis Briti saadik Soome välisministri juurde. Witting tahtis teada, mida tähendavad lord Snelli sõnad, et diplomaatiliste suhete säilitamise otsus võidakse iga hetk ümber vaadata. Verekeril ei olnud muud infot peale selle, mida ta oli lugenud ajalehest ja ta vastas, et mõeldud on läbirääkimisi laevade osas. Vereker teatas Londonisse, et Witting olevat olnud palju sõbralikum, kui eelmisel kohtumisel ja öelnud, et Soome valitsusele ja avalikule arvamusele on jäänud Lordide Kojas toimunud debatist positiivne mulje. Saadik lisas, et tema arvates aitavad sellised sõbralikud avaldused, nagu lord Newton'i sõnavõtt, soomlastel vastu seista Saksa survele.

Esmaspäeval, 28. juulil, kui operatsioonile „E. F.“ siirduvad laevad olid selja taha jätnud kaks kolmandikku teekonnast ja 400 kilomeetri kaugusel Norra rannikust toimus järjekordne tankimine, kutsuti Vereker uuesti välisminister Wittingi juurde ja anti talle

---

⁸⁴ FO 371/29352/163-166.

üle memorandum (*aide mémoire*) (vt Lisa 13, lk 165). Verekeri küsimusele, kas see tähendab tegelikult soovi suhted kahe riigi vahel katkestada, olevat Witting vastanud: *paistab küll nii*. Küsimusele, kas selle taga on Saksa surve, vastas välisminister, et pigem Soome sõjaväe oma. Witting olevat lisanud *üsna apologetiliselt*, et Soome valitsus soovib suhted peatada piiratud ajavahemikuks, et vältida komplikatsioone. Briti saadik oli öelnud selle peale, et suhteid on lihtsam katkestada kui neid hiljem taastada, ning avaldanud lootust, et soomlased annavad endale aru, missugust mõju nende otsus avaldab USA valitsusele.⁸⁵

Sama päeva, 28. juuli õhtul saatis Vereker veel ühe telegrammi Londonisse ettepanekuga, et britid peaksid esimesena asja avalikustama, enne kui seda teevad soomlased. Saadiku arvates tuleks teha avalikkusele selgeks, et soomlased on astunud esimese sammu diplomaatiliste suhete katkestamisel ja esitada uudist selles valguses, et tänu sõprusele Soomega ei ole britid siamaani katkestanud diplomaatilisi suhteid, nii nagu seda on tehtud Bulgaaria, Rumeenia ja Ungariga. Kuid et soomlaste käik viib nad ühele joonele Teljeriikidega ja valele poolele, kui ükskord hakatakse rahu tegema. Vereker soovitas uudise juba samal õhtul eetrisse anda.⁸⁶

Järgmisel päeval, 29. juulil ilmuski ajalehes „Times“ nupuke pealkirjaga „Soome eraldub Britanniaast“, milles oli kirjutatud: *Soome välisminister on esitanud aide-memoire Hr. Gordon Verekerile, Briti saadikule Helsingis, informeerides teda, et kuivõrd Soome on Saksamaa kaas-sõdija, siis normaalseid diplomaatilisi suhteid Suurbritannia ja Soome vahel on vaevalt võimalik säilitada. Vastuseks Hr. Verekeri küsimusele, kas see avaldus tähendas, et Soome soovib diplomaatiliste suhete katkestamist, vastas Soome välisminister, et see on nii.*⁸⁷ Lisaks läks välisministeeriumist välja avaldus vastuseks Soome memorandumile (vt Lisa 14, lk 166).

Küsimuse tähtsust arvestades koostas välisministeeriumis olukorra analüüsi Põhja osakonda kureeriv asekanstler (*Deputy Under-Secretary*) Orme Sargent. Selles oli öeldud, et soomlaste asjaajamine on *mõnevõrra veider*. Et mõned päevad tagasi poetas Witting Verekerile vihje saatkonna suuruse kohta ja rääkis raskustest suhete jätkamisel, kuid järgmisel kohtumisel oli jälle sõbralik. Mistõttu võis arvata, et Soome ikkagi ei

---

⁸⁵ FO 371/29352/183.

⁸⁶ FO 371/29353/3.

⁸⁷ FO 371/29353/9.

hakka *suruma seda küsimust*. Ja ootamatult esitatakse memorandum, mis iseenesest ei teatagi otseselt suhete katkestamisest. Sargenti arvates sai kogu sellest *keerutamisest* järeldada tegelikult kolme asja: a) sakslased peavad saatkonda Helsingis ohtlikuks luurekeskuseks ja survestavad soomlasi, et sellest lahti saada; b) Soome valitsus on kahevahel ja ei julge lõplikult sildu põletada, sest Soomes on siiski vähemalt osa avalikust arvamusest suhete lõpliku katkestamise vastu; c) soomlased näevad kõvasti vaeva, et esitada asja viisil, mis sunniks britte initsiatiivi haarama või vähemalt nõustuma, et suhted tuleb katkestada. Sargent jätkas, et siinamaani oli Briti seisukoht olnud, et suhteid tuleb jätkata nii kaua kui võimalik, sest Helsingist saadav informatsioon oli seda väärt. Mis puutus läbirääkimistesse laevade üle, siis need olid jõudnud tupikusse ja sellises olukorras teeks suhete katkestamine tegelikult laevade ülevõtmise lihtsamaks. Sellepärast pooldas ka sõjatranspordi ministeerium nüüd suhete katkestamist erinevalt luureametkondadest.

Sargent kirjutas, et ükskõik missugused oleksid ka kellegi soovid, on raske näha, mismoodi oleks võimalik suhete katkestamist vältida nüüd, kus asjad on niivõrd kaugele arenenud. Vastavalt Verekeri ettepanekule oli ka avalikkust informeeritud. Asekantsler jätkas:

*Tegelikult on nüüd peamiseks eesmärgiks, mille poole püüelda, sundida Soome Valitsust tegelikult suhteid katkestama, kas kutsudes tagasi Soome saadiku Londonist või paludes Hr. Verekeril lahkuda Helsingist. Sest on selgelt väga palju meie huvides panna süü selles asjas soomlastele, arvestades efekti maailma arvamusele ja eriti Skandinaavia arvamusele, nagu ka mingis osas arvamusele siin riigis ja Ameerikas, ja kuna Soomes endas võib see väga hästi lõhestada arvamust sakslaste kahjuks.*⁸⁸

Kolmapäeva, 30. juuli õhtul kella kuue paiku, kui torpeedod ja pommid olid Kirkenesi ja Petsamo kohal juba alla heidetud ning viimasedki tagasipöörduvad lennukid „Furious’i“ ja „Victorious’i“ pardale maandunud, läks välisministeeriumist Helsingisse teele kaks telegrammi. Esimeses anti Verekerile suhete katkemise võimalust arvestades juhtnööre ja selgitati, et diplomaatilise posti ja šifri osas pole väljakujunenud rahvusvahelist praktikat ning samuti tulenes lahkuva saatkonna pagasi immunitet läbiotsimise vastu pigem

---

⁸⁸ FO 371/29352/181-182.

viisakusest kui kokkulepitud reeglitest. Londonis oldi väga huvitatud, et igasugune algatus tuleks soomlastelt, mis tähendas, et senikaua kui Verekerile võimaldatakse šifrit ja kõike muud, ei keelata seda ka Soome saatkonnale Londonis. Sama käis ka pagasi läbiotsimise kohta. Edasi järgnes tegevuskava: kui Soome saadik Londonis ei näita ise üles initsiatiivi, siis kutsutakse ta järgmisel päeval välisministeeriumisse selgitusi andma; kui Soome saadik peaks esitama omalt poolt sarnase memorandumi nagu anti Verekerile viimati Soome välisministri poolt, alles siis tuli Verekeril viia soomlastele Briti valitsuse ametlik vastus. Lõpetuseks anti teada, et USA valitsuse poole on pöördutud taotlusega, et nende saatkond Helsingis võtaks Briti huvide esindamise üle niipea, kui selleks tekib vajadus. Teises telegrammis sisalduski Briti valitsuse ametlik vastus Soome välisministri poolt 28. juulil Verekerile edastatud memorandumile.⁸⁹

Välisministeeriumi Põhja osakonnas hakati tegema ettevalmistusi Helsingi saatkonna lahkumiseks. Ametnikke häiris Saksa raadio teadaanne, et Soome saatkond lahkub Londonist ja siirdub Dublinisse Iirimaaal. Cable'i koostatud ülevaates oli selle kohta kirjutatud, et tuleb takistada Gripenbergi Londonist lahkumast enne kui Vereker ja ülejäänud saatkond on Helsingist jõudnud turvaliselt tagasi Inglismaale või mõnda kokkulepitud kolmandasse riiki. Cable kirjutas, et selline diplomaatilise personali *pantvangis hoidmine* on küllaltki tavapärane ja nii tehti ka itaallastega. Et praktikas käib see nii, et Passiamet (*Passport Office*) ei anna väljasõidu luba ja siseministeerium annab välja vastavad korraldused juhuks, kui soomlased üritaksid riigist lahkuda diplomaatiliste passidega. Cable suhtles Dominioonide Ministeeriumiga (*Dominions Office*) ja tundis huvi, kas tasuks iirlastele vihjata, et nad ei lubaks soomlastel seal saatkonda avada. Ta sai vastuseks, et selline palve *ei teeks head* ja tõenäoliselt keelduvad iirlased nangunii. Warner selgitas, et Verekeri ja tema personali tagasi koju toomiseks on vaja saada sakslastelt turvaline läbipääs, lisaks tuli korraldada, et Soome saatkonda Londonis ja *tõenäoliselt* Soome ametnikke kogu impeeriumis hoitaks kinni *kuniks me oleme veendunud, et me saame oma inimesed rahuldavalt ära tuua*. Juhul kui Gripenberg peaks küsima passe, siis tuli vastata, et *meil ei ole võimalik lasta tal minna enne, kui on korraldatud vahetus*.⁹⁰

---

⁸⁹ FO 371/29352/190; FO 371/29353/41-42.

⁹⁰ FO 371/29353/71-72.

Vahepeal otsustasid soomlased 28. juuli memorandumil avalikustada ja Briti välisministeeriumil tuli tegevuskava muuta. Sargent kirjutas Cadoganile, et kui Edenil ei ole võimalik Gripenbergi vastu võtta, siis teeks seda Cadogan. Asjaga olevat kiire, sest vastuseks Soome käigule on vaja kohe avaldada Briti vastus, kuid seda ei saa teha enne, kui dokument on Soome saadikule üle antud.⁹¹

Gripenberg kutsutigi neljapäeval, 31. juulil välisministeeriumisse, kus teda võttis vastu Cadogan. Vastuseks kantsleri küsimusele teatas Soome saadik, et talle on küll edastatud 28. juuli memorandumil tekst, kuid pole antud mingeid instruktsioone sellega seoses. Cadogan ütles, et selline käitumine on imelik ja eriti memorandumil avalikustamine, ning nüüd ei jää Briti valitsusele muud võimalust, kui avalikustada ka oma vastus. Ühtlasi luges Cadogan selle Gripenbergile ette. Sama päeva õhtul saadeti Verekerile instruktsioonid, milles öeldi, et ta peab esitama nüüd Helsingis ka omalt poolt Briti vastuse. Saadik pidi vastusele lisaks ütlema, et ebaselgus Soome valitsuse kavatsuste suhtes on Briti valitsuse jaoks äärmiselt ebamugav ja seepärast nad tervitaksid Soome poolt tulevat selget avaldust, mis annaks teada, mida nad kavatsevad ette võtta.⁹²

Verekeri ja Wittingi kohtumine toimus järgmisel päeval, 1. augustil. Briti saadik luges ette oma valitsuse ametliku vastuse, mis oli eelmisel päeval Londonis ette loetud Gripenbergile ja seejärel avalikustatud (vt Lisa 15, lk 167). Selgitades omapoolset memorandumil avalikustamist, ütles Soome välisminister, et nad olid sunnitud seda tegema, kui 29. juuli hommikul oli BBC-s esitatud brittide versioon toimunust. Witting jätkas, et Soome valitsus võtab Petsamo pommitamist kui Briti valitsuse vastust nende memorandumile ja et sellega on asi otsustatud ja diplomaatiliste suhete jätkamine pole enam võimalik – instruktsioonid Hr Gripenbergi tagasikutsumiseks olevat juba välja saadetud.⁹³

Samal päeval külastas Soome saadik Edenit ja teatas oma tagasikutsumisest. Gripenberg tegi ettepaneku, et Briti Helsingi saatkond võiks reisida laevaga Petsamo kaudu Londonisse ja sama laev võiks viia tagasi tema ja tema kaaskonna. Kui selline korraldus oleks brittidele vastuvõetav, siis tuleks saada aktsept Saksamaalt. Soome saadik ütles, et Soome valitsuse meelest on üllatav, et britid pole vastanud nende 28. juuli

---

⁹¹ FO 371/29353/43.

⁹² FO 371/29352/197-198.

⁹³ FO 371/29353/28.

memorandumile, kuid on selle hoopis avalikustanud. Mille peale Eden vastas, et Briti valitsusele tundus, et see ei vajanudki vastust ja et nad avalikustasid üksnes Soome valitsuse suhtumise, aga mitte memorandumit. Gripenberg pidas kahetsusväärseks, et britid ei ole maininud peamist põhjust, mis suhete katkestamiseni viis – see on liit Venemaaga. Lisaks pidavat Soome valitsus Petsamo pommitamist Briti vastuseks nende 28. juuli ettepanekule. Eden vastas, et Petsamo pommitamine oli osa poliitikast, mis on välja kuulutatud juba ammu, ja mille kohaselt rünnatakse Saksa ja Itaalia vaenlast ükskõik, kus nad ka ei viibiks. Lõpetuseks informeeris Gripenberg välisministrit, et Soome on eelmisel päeval maksnud ära 30 000 suuruse osa laenust ja kavatses laenumakseid jätkata ka tulevikus, samuti pidas Soome oma aukohuseks hoolitseda Briti vabatahtlike eest. Eden tänas Soome saadikut viimase lause eest ja ütles, et kahetseb Soome valitsuse sammu, mis on kindlasti Saksa surve tulemus ja asetab Soome Saksamaa kõrvale: *kui Saksamaa on alistatud, siis leiab Soome ennast kõige õnnetumas olukorras.*⁹⁴

Järgmisel päeval, 2. augustil saatis Vereker Londonisse kaks telegrammi, millest ühes mõistis hukka Petsamo pommitamise. Saadik kirjutas, et efektiivsel rünnakul oleks olnud Soome avalikule arvamusele tervitatav mõju, kuid sellisena nagu see välja kukkus, oli see ainult kinnituseks soomlaste *madalale arvamusele Briti sõjalisest võimekusest*. Soome ajakirjandus olevat rünnaku tõttu selgelt vihane ja võtvat seda kui Briti vastust Soome 28. juuli memorandumile, ühtlasi ei jäeta mainimata, et britid ei ole samal viisil pommitanud ei Bulgaariat, Rumeeniat ega ka Ungarit. Vereker tsiteeris ajalehte „Helsingin Sanomat“, kus viidati Hr. Ewer'i artiklile 30. juuli „Daily Herald'is“ ja konstateeriti: *Petsamo sündmuste valguses on selge, kui tähtis on vältida Soome territooriumi kasutamist uudiste hankimiseks meie ja meie liitlase kohta, millest oleks kasu Venemaale.*⁹⁵ Mainitud „Daily Herald'is“ ilmunud artikli pealkiri oli „*Finland: The Truth*“ ja selle autoriks oli diplomaatiline korrespondent W. N. Ewer (vt Lisa 16, lk 168). Verekeri teine telegramm keskenduski Eweri artiklile. Saadiku meelest arvasid Soomes kõik, et sellises suures ajalehes nagu „Daily Herald“ ei saa sõja ajal ilmuda tsenseerimata artikleid. Vereker lisas, et ilmselt on nad kõik eksinud. Ja jätkas:

---

⁹⁴ FO 371/29353/43.

⁹⁵ FO 371/29353/35.

*Lubades ilmuda ebadiskreetsel lõigul... ..anti Hr Wittingile ja Soome võimudele võimalus konsolideerida valitsuse positsiooni avaliku arvamuse silmis, diskrediteerides Briti saatkonda. Nad on haaranud võimalusest kinni iseloomuliku realismiga ja neil on suurel määral õnnestunud kahandada küsimus, mis peaks olema diplomaatiliste suhete katkestamine Suurbritanniaga, hoopis Bolševike kasuks tegutsenud spiooniorganisatsiooni likvideerimiseks.*⁹⁶

Verekeri telegrammidega samal päeval ehk 2. augustil avaldasid soomlased uue memorandumi, millega vastati Briti valitsusele ja avaldati protesti Petsamo pommitamise vastu (vt Lisa 17, lk 168).

Verekerile teatas välisministeerium, et Petsamo pommitamise näol oli tegemist esimese Briti-Vene ühisoperatsiooniga. Kuna oli vaja tagada täielik salastatus, siis ei informeeritud ka Helsingi saatkonda; vabandamine ega ka kompensatsiooni pakkumine ei tulevat kõne allagi (Vereker oli 31. augustil pommitamisest teada saades teinud vastava ettepaneku). Juhuks, kui Soome Valitsus peaks kutsuma saadiku välja, et talle protesti avaldada, kas viitega agressiooniaktile neutraalse territooriumi vastu või muudel alustel, siis te peaksite võtma positsiooni, et see riik on jätkamas võitlust elu ja surma peale vabaduse ja demokraatia eest ning Natside katse vastu maailma valitseda ja orjastada. Meil on kahju, et Soome Valitsuse tegevus lubada ja isegi tervitada suuri Saksa formeeringuid Soome pinnal ja võimaldada neil kasutada Soome territooriumi sõjaliste operatsioonide baasina on kaasanud Soome territooriumi meie operatsioonidesse sakslaste vastu.⁹⁷ Mis puutus Verekeri häirinud artiklisse „Daily Herald’is“, siis kirjutas Sargent oma kommentaaris: *Ma arvan, et sel pole enam suuremat tähtsust nüüd, kus suhted on katkenud.* Eden lisas omalt poolt: *Mina samuti.*⁹⁸

Briti saadikul jäi üle veel teha lahkumisvisiit Soome presidendi juurde, mis toimus 7. augustil. Vereker nimetas presidendi maa-residentsis toimunud kohtumist äärmiselt sõbralikuks, mille käigus Ryti ei olevat kordagi maininud Petsamo pommitamist. President oli selgitanud Soome sõja-eesmärke, mis ei seisnevat imperialistlikes ambitsioonides, vaid strateegiliselt soodsa idapiiri kindlustamises. Selline piir peaks presidendi sõnul olema ida pool Murmanski raudteed, sest senikaua kui raudtee

---

⁹⁶ FO 371/29353/31.

⁹⁷ FO 371/29353/39.

⁹⁸ FO 371/29353/30.

on venelaste käes, säilib ka oht Soome iseseisvusele. Ryti oli nimetanud Verekerile mitmeid idast läände ulatuvaid haruraudteesid, mis olevat ehitatud nimelt selleks, et toetada sõjalisi operatsioone Soome ja Rootsi suunal. Vastuseks Briti saadiku küsimusele, kes võiks sõja võita, oli president vastanud, et see ei saa olla Suurbritannia, kuid võib olla USA. President oli avaldanud lootust, et Vene-Soome sõda saab läbi juba mõnede nädalate pärast ja siis saab Soome lahti Saksa vägedest, kuigi transiit jääks, ja siis olevat võimalik ka suhted Suurbritanniaga jälle taastada. Verekeri arvates ei huvitanud Ryti't eriti see, mis juhtus tänu käimasolevale sõjale Venemaal, Saksamaal või mujal Euroopas, peaaasi kui Soome pääseks näljast ja epideemiast ja võimalikult väheste kaotustega lahinguväljal: *President, tõenäoliselt üsnagi tahtmatult, illustreeris ühte kõige vihaleajavamat Soome iseloomujoont, nimelt nende ilmset soovimatust vaadata asjadele pikas perspektiivis, või võtta arvesse midagi muud, peale nende endi vahetute huvide.*⁹⁹

---

⁹⁹ FO 371/29353/138-140.

3. SÕJAKUULUTUS

Tõenäoliselt ei andnud sakslased luba Briti saatkonna lahkumiseks Petsamo kaudu, mis oleks olnud kõige loogilisem valik, ja mille pakkus omalt poolt välja ka Soome. Võimalik, et arvestades Hitleri Petsamo niklikaevandusega seotud hirme, ei soovitud anda brittidele veel viimast võimalust heita sellele piirkonnale pilk peale. Helsingi saatkonna personal lahkus 5. augustil kõigepealt Stockholmi ja sõitis sealt edasi läbi Taani, Saksamaa, Prantsusmaa, Hispaania ja Portugali kuni Lissabonini välja. Kokku reisis läbi sõdiva Euroopa ligi sadakond britti,¹ kelle käsutusse sakslased andsid paar raudteevagunit, mida haagiti erinevatele rongidele sappa. Saksamaa ja Prantsusmaa vahelisel piiril arvas tolliametnik, et temaga tehakse halba nalja, kui talle esitati korraga kümneid Briti vappidega passe. Reis Lissaboni kulges suhteliselt kiiresti, aga sealt edasi Londonisse said saatkonna töötajad alles 1942. aasta jaanuaris.² Selleks ajaks oli kahe riigi vahel lisaks pommitamisele ja diplomaatiliste suhete katkestamisele jõutud juba ka sõjakuulutamiseni.

3.1. Stalini rahualgatus

Viiburi langes Soome vägede kätte 29. augustil ja ülejäämisel päeval peeti linna vabastamise auks sõjaväeparaad.³ Neli päeva hiljem, 4. septembril soovis Maiski kokkusaamist Churchilliga. Kohtumisel ulatas Nõukogude saadik peaministrile Stalini kirja ja luges selle sealsamas ette. Muuhulgas kirjutas Stalin, et kolm nädalat tagasi õnnestunud rinde *suhteline stabiliseerimine* on hiljuti segi löödud tänu idarindele paisatud 30-34 värskete Saksa diviisile ja 20 Soome ja 26 Rumeenia diviisi *suurele aktiveerumisele*. Kõik see olevat võimalik seepärast, et *sakslased peavad ohtu läänes*

---

¹ Briti Helsingi saatkonnas töötas 17 karjääridiplomaati ja 38 muud ametnikku, koos pereliikmetega võis neid olla 100 ringis – vt Nevakivi, lk 140.

² J. H. Magill, toim. Jukka Tarkka. Tasavalta tulikokeessa. Muistelmia Suomesta kuuman ja kylmän sodan vuosilta. Mikkeli: Weilin+Göös 1981, lk 93-96.

³ [http://www.luovutettukarjala.fi/pitajat/viipuri/viipurihist.htm#Viipurin takaisin valtaus jatkosodassa v. 1941](http://www.luovutettukarjala.fi/pitajat/viipuri/viipurihist.htm#Viipurin_takaisin_valtaus_jatkosodassa_v.1941) loetud 06.04.2013.

blufiks. Kuna nüüd on Nõukogude Liit surmaohus, siis ainuke väljapääs sellest olukorrast olevat teise rinde avamine Prantsusmaal või Balkanil ning Nõukogude Liidu varustamine 30 000 tonni alumiiniumiga juba oktoobri alguseks ja igakuiselt 400 lennuki ja 500 tankiga. Maiski rõhutas vajadust avaldada Soomele suuremat survet, et see sõdimise lõpetaks. Järgnenud vestlus muutus üha emotsionaalsemaks, kui Maiski heitis Churchillile ette sõjalise toetuse puudumist ja nõudis teist rinnet ning Churchill omakorda vastas, et veel neli kuud tagasi ei olnud selge, kummal poolel Nõukogude Liit üldse kavatses sõdida, ja kui ta usuks, et sellest oleks venelastele abi, siis ta ei kõhkleks ohverdamast selle nimel ka 50 000-t meest. Pisut rahunenud, lepiti kokku, et britid hoiatavad Soomet, et kui ta läheb kaugemale 1918 piiridest, siis ollakse valmis neile sõda kuulutama ning Churchill kirjutab Rooseveltile kirja palvega Soomele survet avaldada.⁴

Järgmisel päeval, 5. septembril oli teema Sõjakabinetis arutusel. Churchill väljendas arvamust, et venelaste eraldirahu sakslastega ei saa täielikult välistada, kuigi mitte miski Maiski sõnades otseselt sellisele võimalusele ei viidanud. Eden kinnitas peaministri kahtlusi. Mis puutub soomlastesse, siis arvas välisminister, et on võimalik neile sõda kuulutada ja paluda ameeriklastel omalt poolt samme astuda. Kuid asja lähemalt kaaludes ei pruugi selline tegevus olla kasulik, sest soomlased on seotud teatud laevandusoperatsioonidega, mis sellisel juhul katkeksid, ja ameeriklased olevat juba külmutanud Soome varad.⁵

Pärast diplomaatiliste suhete katkemist olid britid kuulutanud Soome 2. augustil vaenlase poolt okupeeritud territooriumiks ja vaenlase territooriumiks. Soomele laienes 1939. aasta 5. septembril vastu võetud *Trading with the Enemy Act*, mis keelas kaubavahetuse kriminaalkaristuse ähvardusel.⁶ Soome lipu all sõitvad laevad kuulutati vaenlase laevadeks, mistõttu nad kuulusid avamerel tabamise korral ülevõtmisele brittide poolt. Samuti võis nüüd üle võtta juba varem sadamates arestitud Soome laevad. Selline kord laienes ka nendele Soome laevadele, mis olid pärast 22. juunit läinud Panama lipu alla. Probleem tekkis laevadega, mis USA Merekomisjoni heakskiidul toimetasid kaupu USA sadamatesse. Britid otsustasid jätta need esialgu puutumata, kuigi vastumeelselt, sest sellega kaasnes ebasoovitav pretsedent. Teisest küljest taheti vältida laevade

---

⁴ CAB 65/23/64; Переписка..., Том I, lk 18-19; Churchill, lk 406-407; PREM 3/170/1/94-95.

⁵ CAB 65/19/140; CAB 65/23/64.

⁶ FO 371/29353/117-119.

ärahirmutamist, et nad ei otsiks varju Lõuna-Ameerika sadamatest. Kõike seda arvesse võttes avaldasid britid ameeriklastele survet, et nood omakorda soomlasi tagant tõukaks laevu USA-le prahtima.⁷

Arvestades Stalini kirja paanilist iseloomu, oli Churchill Maiskile lubanud, et ta vastab sellele 24 tunni jooksul. Vastuses lubas Churhill tarnida poole soovitud lennukitest ja tankidest ja avaldas lootust, et ameeriklased katavad ülejäänud osa. Peaminister lõpetas oma kirja: *Me oleme meeleldi nõus avaldama oma jõududega täiel määral igasugust survet Soomele, kaasa arvatud kohene ametlik hoiatus, et me kuulutame talle sõja, kui ta läheb oma vanadest piiridest kaugemale. Me palume samuti USA-l astuda kõikvõimalikke samme, et Soomet survestada.*⁸ Churchilli kirja andis 6. septembril Stalinile üle Cripps. Vestluse käigus ütles Stalin, et ta on Soome teema tõstatanud juba augustis, nii Inglismaa kui ka USA-ga, aga tema ettepanekud on saanud vastuseks *sõbralikke sõnumeid, kuid mitte tegusid* ning ameeriklased polevat talle üldse vastanud. Stalin lisas, et talle meeldiks, kui Briti valitsus kuulutaks Soomele sõja kohe.⁹

Stalini ettepanek, millele ameeriklased polevat vastanud, sisaldus tema esimeses kirjas Rooseveltile pärast Nõukogude-Saksa sõja puhkemist. Läkituses, mis pandi teele 4. augustil, oli öeldud:

NSVL omistab suurt tähtsust Soome neutraliseerimise küsimusele ja tema eraldamisele Saksamaast. Inglismaa ja Soome suhete katkestamine ning Inglismaa poolt Soome blokaadi väljakuulutamise, on juba avaldanud mõju ja kutsunud esile konflikte Soome juhtivates ringkondades. Kõlavad hääled Soome neutraliteedi ja NSVL-ga rahu tegemise toetuseks.

*Kui USA valitsus peaks vajalikuks ähvardada Soomet suhete katkestamisega, siis Soome valitsus käituks otsustavamalt Saksamaast eraldumise küsimuses. Sellisel juhul võiks Nõukogude valitsus minna mõningatele territoriaalsetele järeleandmistele Soome suhtes, et viimast lepitada ja sõlmida temaga uus rahuleping.*¹⁰

---

⁷ МТ 59/1793/14-15.

⁸ САВ 65/23/65; Переписка..., Том I, lk 21.

⁹ FO 371/29353/171A.

¹⁰ Переписка..., Том II, lk 9.

Londonis oldi Stalini kirja sisuga hästi kursis, sest juba järgmisel päeval, 5. augustil luges Maiski selle Edenile ette. Ilmselt brittide meeleheaks mainis Nõukogude saadik ka Petsamo pommitamist kui positiivset näidet Inglismaa surveavaldustest Soomele, mida Stalini kirjas ei olnud. Eden vastas Maiskile, et nad on ka ise mõelnud, et ameeriklased võiksid olla vahendajarollis ja neil olevat hea meel, et Stalin on samale mõttele tulnud. Välisministrit huvitas, mis võiksid olla need territooriumid, mida Nõukogude pool oleks valmis loovutama. Maiski vastas, et Karjala Kannasel olevat raske millestki loobuda, kuid Viiburi polevat siiski võimatu, aga Moskva on valmis kompensatsiooniks loovutama territooriume mujal. Eden avaldas arvamust, et USA-l on raske ähvardada Soomet suhete katkestamisega, sest ameeriklased on diplomaatilistes suhetes ka Saksamaa ja Itaaliaga. Ühe võimalusena pakkus välisminister välja Soome varade külmutamist, kuid igal juhul tuli silmas pidada, et Soome suhted Ühendriikidega on minevikus olnud *erakordselt sõbralikud*. Eden nõustus Maiski palvel rääkima asjast USA Londoni saadikuga.¹¹

Edeni sõnad Maiskile ei olnud öeldud niisama viisakusest. Välisministeeriumi Põhja osakonnas oli tõepoolest arutatud võimalust paluda USA-l vahendada rahu Soome ja Nõukogude Liidu vahel. Selleteemaline mõttevahetus toimus vähem kui nädal enne Stalini kirja Rooseveltile ja 31. juulil avaldatud arvamuses (mille autorit ei ole õnnestunud identifitseerida) oli öeldud, et vahendusettepaneku tegemine USA-le ei tundu praktiline, sest *soomlased arvavad, et nende ainus võimalus saada tagasi eelmisel aastal kaotatud territoorium ja selle enda käes hoidmine on sõltuvuses Venemaa täielikust kaotusest. Veelgi enam, nad teavad, et kui nad veavad sakslasi alt nüüd, siis nemad (sakslased) maksavad neile kätte hiljem*. Cable lisas 1. augustil omalt poolt, et *ükskõik mida soomlased sooviksid teha (kui muud asjad oleksid tasakaalus, siis nad võiksid rõõmuga lõpetada sõdimise ...), siis sakslased ei lubaks neil Venemaaga eraldi rahu teha. Selline lähenemiskatse (mis on juba välja pakutud Lordide Kojas 22. juulil lord Newtoni poolt) [vt Lisa 12, lk 164-165] on seega määratud läbikukkumisele*. Cable lisas, et kui USA nõustuks siiski üritama ja Venemaa väljendaks omalt poolt nõusolekut läbi rääkida, siis oleks see piinlik nii Saksamaale kui Soomele, aga ikkagi on kahtlane, kas tasub ette võtta *nii lootusetut üritust (wild goose chase)*. Warneri samal päeval väljendatud seisukoht oli, et vahendusettepanekut ei saa ameeriklastele teha ilma venelaste

---

¹¹ FO 371/29359/156.

nõusolekuta, aga selle saamine on kahtlane. Samas nägi Warner võimalikku kasu Soome avaliku arvamuse lõhestamisest ja sakslaste ja soomlaste vahel lahkkelide tekitamisest. Sargent on 3. augustil lisanud, et talle idee meeldib, aga pigem võiks seda katsetada Maiski, mitte Molotovi peal: *vahest võiks välisminister teha katset Maiskiga (throw a fly over Maisky) ja vaadata kuidas ta reageerib.*¹² Enne kui Eden jõudis Sargenti soovitus ellu viima hakata, tuli Maiski ise 5. augustil teatama Stalini kirjast Rooseveltile.

Kaks nädalat hiljem, 20. augustil rääkis Aleksandra Kollontai, Nõukogude saadik Rootsis, kohtumisel Briti asjuri William Montagu-Pollock'iga, et ta on kuulnud jutte nagu sooviks Soome valitsus sõlmida Nõukogude Venemaaga rahu. Madam Kollontai olevat öelnud, et ei soovi tülitada oma valitsust alusetute kuulujuttudega ja seepärast üritab saada neile eelnevalt kinnitust. Samasuguse avalduse tegi Nõukogude saadik ka USA esindajale. Soovitud kinnitust ta neilt ei saanud. USA diplomaat oli vestluses Kollontaiga viidanud hoopis Rootsi välisministeeriumi kantsleri (*Acting Secretary General*) arvamusele, et Nõukogude-Soome rahuläbirääkimised ei tule praegu kõne allagi, sest sakslased ei laseks sellel juhtuda. Edastades Londonisse eespool toodud informatsiooni lisas Briti asjur omalt poolt, et peab soovmõtlemiseks jutte, nagu oleks Soomes olukord toiduainetega niivõrd tõsine, et rahvas võiks valitsust sundida rahu tegema.¹³

Nädal hiljem, 28. augustil saabus välisministeeriumisse telegramm Briti suursaatkonnast Washingtonis, milles refereeriti USA ase-riigisekretär Sumner Welles'i seisukohti Soome küsimuses. Welles olevat öelnud, et Soome pole Nõukogude lähenemiskatsetele vastanud, kuid polevat mõistlik Soomele liigset survet avaldada. Ase-riigisekretäri arvates oli Soome raskes olukorras tänu suure hulga Saksa vägede riigis viibimisele. Welles'i ja Soome USA saadiku Hjalmar Procopé kohtumisel olevat viimane rõhutanud Mannerheimi arvamuse tähtsust Soome sõjast väljumise otsustamisel ning samuti Inglise-USA garantii vajalikkust.¹⁴

Londonis tunti USA suhtumise pärast muret. Warner kirjutas samal päeval põhjalikus olukorra analüüsis, et Nõukogude ettepanekut on pikka aega venitatud ja *on väga kahju, et see on niisugusel moel nässu aetud Ühendriikide valitsuse poolt*, kes üldse

---

¹² FO 371/29359/153-154.

¹³ FO 371/29359/191.

¹⁴ FO 371/29359/197.

tegelevat asjaga väga vastumeelselt. Mis puutub garantiisse, siis arvas Warner, et see muudaks väga oluliselt Soome suhtumist. Põhja osakonna juht ei näinud brittide poolt sellisele garantiile takistusi, küll aga ameeriklaste poolt. Warneri arvates tähendaks see väga radikaalset kõrvalekaldumist nende traditsioonilisest poliitikast ja oleks väga üllatav, kui Ühendriikide valitsus garanteeriks kokkulepet Euroopas, eriti kus NSVL oleks osaline. Aga isegi kui oleks võimalik sellist garantiid saada, siis kindlasti oleks nii meil kui ka USA-l võimatu tagada ükskõik millisesest Soome ja Venemaa vahel kokkulepitud piirist kinnipidamist. Warner kirjutas, et tema meelest ei tegele Welles asjaga tõsiselt ega võta arvesse presidendi vaateid, kuigi asi sai alguse Stalini sõnumist Presidendile. Põhja osakonna juhi arvates piisaks ka väikesest surve USA poolt, mida on britid neile ka soovitanud, et Soome muutuks vastuvõtlikumaks kokkuleppe suhtes venelastega. Just praegu, kui oht Murmanski raudteele olevat jälle kasvanud, oleks sellest abi. Warneri arvates tuleks Welles'ile esitada eelpooltöödud kaalutlused ja ühtlasi uurida, kas president on asjast huvitatud ja kas Stalini sõnumile on üldse vastatud: *venelased oleksid kindlasti väga „froissé“* ¹⁵ *kui neile polegi vastust saadetud ja nad on jäetud teadmatusse.* ¹⁶

Septembri esimesel päeval hoiti Soome-Nõukogude rahu teemat endiselt mitmel pool päevakorral. Kollontai kohtus Stockholmis uuesti Briti asjuriiga ja ütles talle, et USA valitsus peaks soomlastele andma vihje rahu võimalusest, kuid tegema seda nii, et ei jääks muljet nagu oleks tegemist Nõukogude valitsuse initsiatiiviga. ¹⁷ Samal päeval ilmus „Daily Telegraph’is“ artikkel, milles viitega Stockholmi korrespondendile väideti, et hiljutine Nõukogude vägede taandumine Karjala Kannasel oli tingitud mitte sõjalistest, vaid poliitilistest kaalutlustest, ja vihjati kuulujuttudele Vene-Soome separaatriahust. Ajalehe väitel olevat soomlased valmis rahu tegema, kui on täidetud kolm tingimust: a) 1939. aasta piiride taastamine; b) Vene-Ameerika-Briti ühine garantii Soome piiridele; c) Briti majandusblokaadi lõdvendamine, mis lubaks Petsamosse laevu Ameerika toidusaadetistega. ¹⁸

---

¹⁵ Solvunud.

¹⁶ FO 371/29359/193-196.

¹⁷ FO 371/29360/3.

¹⁸ FO 371/29359/198.

Välisministeeriumi Põhja osakonnas leiti, et senikaua kui Soomes on Saksa väed, on soomlastel väga raske Venemaaga rahu teha, sest *sakslaste jaoks oleks katastroof, kui operatsioonid Murmanski raudtee vastu lõppeksid*. Warneri arvates võiks kahtlemata peibutada soomlasi toiduabiga sõjategevust lõpetama, kuid arvestades sakslaste viibimist Petsamos, ei oleks seda sugugi lihtne korraldada. Ainuke võimalus veenda majandusliku sõjapidamise ministeeriumi blokaadi lõdvendama oleks Ameerika inspektorite kohale saatmine, kes siis saaksid kinnitada, et toidusaadetised lähevad soomlastele, mitte sakslastele. Siiski otsustati toiduteemat esialgu mitte torkida. Briti saatkonnale Washingtonis 2. septembril saadetud telegrammis paluti neil esineda Riigidepartemangus üleskutsetega, et USA hakkaks Nõukogude algatuse osas vahendajaks ja survestaks soomlasi, et nad vähemalt lõpetaksid sõjategevuse. Rahu sõlmimise kohta kirjutas välisministeerium, et nad mõistavad, et see on selgelt tunduvalt keerulisem.¹⁹

Samal päeval ehk 5. septembril, kui Sõjakabinet arutas Stalini kirja ja Maiski nõudmist, et Soomele rohkem survet avaldataks, kirjutas Cable välisministeeriumi Põhja osakonnas mitme lehekülje pikkuse analüüsi suhtumisest Soomesse. Selles öeldi, et soomlaste vastuvõtlikkus rahuettepanekutele sõltus sellest, kuidas Vene rinne vastu peab. Mis puutus ameeriklaste poolt Soomele avaldatavasse surveesse, siis arvas Cable, et *presidenti ei ole ilmselgelt informeeritud*. Cable kirjutas, et Soome valitsuse esmane mure on julgeolek, mida nad loodavad saavutada, kas koos Venemaa kaotusega käimasolevas sõjas – *nad ei karda Saksa hegemooniat*, või kui nii ei peaks minema, siis USA ja Briti garantii kaudu. Cable arvates ei võtaks Soome ühtegi Venemaa ettepanekut vastu ilma sellise garantiita, järelikult tuleks Soomele pakkuda garantiid ja toidusaadetisi, aga mitte *ähvardada neid kätemaksuga juhul kui soomlased ei kuuletu*. Cable lõpetas oma analüüsi: *vahetu sõprus saavutab tõenäoliselt enam kui ähvardav vaenulikkus*. Warner väljendas omalt poolt kahtlust, et soomlased vanadele piiridele jõudes sõjategevuse peataksid, sest sakslaste huvid ja loodetav edu Leningradis ei laseks sel juhtuda. Ainuüksi kuuldused rahuläbirääkimistest ja arvamus, et ikka veel Soomes viibiv endine Briti saadik on kuidagi nendega seotud, olevat kaasa toonud Soome valitsuse nõudmise, et Vereker

---

¹⁹ FO 371/29359/227-232.

riigist koheselt lahkuks.²⁰ Garantii kohta arvas Warner, et ameeriklased ei oleks nõus seda andma ja ainult Briti garantiist soomlastele ei piisaks.²¹

Järgmisel päeval, 6. septembril toimus välisministeeriumis Edeni soovil eraldi nõupidamine Soomele toidusaadetiste võimaldamise küsimuses. Välisminister ise koosolekul ei osalenud, kuid täiendas hiljem protokolliga oma märkustega. Arutluse all olid variandid: a) Briti toidusaadetised Soomele ning b) USA-le ettepaneku tegemine, et nemad saadaksid Soomele toiduaineid. Mõlema tingimuseks oleks, et Soome ei lähe kaugemale 1918 piiridest. Cadogani arvates oleks võimatu saavutada kindlust, et toidusaadetisi ei kasutataks Soomes viibivate Saksa vägede tarbeks, mis oleks majandusblokaadi räige rikkumine, samuti oleks niisugusel käigul halb mõju venelastele (Edeni märkus: *Maiski mainis seda peaministrile... ja peaminister nõustus*). Ameeriklaste abi palumine Soomele toidu saatmiseks oleks väga ohtliku pretsedendi loomine, sest britid olid varasemalt protesteerinud, kui USA saatis toiduaineid teistesse okupeeritud maa staatuses olevatesse riikidesse. Warneri sõnul konsulteerisid nad majandusliku sõjapidamise ministeeriumi ametnikega (Eden: *üsna ebavajalik selles faasis*), kes omakorda edastasid küsimuse minister Hugh Dalton'ile. Oma vastuses oli minister meenutanud, et välisministeerium oli juba varasemalt kahel korral tõstatanud valitsuskabinetis küsimuse lubada okupeeritud maadesse läbi blokaadi toiduaineid, kuid *mõlemal korral jäänud ilma igasuguse toetuseta* (Eden: *sellega pole midagi peale hakata*). Daltoni meelest võiks asja kaaluda alles siis, kui soomlased teeksid Venemaaga rahu ja vabaneksid Saksa vägedest (Eden: *see ongi kogu asja mõte*), kuid see ei tundu hetkel reaalsena. Nõupidamine lõppes järeltusega: *sellistel asjaoludel tundub olevat võimatu rakendada nii ülaltoodud ettepanekut (a) kui ka (b)*. (Eden: *ma kardan, et minu ettepanekust ei ole aru saadud...*)²²

---

²⁰ Vereker lahkuski Helsingist 8. septembril 1941.

<http://www.militaryimages.net/photopost/people/p17223-ambassador-gordon-vereker-leaving-helsinki.html>
09-04-2013.

²¹ FO 371/29360/7-11.

²² FO 371/29360/13.

3.2. Churchilli sõjaähvardus

Kuna Churchill pidas vajalikuks vastata Stalini 4. septembri kirjale 24 tunni jooksul, siis kiirustati välisministeeriumi Põhja osakonnas, et ette valmistada kasvõi esialgne olukorrahinnang. Warneri poolt 5. septembril koostatud kiires ülevaates oli välja toodud viis punkti: 1) USA on juba külmutanud Soome varad; 2) soomlased on juba ületanud 1918. aasta piiri vähemalt kolmes kohas; 3) sõjakuulutus Soomele ei annaks erilist praktilist efekti, kuid võib omada mõningast psühholoogilist toimet; 4) laevanduse seisukohalt on sõjakuulutusele vastuväiteid; 5) ameeriklastele ei maksa Soome osas esitada spetsiifilisi nõudmisi, nagu näiteks suhete katkestamine, vaid paluda neil üldiselt Soomele survet avaldada. Neljanda punkti selgituses oli öeldud, et Soome laevad osalevad boksiidi²³ veos Guajaanast Ühendriikidesse ja sõjakuulutus võib selle katkestada. Mis omakorda mõjutaks alumiiniumi tarneid ja lennukiehitust ning isegi ajutine vedude katkemine omaks tõsiseid tagajärgi.²⁴ Samal päeval tõenäoliselt Cadogani poolt Churchillile esitatud märgukirjas oli öeldud: *on võimalik öelda Soomele, et kui ta läheb kaugemale oma 1918 piiridest, siis mee kuulutame talle sõja. Kui see pakuks mõningat rahuldust Nõukogude Valitsusele ja annaks meile mingis mõttes hoova Ühendriikide jaoks, siis ei ole vastuväiteid, kui me sellise kursi võtame. Tegelikult siiski ei saa loota, et sellise sõjakuulutusega ähvardamine iseenesest omaks soomlastele suurt mõju, sest me oleme juba rakendanud kõiki toiminguid Soome suhtes, mida me peaksime tegema, kui me oleksime avalikult sõjas. Ühtlasi soovitati peaministril kirjutada Rooseveltile kiri ja esitati selle mustand.²⁵ Eelmisel päeval oli Washingtoni saatkonnast saadud kinnitust kahtlustele, et president pole Soome-temaga tegelenud.²⁶*

Vaatamata välisministeeriumi argumentidele läks Churchilli 5. septembri kuupäeva kandev vastus Stalinile teele põhimõtteliselt samas sõnastuses nagu oli kokku lepitud juba 4. Septembri õhtul kohtumisel Maiskiga (vt lk 82-83).²⁷ Rooseveltile saadetava kirja mustandi kinnitas Churchill 6. septembril. Siiski otsustati, et kiri

---

²³ Alumiiniumi maak ja peamine tooraine.

²⁴ FO 371/29360/14.

²⁵ FO 371/29360/18.

²⁶ FO 371/29360/16.

²⁷ Churchilli raamatus on kirja kuupäevaks 4.09 – vt Churchill, lk 407, kuid Cadogani päevikus on, et 5.09 arutati veel kirja mustandit – vt Dilks, lk 405; seega õigem tundub olevat 5.09.

saadetakse Riigidepartemangule, mitte Rooseveltile, ja kirja saatjaks märgitakse Eden.²⁸ Sõnumi pidi Riigidepartemangu toimetama Washingtoni saatkond, kelle instruksioonides oli öeldud: *Meile meeldiks, kui võimalik, et seda näidataks presidendile. Kui teile tundub, et sellist palvet võidakse vääriti mõista, siis te peate vähemalt tagama, et see jõuaks Hr Hullini.*²⁹ Kiri ise algas tõdemusega, et venelased on raske surve all ja on taas kord pöördunud Suurbritannia poole palvega aidata kaasa Soome ja Venemaa vahel eraldirahu sõlmimisele (vt Lisa 18, lk 169).

Välisministeeriumi Põhja osakonnas jätkus võimaliku Soomele sõja kuulutamise mõjude analüüs. Sõjatranspordi ministeeriumi arvamus laekus 8. septembril. Selles oli öeldud, et 9 Soome laeva on üle võetud ja antud priisikohtusse (*prize court*),³⁰ praktiliselt kõik ülejäänud, ehk kokku 28 laeva, seilasid Ameerika vetes: *meie poliitika eesmärk on tagada nende üle kontroll.* Dokumendis mainiti, et Soome ja Rootsi laevaomanikud arutavad plaani, et rootslased võtaksid üle Soome laevad ja siis rendiksid need brittidele. *Kuniks on selge, kas viimati mainitud plaan on teostatav, eelistaks Sõjatranspordi ministeerium, et sõjakuulutus Soomele edasi lükataks.*³¹

Järgmisel päeval, 9. septembril kirjutas Warner olukorra analüüsis, et soomlased on viimaste päevadega tunginud Laadogast põhja pool juba 80 kilomeetri kaugusele vanast piirist:

...meie algne ettepanek ähvardada neid, et me kuulutame neile sõja, kui nad jätkavad oma rünnakuid üle vana piiri, kõlaks vaevalt päris mõistlikult, kui nad edenevad üha kaugemale Nõukogude territooriumile. Ma arvan seepärast, et me saame ainult kaaluda, kas kuulutada või mitte kohe Soomele sõda. Minu arvates oleme ennast venelastega sidunud sel määral, et meil on vähe valikut, kui et seda teha.

Warneri arvates oleks sõjakuulutusel kolm negatiivset kõrvalmõju: a) seoses laevandusega; b) tegemist oleks *tühise žestiga*, millel poleks tegelikku efekti; c) tegemist

---

²⁸ FO 371/29360/20-21.

²⁹ FO 371/29360/25.

³⁰ Priisikohus on volitatud otsustama, kas laeva hõivamine sõja ajal on toimunud seaduslikult. Priisikohus võib otsustada, et laev tuleb omanikele tagastada, kui hõivamine toimus ebaseaduslikult, näiteks juhul, kui see hõivati riigilt, mis on ennast kuulutanud neutraalseks vms.

³¹ MT 59/1793.

oleks vasturääkivusega, kui sõda ei kuulutata Rumeeniale ja Ungarile, kes on *soomlastest palju jultunumal moel* tunginud Venemaale.

Sargent kirjutas oma arvamuses päev hiljem, 10. septembril: *Ma loodan, et me ei kiirusta Soomele sõja kuulutamise, teisisõnu, et me teeme seda ainult kui Nõukogude Valitsus survestab meid väga tugevalt.* Sargenti arvates pole venelastele veel midagi sellist öeldud, mis sunniks nüüd sõda kuulutama põhjusel, et soomlased on 1918 piiridest kaugemale tunginud: *tõendamiskohustus näitamaks meile fakti, et soomlased on tunginud päris-Venemaale lasub Nõukogude Valitsusel ja me võime jääda passiivseks kuniks nad on tegelikult võtnud initsiatiivi ja varustanud meid vajalike tõenditega.* Lisaks tuleks kõigepealt ära oodata vastus USA-st. Edeni nõustus Sargenti arvamusega ja palus koostada memorandumi esitamiseks Sõjakabinetile.³²

Washingtonist saabus 10. septembril telegramm, milles informeeriti välisministeeriumi, et riigisekretär Hull on kohtunud Soome saadikuga ja neil olevat olnud *märkimisväärne jutuajamine.* Samuti olid saadetud juhtnöörid USA saadikule Helsingis: esineda Soome valitsuse ees avaldusega, et kui Soome jätkab Venemaaga sõda pärast oma eesmärkide saavutamist, siis ei peeta neid enam sõltumatuks osalejaks (*free agent*), vaid Saksamaa toetajaks.³³

Sõjakabineti istungil 11. septembril võeti muuhulgas teadmiseks informatsioon, et on alanud uus rünnak Murmanskile ja olevat põhjust ärevuseks. Edeni andis sõjakabineti liikmetele kaalumiseks 4-leheküljelise memorandumi pealkirjaga: „*The Question Whether We Should Declare War on Finland, Hungary and Roumania*“, mis oli allkirjastatud tema enda poolt.³⁴ Dokumendi sissejuhatuses oli öeldud, et on *väga kaheldav*, et sõjakuulutus või sellega ähvardamine mõjutaks mainitud riikide tegevust. Kõik sõjakuulutuse korral rakendatavad meetmed olevat juba kasutusele võetud, välja arvatud Soome, Ungari ja Rumeenia kodanike interneerimine. Edasi oli iga riigi kohta eraldi välja toodud sõjakuulutuse plussid ja miinused. Soome kohta kirjutas Edeni, et sõjakuulutuse mõju võib olla loodetule vastupidine, sest viiks lõpule suhete katkestamise brittidega ja paneks soomlased tundma, et *neile ei olegi midagi muud jäetud, kui planeerida oma tulevikku Saksamaa vasallina.* Edeni arvates tuleks pilgud pöörata

---

³² FO 371/29353/172.

³³ FO 371/29360/36.

³⁴ CAB/65/19/148-149.

Soome vasakpoolsete suunas ja Mannerheimist pole midagi loota. Mis puutus laevandusse, siis siin tooks sõjakuulutus kaasa raskusi, mis poleks tõsised, kuid *selgelt täbarad*. Eden võttis need kokku järgmiselt: *a) me jääks ilma võimalusest saada enda käsutusse 28 head laeva Põhja-Atlandil...; b) me põhjustaksime kerge segaduse Ühendriikide kaubavahetuses (näit. boksiit)...; c) me kaotaksime teatud hulga häid Soome laevameeskondi.*³⁵

Järgmisel Sõjakabineti istungil 15. septembril võeti muuhulgas teadmiseks sõjaline informatsioon, mille kohaselt on Vene kindralstaap Murmanski osas optimistlik, Murmanskis tegutsevad Briti lennukid on osalenud õhuvõitluses, tulistanud alla kolm vaenlase lennukit ja kaotanud ühe.³⁶ Eraldi päevakorrapunktina arutati Soome, Ungari ja Rumeenia küsimust vastavalt eelmisel korral välja jagatud memorandumile. Edeni arvates olid Ungari ja Rumeenia osas argumendid selgelt sõjakuulutamise vastu. Mis puutus Soomesse, siis soovitas välisminister mitte ähvardada ega ka mitte esitada sõjakuulutust, *välja arvatud kui tugevalt survestatud Nõukogude Valitsuse poolt*. Rumeenia ja Ungari osas valitses üldine nõustumine, kuid Soome kohta arvas Churchill, et sõjakuulutusega võiks siiski midagi saavutada. Peaministri arvates tuleks soomlastele märku anda, et jätkuv sissetung Venemaale viib paratamatult sõjakuulutuseni. Eden arvas, et seda võiks teha Norra saatkonna kaudu, kuid lisaks sõjakuulutusele, *mis ei annaks mitte midagi, oleks kasulikum öelda Soomele, et me kohtleme teda kui vaenlast ja Saksamaa liitlast, kui tuleb aeg rahu teha*. Sõjakabinet otsustas Ungarile ja Rumeeniale sõda mitte kuulutada ning Soome osas volitati välisministrit *Norra Valitsuse kaudu edastama Soome Valitsusele, et kui nad jätkavad sissetungi Venemaale, siis pikas plaanis võib see viia ainult selleni, et me kohtleme Soomet kui avalikku vaenlast nii nüüd kui ka rahu tegemisel*. Muude temade seas arutas Sõjakabinet veel Kindralstaabi soovitus jätta ära sügiseks planeeritud suurem õppus Londoni kaitsmiseks õhurünnakute korral.

---

³⁵ FO 371/29353/56-57.

³⁶ Samas 21.07. telegrammis Stalinile, milles Churchill palus hoida laevad eemal seoses operatsiooniga „E.F.“ teatas ta, et uurib võimalust saata Murmanskisse võitlema Briti hävituslennukeid koos meeskondadega. Operatsioon nimega „Benedict“ viidigi ellu ja esimesed 24 lennukit saabusid kohale 07.09. Kokku saadeti Murmanskisse 40 lennukit. Esimene lahinglend toimus 11.09. ja tõsine võitlus toimus ka 12.09. Viimasest ongi tõenäoliselt Sõjakabineti protokollis juttu. Kõik lennukid anti 20.10. üle venelastele ja meeskonnad jõudsid tagasi kodumaale 07.12. Nelja operatsioonis osalenud Briti lendurit autasustati Lenini ordeniga ja nad on ainukesed britid, kes selle on saanud. Vt Manninen, Geust.

Churchill ütles, et valmisolek invasiooniks peab jätkuma läbi kogu talve, kuid suuremahuline õppus võib tõesti toimuda alles kevadel.³⁷

Norra eksiilvalitsuse välisminister Trygve Lie³⁸ oli juba septembri alguses vestluses Briti suursaadiku Laurence Collier'iga³⁹ maininud, et Soome suhtumine Norra Helsingi saatkonna tegevusse olevat üllatavalt positiivne ja et norrakatel lubatakse kasutada isegi šifrit, tingimusel, et sõjalist informatsiooni selle kaudu ei saadeta. Lie oli teinud ettepaneku saata Soome valitsusele Norra saatkonna kaudu hoiatus: *kui nad jätkavad puhtalt Venemaa territooriumile tungimist, siis nad riskivad sellega, et neid hakatakse avalikult kohtlema kui vaenlasi, mitte ainult Suurbritannia, vaid ka Norra poolt, ja hakatakse süüdistama üle kogu Skandinaavia, et nad hävitavad igasuguse lootuse Skandinaavia solidaarsuseks omaenda imperialistlike ambitsioonide nimel, samal ajal, kui nad teisest küljest võiksid täiel määral taastada suhted Norra ja kõikide liitlastega, kui nad väljuksid sõjast nüüd, kus nad on kindlustanud oma varasemad piirid.* Collier teatas ettepanekust Edenile ja lisas omalt poolt, et kui selles suunas tegutseda, siis tuleks seda teha kiiresti, enne kui *Saksa-Soome okupatsioon Leningradis päästaks valla Soome imperialismi vood.*⁴⁰

Brittide arvates läks Lie ettepanek liiga kaugemale, sest nad ei näinud omalt poolt võimalust vastutasuks sõjast väljumise eest avada uuesti saatkond Helsingis ja veelgi vähem taganeda mereblokaadist, vähemalt senikaua, kui Soomes viibisid Saksa väed. Kuid muus osas Lie mõte neile meeldis, sest oleks lisaks USA-le andnud veel ühe kanali Soomele surve avaldamiseks.⁴¹ Vastavate muudatustega tekst saadeti enne soomlastele edastamist Nõukogude saatkonda ülevaatamiseks. Maiski esitas oma kommentaarid telefoni teel Sargentile 20. septembril. Esiteks soovis Nõukogude suursaadik, et hoiatus Soomele tuleb avalikustada, teiseks ei meeldinud talle ühe lause sõnastus, mis jätvat mulje nagu lepiksid britid Saksa vägede paiknemisega Soomes. Sargent vaidles talle vastu, et britid on lihtsalt realistid, kuid samal ajal ütlevad soomlastele ausalt välja, et senikaua kui Saksa väed on Soomes, ei lubata toidusaadetisi läbi blokaadi. Maiski surve

---

³⁷ CAB/65/19/154-155.

³⁸ Trygve Lie oli Norra välisminister 1940-1945 ja esimene ÜRO peasekretär 1946-1952.

³⁹ Laurence Collier oli Briti välisministeeriumi Põhja osakonna juhataja aastatel 1932-1941; suursaadik Norra eksiilvalitsuse juures 1941-1945 ja hiljem Norras 1945-1950.

⁴⁰ FO 371/29360/48-49.

⁴¹ FO 371/29360/42-44.

nõustus Sargent siiski pöörduma Norra eksilvalitsuse poole, et nad sõnumi edastamise Soomele peataksid.⁴² Nõukogude saadik pidas küsimust niivõrd oluliseks, et saatis samal päeval Edenile ka veel isikliku kirja.⁴³ Kuid oli juba liiga hilja ja brittide sõnum soomlastele edastati Norra saatkonna kaudu koos lausega, mis Maiskile ei meeldinud (vt Lisa 19, lk 169-170).

Mis puutus sõnumi avalikustamisse, siis Sargenti arvates oli see Briti kodupubliku jaoks liiga pehme ja selle keskne mõte tuleks edasi anda karmimas sõnastuses. Samuti võiks avalikustamine tekitada küsimusi, miks ei ole britid saatnud sarnaseid hoiatusi Ungarile ja Rumeeniale. Sargent kirjutas oma analüüsis, et ametlik põhjus seisnes selles, et Sõjakabinet oli otsustanud Ungarile ja Rumeeniale praegusel hetkel sõda mitte kuulutada, aga *tõeline põhjus, miks me midagi ei tee, on see, et venelased pole meilt seda palunud.*⁴⁴

Eden kohtus Maiskiga 23. septembril ja ütles talle, et sõnumis ei jõutud teha Nõukogude saadiku poolt soovitud muudatusi, kuid et britid on otsustanud avalikustada selle sisu – küll mitte sõna-sõnalt, kuid üldjoontes. Maiski tänas ja avaldas lootust, et soomlasi *hirmutatakse nüüd kiiret vastust andma* ja kui rahuldavat vastust ei tule, siis kuulutatakse neile sõda.⁴⁵ Järgmisel päeval, 24. septembril ilmusidki Briti ajalehtedes artiklid pealkirjadega: „Briti hoiatus Soomele. Karistus Venemaale tungimise eest“, „Britannia hoiatab Soomet – lõpetage Venemaaga sõdimine“, „Britannia ütleb Soomele – ta peab valima“, „Britannia teeb Soomele pakkumise“.⁴⁶

3.3. Dominioonide arvamus

Samal ajal üritasid soomlased saata välja sõnumeid oma sõja-eesmärkide kohta. Briti välisministeeriumis pandi tähele Tanneri kõnet Vaasas, mida refereeris 15. septembri „Times“, ning eriti tema väidet, et Soome sõjal Venemaaga ei ole midagi

---

⁴² FO 371/29360/69-70.

⁴³ FO 371/29360/100-101.

⁴⁴ FO 371/29360/96.

⁴⁵ FO 371/29360/124.

⁴⁶ Times 24.09.41; Daily Telegraph 24.09.41; Manchester Guardian 24.09.41; News Chronicle 24.09.41; FO 371/29360/102-108.

ühist Euroopa sõjaga. Ajaleht tsiteeris Soome ministrit: *Soome rahvas igatseb rahu, aga me oleme kindlad, et Saksamaa võidab ja Venemaa kaotab, seepärast muutuks iga rahu, mis me sõlmiksime Venemaaga, kehtetuks. [...] Kas meie armeed kavatsevad peatuda nüüd või jätkata edasitungimist teatud kohtades – ja missugustes kohtades – ei saa avalikustada, sest need on sõjasaladused. [...] Me võitleme, et kaitsta oma maad ja kehtestada turvalised piirid. Piirid kehtestatakse lõplikult tulevasel rahukonverentsil.*⁴⁷

Samasuguse sisuga informatsiooni laekus brittidele ka mujalt. USA Stockholmi saadik oli kohtumisel Soome Rootsi saadikuga 10. septembril ja saanud viimaselt informatsiooni Soome sõjajeesmärkide kohta. Soome saadiku kinnitusel kavatsevad soomlased lõpetada sõdimise siis, kui nende armeed on jõudnud vanale piirile ja sellistele positsioonidele, mis on strateegiliselt vajalikud piiride kaitsmiseks. Soome saadiku arvates polevat aeg sobiv eraldirahu sõlmimisega seotud ettepanekute arutamiseks ja soomlased lihtsalt lõpetavad sõdimise kui jõuavad soovitud positsioonidele. USA Helsingi saadik oli 11. septembril kohtunud Soome välisminister Witting'iga ja kuulnud viimaselt, et endiselt ei ole Soomel kirjalikku lepingut Saksamaaga ja Soome võitleb ainult omaenda julgeoleku huvides ja et detailseid sõjajeesmärke ei olevat võimalik avaldada. Witting oli öelnud, et Soome pidas oluliseks mitte äratada Saksamaal usaldamatust ja et Briti ja Ameerika ajakirjanduse spekulatsioonid eraldirahu teemadel ei tulevat asjale kasuks. Soome välisminister oli kinnitanud, et Soome ei kavatse osaleda rünnakus Leningradile. Wittingi arvates alahinnatakse USA-s Nõukogude ohtu Soomele ja ei mõisteta Soome majanduslikku sõltuvust Saksamaast. Samuti ei saavat ta aru, mismoodi saaksid USA ja Suurbritannia osutada käesolevas olukorras Soomele majanduslikku abi.⁴⁸

Maiski pöördus sõjakuulutuse küsimuse juurde tagasi 18. oktoobril kohtumisel Edeniga. Nõukogude saadik andis edasi teate Molotovilt, kes lootvat, et Suurbritannia nüüd kuulutab sõja Soomele, Rumeeniale ja Ungarile, ning teeb sellega žesti oma Nõukogude liitlasele. Eden andis omakorda korralduse Põhja osakonnale asja arutada, et ta saaks tõstatada küsimuse Sõjakabineti istungil 20. oktoobril. Warneri koostatud analüüsis öeldi, et Rumeenia ja Ungari osas pole midagi muutunud pärast septembris

---

⁴⁷ FO 371/29360/82.

⁴⁸ FO 371/29360/90.

toimunud Sõjakabineti istungit ja endiselt on ülekaalus argumendid sõjakuulutuse vastu. Soome osas viitas Warner konkreetsetele kaalutlustele: 1) sõjakuulutusel poleks mingit praktilist efekti peale selle, et lükkaks Soomet veelgi enam Saksa rüppe; 2) sõjakuulutus Soomele ei leiaks head vastuvõttu suure osa USA avaliku arvamuse poolt; 3) sõjakuulutusel oleks negatiivne mõju laevandusele. Teisalt leidis Warner, et kuivõrd Stalin nõudis vestluses Crippsiga Soomele sõjakuulutamist juba rohkem kui kuu aega tagasi ja nüüd Molotov on uuesti selle juurde tagasi pöördunud, ja kui Rumeeniale ja Ungarile sõda kuulutada pole võimalik, siis tuleks võib-olla venelaste rahuldamiseks kuulutada sõda ainult Soomele. Lõpetuseks lisis Põhja osakonna juht: *Mina isiklikult ei arva, et meie sammud ühes või teises suunas selles asjas muudaks midagi venelaste [võitlus] moraalil või mõjutaks Stalini suhtumist vastupanu jätkamisse. Aga kui selles osas on olemas tõsised kahtlused, siis on selge, et argumendid Soomele sõja kuulutamise vastu ei ole piisavalt tugevad, et neid üles kaaluda.*⁴⁹

Sõjakabinet arutas eraldi päevakorrapunktina Soome, Ungari ja Rumeenia küsimust 20. oktoobril. Eden andis edasi Molotovi soovi ja ütles, et olukord on muutunud pärast seda, kui kabinet viimati asja arutas, ja võib-olla tuleks solidaarsuse märgiks Venemaaga nüüd neile kolmele riigile sõda kuulutada, kuigi Suurbritannia seisukohast poleks see kasulik. Sõjakabinet otsustas, et välisminister esitab selles küsimuses täiendava memorandumi ja samuti siseminister, mis puudutab sõjakuulutuse võimalikke mõjusid Suurbritannias viibivate mainitud kolme riigi kodanike suhtes.⁵⁰

Järgmine Sõjakabineti istung toimus 23. oktoobril ja päevakorras oli uuesti Soome, Ungari ja Rumeenia küsimus. Eden kirjutas kabinetiliikmetele esitatud memorandumis, et *kuigi me loomulikult soovime täita Nõukogude valitsuse palvet*, siis räägivad sellise sammu vastu praktilist laadi kaalutlused, millest oli juttu juba septembris, kui Sõjakabinet eelmisel korral küsimust arutas. Sõjakuulutuse negatiivne mõju võis seisneda veel selles, et teeb sõja hilisemas faasis lihtsamaks Saksamaale sundida nende riikide vägesid osalema operatsioonides Briti üksuste vastu. Eden pidas igal juhul vajalikuks konsulteerida ka USA valitsusega. Soome kohta kirjutas välisminister, et soomlased ei soovi avalikku konflikti brittidega ja hiljutine Norra saatkonna kaudu

---

⁴⁹ FO 371/29354/3-4.

⁵⁰ CAB 65/19/221-222.

edastatud ähvardus kohelda Soomet vaenlasena, *kui tuleb aeg rahu teha*, omab heidutavat mõju ainult senikaua, kuniks see jääbki ähvarduseks. Eden märkis, et septembris kirjeldatud sõjakuulutuse negatiivne mõju laevandusele oli endiselt olemas. Pikemalt peatus välisminister USA-ga seotud kaalutlustel: *Sõjakuulutus Soomele oleks arvatavasti vastumeelne suurele osale Ameerika avalikust arvamusest, kes siinamaani arvab, et soomlased on väike, vapper rahvas, kes ainukesena maksis ära oma võlad Ühendriikidele, ja see tähendaks lahknemist USA valitsusest, kes nüüd üha enam järgib Soome suhtes mutandis mutandis sama poliitikat, mis meiegi*. Edeni arvates oli antud hetkel siiski olulisem mitte heidutada Vene liitlast keeldumisega ja tema isiklik soovitus Sõjakabinetile oli kuulutada kõigile kolmele riigile sõda.⁵¹

Siseminister informeeris Sõjakabinetti nimetatud kolmest riigist pärit välismaalaste arvust Ühendkuningriigis: Rumeenia 2700; Ungari 3700; Soome 500. Vastavad plaanid olid ettevalmistamisel seoses Rumeenia ja Ungari päritolu inimestega, kui nendele riikidele peaks sõda kuulutatama. Mis puutus soomlastesse, siis 200 kuni 300 neist teenis laevadel, mis olid ühel või teisel viisil Suurbritannia käsutuses, ja nad soovisid teenistust jätkata senikaua, kui ei ole sõjaseisukorda. Kui sõda siiski peaks kuulutatama, siis ei saa nad enam Briti teenistuses jätkata, kuid see ei pidavat tingimata tähendama nende interneerimist.

Sõjakabineti üldise arvamuse kohaselt olid nimetatud kolmele riigile sõja kuulutamise miinused märkimisväärsed. Kuid enne lõpliku otsuse langetamist oli vajalik konsulteerida USA ja Dominioonidega. Arvamuste küsimisel tuli säilitada tasakaalustatud lähenemine ja vältida eelistuste rõhutamist. Välisministrile tehti ülesandeks koostada telegrammide mustandid USA ja Dominioonide valitsustele ja esitada need kinnitamiseks järgmisel Sõjakabineti istungil.⁵²

Järgmisel päeval, 24. oktoobril palus Eden Sargentil saata Maiskile kiri ja informeerida teda, et Ungarile, Rumeeniale ja Soomele sõja kuulutamise seoses on otsustatud konsulteerida USA ja Dominioonidega. Ühtlasi tuli Nõukogude saadikule soovitada võtta ühendust Dominioonide ministeeriumiga (*Dominions Office*), et seada sisse diplomaatilised suhted Dominioonide ja Nõukogude Liidu vahel. Pärast mõningast

---

⁵¹ FO 371/29354/15-16.

⁵² CAB 65/19/225-226.

arupidamist otsustati viimane soovitus siiski Maiskile saadetud kirjast välja jätta.⁵³ Cadogani päevikus on 24. oktoobri kohal sissekanne: *11.50 A. [Eden] palus mind kutsuda: temaga koos oli Maiski, kes vingus, et me ei ole kuulutanud sõda Soomele, Ungarile ja Rumeeniale. Páris totter.*⁵⁴

Sõjakabinet kogunes uuesti 27. oktoobril ja Eden esitas USA ja Dominioonide valitsustele mõeldud telegrammide mustandid. Churchill avaldas arvamust, et kolmele riigile sõjakuulutamine süvendaks muljet, et Hitler seisab võimsa Euroopa riikide koalitsiooni eesotsas ja see oli veel üks tugev vastuargument. Eden omalt poolt toetas *Venemaa soovide täitmist selles asjas*. Sõjakabinet otsustas saata telegrammid vastavalt esitatud ettepanekutele ja volitas välisministrit informeerima Nõukogude suursaadikut, *et me näeme märkimisväärseid miinuseid sõja kuulutamises nendele kolmele riigile; et me oleme ainult valmis sellist kurssi kaaluma silmas pidades nende tugevat survet; aga et me oleme pöördunud selles asjas järelepärimistega Ühendriikide ja Dominioonide valitsuste poole.*⁵⁵

Briti saadik Stockholmis saatis 28. oktoobril Londonisse ettekande, milles refereeris hiljuti Soome sotsiaaldemokraatlikes ajalehtedes avaldatud seisukohti. „Suomen Sosialidemokraatti“ kirjutas, et tuleb teha vahet sõjalistel ja poliitilisel eesmärkidel, sõjaliselt oli vajalik vaenlane purustada ja kui sellel eesmärgil tuleb ületada ajalooline piir, siis ei tähenda see veel kavatsust need alad Soomega ühendada. Põhja osakonna tähelepanu köitis teine Malleti poolt refereeritav artikkel, mis ilmus juhtivas rootsikeelses Soome sotsiaaldemokraatlikus lehes „Arbetarbladet“. Ajalehes kirjutati, et polevat mõtet raevutseda Briti-Nõukogude alliansi pärast, sest britid võitlesid elu ja surma peale ja olevat loomulik, et ulatatud abikäsi vastu võetakse. Kuid tuli avaldada protesti, kui Briti propaganda esitles oma liitlast kui demokraatia kaitsjat: *Bolševismil ja demokraatial pole üksteisega rohkem pistmist kui Natsismil ja demokraatial. Bolševism on demokraatia avalik vaenlane, selles pole mingit kahtlust. Kogu tema õpetus on meile, demokraatidele, võõras, tema ideed tekitavad meis tülgastust. Suurbritannia kaotab palju sõpru sellise propagandaga.*⁵⁶

---

⁵³ FO 371/29354/19-22.

⁵⁴ Dilks, lk 410.

⁵⁵ CAB 65/19/229-230.

⁵⁶ FO 371/29354/60.

Sõjakabineti istungil 3. novembril informeeriti muuhulgas kabinetiliikmeid, et Soome rindelõigus ei ole muutusi, kuid Nõukogude raadio olevat teatanud, et Moskva rindel võitlevad Soome ja Rumeenia väeüksused. Sõjakabineti arvates oli see ebatõenäoline. Eden tutvustas kabinetiliikmetele Venemaal tegutseva Tšehhi sõjaväelise missiooni juhilt pärinevat olukorrahinnangut, mille kohaselt kavatsevad venelased jätkata vastupanu ka siis, kui Moskva peaks langema. Nimetatud allika hinnangul olevat Venemaal umbes 2 miljonit hästi-organiseerunud bolševikku, kes oleksid surmale määratud, kui Venemaa peaks sõja kaotama, seepärast hoiavad nad olukorda kindlalt oma kontrolli all. Sõjakabinet võttis info teadmiseks. Veidi hiljem esines Eden ettepanekuga, et Venemaa valitsusele tuleks saata õnnitlus *teise bolševike revolutsiooni aastapäevaks*, mida tähistatakse 7. novembril. Sõjakabinet otsustas, et välisminister võib selle saata, *kui ta arvab, et see on soovitatav*.⁵⁷

Jõudes Soome, Ungari ja Rumeenia päevakorrapunkti juurde, asetati kabinetiliikmete ette Dominioonidelt laekunud telegrammid vastustega järelepärimisele sõjakuulutuse asjus. Esimesena oli laekunud vastus Lõuna-Aafrika Liidult, milles öeldi, et nad jätavad hea meelega selle *raske pähkli* otsustamiseks Ühendkuningriigi valitsusele, kuid soovivad esitada oma tähelepanekud (vt Lisa 20, lk 170-171). Kokkuvõttes soovitas Lõuna-Aafrika Liidu valitsus Venemaa nõudmistele vastamisega venitada ning kasutada selleks ära USA-d.⁵⁸

Teisena oli saabunud vastus Uus-Meremaa valitsuselt, kelle arvates *tuleks minna nii kaugemale kui võimalik venelaste soovi täitmisel, eriti arvestades asjaolu, et meie võimetus leevendada sõjalise sekkumisega praegust tugevat survet Nõukogudele, on paratamatult põhjustanud pettumust ja isegi mõningat usaldamatust nii Venemaal kui ka Briti Rahvaste Ühenduses endas*. Uus-Meremaa seisukohalt kuuluvad Ungari ja Rumeenia täielikult vaenlase leeri ja nende sõja kuulutamine ei muudaks praktikas midagi ega ka kahjustaks liitlaste huvisid. Uus-Meremaa valitsuse arvates on seetõttu kohane ja võimalik täita Venemaa soovi nende kahe riigi osas. Soomet pidas Uus-Meremaa valitsus *erinevasse kategooriasse* kuuluvaks, sest *soomlaste katse võtta tagasi territoorium, mille nad kaotasid venelastele eelmisel aastal, kui praktiliselt kogu maailma*

---

⁵⁷ CAB 65/20/38-40; CAB 66/19/161-162-

⁵⁸ CAB 66/19/154.

*poolehoid, kaasa arvatud Briti Rahvaste Ühenduse oma, kuulus soomlastele, ei peaks iseenesest viima meid sõtta Soomega, isegi kui me oleme praegu liidus Venemaaga. Kokkuvõttes ei olnud Uus-Meremaa valitsuse meelest Soomele sõja kuulutamine vajalik ja Londonil soovitati veenda Venemaa valitsust sellest mõttest loobuma.*⁵⁹

*Austraalia valitsuse seisukoht oli lühike: keeldumine täitmast Venemaa palvet kuulutada sõda Soomele, Rumeeniale ja Ungarile võib vabalt olla hukatuslik Vene moraalile ja ohtlik meie omale. Sõltuvalt ükskõik millisest ameeriklaste poolt väljendatud suhtumisest, on meie seisukoht, et kõik kaalutlused tuleb esitada ausalt Stalinile, kes on realist, ja kelle suhtumine peab suunama meie otsust.*⁶⁰

Viimasena oli saabunud Kanada valitsuse arvamus, milles toodi välja kaalutlus, et kui kuulutatakse sõda nimetatud kolmele riigile, põhjusel, et nad on tunginud kallale Venemaale, siis tuleb olla valmis kuulutama sõda ka Jaapanile, kui peaks juhtuma, et Jaapan ründab Venemaad. Ning see omakorda oleks märksa tõsisem otsus kui formaalne sõjakuulutus Saksa väikestele satelliitidele. Kanada valitsus juhtis tähelepanu asjaolule, et suur hulk soomlasi ja ungarlasi töötab Kanada olulistes tööstusharudes ning valitsusele oli vastumeelt nende sõjamajanduse seisukohalt vajalike inimeste panusest ilmajäämine.

Me mõistame kui raske on praeguses olukorras keelduda andmast Venemaale seda lohutust, mida ta võib leida oma liitlaste poolt pakutavast uuest solidaarsuse žestist. Nii nagu see küsimus on püstitatud, pole siiski selge, mis reaalselt abi või eelist annaks Venemaale see, kui kõik Briti Rahvaste Ühenduse rahvad teeksid läbi ametlikud sõjakuulutamise protseduurid, mis ei mõjutaks hetke sõjalist olukorda mingil moel, kuid mis kahtlemata põhjustaks tema liitlastele rea uusi ja keerulisi probleeme.

Poolteist tundi hiljem oli Kanada valitsus oma seisukohta täiendanud veel uue telegrammiga, milles esitati kaalutlus, et sõja kuulutamine kolmele riigile võiks mõjutada USA sõtta-astumist, sest lisaks ameeriklaste suurele sümpaatiale Soome vastu tuli arvestada, et USA-s elas ka märkimisväärne hulk soomlasi, ungarlasi ja rumeenlasi. *Kui sõjakuulutus Saksamaale peaks endaga kaasa tooma sarnased deklaratsioonid Soome,*

---

⁵⁹ CAB 66/19/155-156.

⁶⁰ CAB 66/19/157.

*Ungari ja Rumeenia suhtes, siis võib selline kaalutus veelgi edasi lükata ja takistada Ühendriikide sõtta-astumist.*⁶¹

Viimasena oli kabinetiliikmete ees telegramm Briti USA suursaadikult Halifax'ilt, kes kirjutas, et riigisekretär Hull'i sõnul oli USA valitsusele *vastumeelt anda nõu sellistes asjades*. Samas, lubas Hull Halifaxil vaadata Riigidepartemangu poolt ettevalmistatud märkmeid, mida tal enda sõnul polevat olnud aega uurida. Briti suursaadiku mäletamist mööda oli seal kirjas: et Venemaa pole ise ka Ungarile sõda kuulutanud; et Briti sõjakuulutuse konsolideeriks asjaosalistes riikides avalikku arvamust; et Saksamaale muutuks lihtsamaks nendele riikidele surve avaldamine; et katoliiklaste reaktsioon oleks halb. Halifaxi arvates võis vaatamata riigisekretäri hoidumisele mingisugust seisukohta võtmast, järeltada, et USA valitsuse arvates oli sõja kuulutamine pigem vale samm.⁶²

Sõjakabinet ei esinenud lahkarmumusi kolmele riigile sõja kuulutamise miinuste osas, eriti, mis puudutas Soomet. Plusspoollel oli julgustus, mida see samm annaks Venemaale ja asjaolu, et selles suunas oli juba omajagu maad käidud, mis pani Vene valitsuse uskuma, et kui tugevat survet avaldada, siis lõpuks selline kurss ka võetakse. Sõjakabinet otsustas, et peaminister lisab eraldi lõigu juurde telegrammile, mis pidi saadetama Stalinile seoses sõjalise abiga, ja milles oleks välja toodud sõja kuulutamise miinused ning Dominioonide täieliku nõusoleku puudumine. Ühtlasi tuli uurida, kas Stalin endiselt peab seda üldse oluliseks. Välisministrile tehti ülesandeks teavitada Maiskit ja informatsiooniministrile vaigistada ajakirjanduses spekulatsioone antud teemal.⁶³

Churchill kirjutas 4. novembril Stalinile, et kindralid Wavell ja Paget on valmis sõitma kahe nädala jooksul Venemaale, et arutada sõjalise abi andmist. *Need kaks ohvitseri on võimelised ütlema teile täpselt, mis seisus me oleme, mis on võimalik ja mis on meie arvates mõistlik*. Sõjakuulutuse kohta kirjutas peaminister nii nagu Sõjakabinet oli otsustanud (vt Lisa 21, lk 171).

---

⁶¹ CAB 66/19/158-159.

⁶² FO 371/29354/67.

⁶³ CAB 65/20/40.

3.4. Stalini-Churchilli tüli

Välisministeeriumi Põhja osakonnas asuti uurima, kas tõesti pole Nõukogude Liit ise kuulutanud sõda Ungarile, nagu väitis Riigidepartemangu memo. Selleks tehti järelepärimised teistesse osakondadesse ja saadi teada, et Rumeenia kuulutas Nõukogude Liidule sõja koos Itaaliaga 22. juunil ja Ungari peaminister László Bárdossy oli teatanud 27. juunil parlamendis, et vastuseks Nõukogude õhulöökidele loetakse ennast sõjas olevateks. Kuid ei leitud midagi, mis viitaks, et Nõukogude valitsus oleks ühelegi kolmest riigist sõda kuulutanud. Seega järeldati, et ameeriklastel oli õigus ja Nõukogude Liit ei ole tõepoolest kuulutanud sõda ei Ungarile, Rumeeniale ega ka Soomele.⁶⁴

Sargenti arvates ei olnudki see oluline ja piisas sellest, et kõik kolm riiki on Nõukogude Liidule sõja kuulutanud. Mis puutus Dominioonide arvamusse, siis Warneri meelest oli kõige tähtsam Kanada seisukoht, et sõjakuulutus looks pretsedendi Jaapani suhtes. Kõige ebaseenavamateks pidas ta Lõuna-Aafrika kartusi seoses tulevase rahuga. Ameerika positsiooni kohta arvas Warner, et Hulli käitumine ei ole eriti loogiline ega ka abivalmis, kuid Riigidepartemang tundub olevat sõjakuulutamise vastu. Briti saatkonnal Washingtonis õnnestus saada koopia Riigidepartemangu memorandumist, milles olid üles loetletud põhjendused sõja kuulutamise vastu ja mida Halifax oli mälu järgi tsiteerinud. Brittide seisukohalt huvipakkuvad punktid selles olid: a) sõjakuulutus hävitaks Soomes USA vaoshoidva mõju; b) kui Venemaa nõudmise eesmärgiks oli Briti vägede rünnak Soomele, siis selleks ei ole vaja sõda kuulutada, sest saaks väita, et rünnatakse Saksa vägesid Petsamos ja Põhja-Soomes.

Sargent juhtis kolleegide tähelepanu asjaolule, et Nõukogude surve sõjakuulutamiseks oli ajakirjandusse lekkinud ja et uudiste osakond (*News Department*) kahtlustas Nõukogude saatkonda selles, et nad andsid info Hr Kuh'ile, kes telegrafeeris selle New Yorki, kus see esimesena avaldati.⁶⁵ Sargent viitas ka sama päeva „Times’i“ artiklile, mis olevat *üsna mõistlik*.⁶⁶ Mainitud artikkel ilmus 3. novembri „Times’is“ pealkirja all „Saksamaa satelliidid“ ja alapealkirjadega „Nõukogude taotlus Britanniale“,

---

⁶⁴ FO 371/29354/66.

⁶⁵ The New York Times, 03.11.1941.

⁶⁶ FO 371/29354/64-65; FO 371/29354/110-111.

„Kuulutage neile sõda“; autoriks oli märgitud *diplomaatiline korrespondent*. (vt Lisa 22, lk 171-172).

Artikli mõjul hakkasid Stockholmi saatkonnast saabuma telegrammid, mis rääkisid sõjakuulutuse kahjulikkusest. Mallet andis 5. novembril edasi Rootsi välisministeeriumi kantsleri positsiooni, kelle arvates oleks sõjakuulutus viga, sest kui Soome oli siia maani suutnud hoiduda ühinemast Kolmikpaktiga, siis pärast sellist sammu võiks Saksamaa kergemini sundida Soomet sellega liituma. Kantsler olevat imestanud, et kas tõesti pole efektiivsemat viisi Venemaa aitamiseks, kui sõjakuulutus Soomele. Malleti telegramm jõudis ka Churchillile lauale.⁶⁷ Päev hiljem kirjutas Mallet, et Rootsis olid vallandunud ärevad spekulatsioonid sõjakuulutuse teemal. Saadik tunnistas, et tal ei ole informatsiooni Londoni kavatsuste kohta, kuid tema arvamus sõjakuulutusest oli, et *poleks midagi, mis veelgi rohkem suudaks Briti propaganda siin lolliks teha*. Saadik kirjeldas Rootsi avalikkuse tundeid Soome vastu kui veendumust, et soomlased peaaegu nälgivad, et nad on üles näidanud kangelaslikku võitlust, et nad ei pea agressiivset sõda. Malleti arvates ei meeldinud rootslastele üldsegi mõte sellest, et *Suurbritannia ja Ühendriigid hirmutavad Soomet Nõukogude valitsuse ülesandel*.⁶⁸

Samal ajal, 5. novembril palus Marcus Wallenberg juunior audientsi Briti välisministeeriumis ja Cadogani soovitusel võttis ta vastu Sargent. Wallenberg ei teinud saladust, et tema visiidi eesmärgiks oli takistada Soomele sõja kuulutamist. Ta oli hiljuti kohtunud Rytiga, kes oli talle kinnitanud Soome kavatsust jätkuvalt mitte astuda Saksamaaga lepingulistesse suhetesse ja põhjendanud 1939. aasta piiridest kaugemale tungimist vajadusega hävitada Nõukogude Liidu poolt Soome piiri äärde rajatud sõjaline infrastruktuur. Sargent oli need argumendid tagasi lükanud põhjendusel, et samasugusel ettekäändel oli Hitler 1939. aastal okupeerinud Böömimaa. Kohtumise kokkuvõttes kirjutas Sargent, et Wallenbergi jutus oli kaks tõsiseltvõetavat iva. Esiteks, et Soome majanduslik seis olevat niivõrd vilets, et katastroofi vältimiseks tuleks peatselt suur osa armeest demobiliseerida. Ja kuna sakslased ei ole võimelised seda takistama, siis tulemuseks olekski Soome sisuline väljumine sõjast. Teiseks, et juhul kui britid peaksid Soomele sõja kuulutama, siis väidaksid sakslased, et see ei ole lihtsalt mõeldud žestina,

---

⁶⁷ PREM 3/170/1/77.

⁶⁸ FO 371/29354/74.

vaid oodata on ka sõjalist rünnakut. Omakorda sellise olukorra ennetamiseks võiks Saksa kindralstaap strateegilise käiguna võtta ette Rootsi okupeerimise. Cadogan kirjutas omapoolses seisukohavõtus, et Wallenbergi eestkoste ei ole täiesti erapooletu, kuid: *mida rohkem ma selle peale mõtlen, seda rohkem ma kaldun arvama, et sõjakuulutus Soomele oleks iseenesest suur viga –, mis tuleks teha ainult juhul kui me leiame, et Stalin tõesti peab seda väga oluliseks.* Eden lisas juurde: *Sir A. Cadogani kokkuvõttes on palju sisu.*⁶⁹

Märkimisväärsed sündmused leidsid aset ka teisel pool ookeani. Riigisekretär Hull pidas 3. novembri pressikonverentsil vajalikuks avalikustada, et 18. augustil olid ameeriklased vahendanud Soomele Nõukogude Liidu rahuettepaneku koos võimalike territoriaalsete järeleandmistega, kuid et Soome polevat sellele siiamani vastanud. Vastuseks teatasid soomlased, et mingit rahuettepanekut polevat neile 18. augustil tehtud. See vihastas ameeriklasi ja 7. novembril avalikustas Riigidepartemang aseriigisekretär Welles'i ja soome saadiku Procopé 18. augustil toimunud kohtumise protokoll ning lisaks veel ka riigisekretär Hulli ja Procopé 3. oktoobri kohtumise üleskirjutuse. Kuigi avaldatud dokumentide mõte oli näidata ameeriklaste pingutusi Soome sõjast välja saamiseks ja soomlaste tõrksust oma Ameerika-sõprade nõu kuuldavõtmisel, siis 3. oktoobri protokoll sisaldas ka sellist Hulli lauset, et tal on hea meel näha, et Soome on tagasi saanud oma kaotatud territooriumid. Nõukogude Liidu reaktsioon ei lasknud ennast kaua oodata, kui samal päeval teatati, et mingit rahupakkumist pole olnud.⁷⁰

Maiski tõi Churchillile Stalini vastuse 11. novembril. See algas tõdemusega, et NSV Liidu ja Suurbritannia suhetes on vaja selgust, mida antud hetkel ei ole. Ebaselgus olevat tingitud kahest asjaolust: a) puudub arusaamine sõja-eesmärkidest ja hilisemast rahukorraldusest; b) puudub kokkulepe vastastikuselt sõjalisest abist Hitleri vastu Euroopas. Stalin kirjutas, et kui Churchillilt poolt soovitatud kindralid Wavell ja Paget tulevad Moskvasse selleks, et sõlmida nendes kahes küsimuses leping, siis võtab ta nad meeeldi vastu. Vastasel korral oleks tal keeruline leida aega nendega kohtumiseks. Eraldi lõik kirjas oli pühendatud sõja kuulutamisele.

Mulle tundub, et on loodud talumatu olukord küsimuses, mis puudutab Suurbritannia sõjakuulutust Soomele, Ungarile ja Rumeeniale. Nõukogude

---

⁶⁹ FO 371/29354/91-92.

⁷⁰ The New York Times, 04.11.1941; 07.11.1941; 08.11.1941; Polvinen 1979, lk 114; 117-118.

valitsus tõstatas selle küsimuse Briti valitsuse ees läbi salajaste diplomaatiliste kanalite. NSVL jaoks ootamatult on kogu probleemile alates Nõukogude valitsuse taotlusest Briti valitusele ja lõpetades selle küsimuse arutamisega USA valitsuses saanud osaks laialdane avalikustamine. Kogu probleemi arutatakse nüüd suvaliselt ajakirjanduses, nii sõbralikus kui ka vaenulikus. Ja pärast kõike seda informeerib Briti valitsus meid oma negatiivsest suhtumisest meie ettepanekusse. Milleks seda kõike tehakse? Et demonstreerida ühtsuse puudumist NSVL ja Suurbritannia vahel?

Stalin lõpetas oma kirja märkusega, et brittide poolt saadetud tankid, lennukid ja kahurid on halvasti pakendatud, mistõttu jõuavad kohale katkistena.⁷¹

Sama päeva, 11. novembri õhtul andis Churchill Sõjakabineti istungil ülevaate kohtumisest Maiskiga. Peaminister oli Stalini kirja kohta öelnud, et sellisele sõnumile ei ole võimalik vastata. Järgnenud *otsekoheses sõnavahetuses* Maiskiga oli Churchill lisanud, et asjad võiksid olla praegu teistsugused, kui venelased oleksid omal ajal öelnud, et nad kavatsevad sõdida Briti poolel, ning et Stalini soovitud aruteludes sõjajärgse rahukorralduse üle ei olevat praegu võimalik minna kaugemale Atlandi Hartast. Eden ütles kabinetiliikmetele, et venelaste suhtumine brittidesse on *väga kahtlustav* ja tuleks teha kõik, mis võimalik, et seda muuta. Välisministri arvates oli üks kahtlustuste põhjuseid ebaõnnestunud sõjakuulus Soomele, Ungarile ja Rumeeniale, keda venelased pidasid *kapitalistlikeks riikideks, kes on fundamentaalselt vaenulikud* Venemaa suhtes. *Nad arvavad, et meie vastumeelsus nendele riikidele sõda kuulutada on põhjustatud meie poolehoiust neile ja nad omistavad toimunud avalikustamise meile.* Edeni meelest tuleks Soomele sõda kuulutada vaatamata miinustele, et lõpetada praegune olukord suhetes Venemaaga. Sõjakabinet otsustas volitada välisministrit Maiskile teatama, et Stalini sõnumile pole praegu võimalik vastata ning et peaminister ja Sõjakabinet on üllatunud ja puudutatud sõnumi toonist. Ühtlasi tõdeti, et Ungarile, Rumeeniale ja Soomele sõja kuulutamise miinused, eriti Soome osas, on viimase nädala jooksul muutunud üha tugevamaks. *Kuid on õiglane märkida, et me oleme käinud pika tee andmaks venelastele mõista, et kui nad avaldavad selles punktis tugevat survet, siis me kuulutame Soomele sõja.* Siiski oli Sõjakabineti üldine arvamus, et seda sammu veel ei astuta. Churchill

---

⁷¹ Переписка..., Том I, lk 31-32; Churchill, lk 469-470.

rõhutas, et sõjakuulutuse võib igal ajal esitada, aga kui kord tehtud, siis tagasi võtta seda enam ei saa.⁷² Edeni erasekretär Harvey on selle koosoleku kohta Edenilt kuulnud muljeid talletanud oma päevikusse: *A. E. [Eden] tagasi Kabinetist väga hilja – umbes 8.30. Tal oli olnud hirmus pahandus Venemaa ja Soomele etc sõjakuulutamise pärast. Ainult Beaver [Beaverbrook] toetas teda tugevalt, aga vastuseis tuli Leiboristide juhtidelt, Bevinilt ja Greenwoodilt – šokeeriv! Nad suudavad näha venelastes ainult kommuniste ja nende viha kommunismi vastu pimestab neid kõikide muude kaalutluste ees.*⁷³

Churchill oli otsustanud vastuseks Stalinile vaikida. Crippsi telegrammile, mis sisaldas hulgaliselt ettepanekuid, sealhulgas, et Eden koos staabiülematega sõidaks koheselt Moskvasse, kirjutas peaminister oma käega 14. novembril: *On oluline, et me jätaksime nad mõneks ajaks rahule.*⁷⁴ Churchill saatis hoopis Edenile sõnumi küsimusega, kuidas viimane asjasse suhtuks, kui peaminister kirjutaks Mannerheimile ning lisis juurde ka kirja mustandi. Eden omakorda palus välisministeeriumi kolleegidel avaldada oma seisukohta. Warneri arvates tuleks kirja saatmine kooskõlastada ameeriklaste ja venelastega, sest valitsevat suur risk, et kiri tuleb avalikuks. Sargenti meelest polevat mingit lootust, et soomlased peaministrit kuulda võtaksid, sest nad olid algusest peale nõudnud Briti ja USA garantiid 1939. aasta piiridele. Sargentile ei meeldinud, et kirjas Mannerheimile ei nõudnud Churchill soomlastelt avalikku teadet sõjategevuse lõpetamise kohta – talve saabudes vaibuks see nagonii, aga miski ei takistaks neid ilmaolude paranedes uuesti alustada.⁷⁵

Kuigi Stalini vastuses räägiti sõja kuulutamisest kolmele riigile, said kõik aru, et küsimus on Soomes. Sõjakabinet arutas 17. novembril päevakorrapunkti „Soome, Ungari ja Rumeenia“ all *Soomele sõjakuulutamist*. Churchill luges kabinetiliikmetele ette Mannerheimile mõeldud kirja mustandi. Eden avaldas arvamust, et kirja saatmistest tuleks informeerida ka ameeriklasi. Koosolekul kõlas arvamusi, et kui kiri ei anna tulemusi ja saaks teatavaks, et peaminister on selle kirjutanud, siis tagajärjeks võib olla *halb mõju* venelastele, kes *sügavalt umbusaldavad* Mannerheimi. Välisministril oli olnud

---

⁷² CAB 65/24/14-16.

⁷³ Harvey, lk 62-63; Arthur Greenwood oli Sõjakabineti liige kui portfelli minister ja Ernest Bevin kui töö ja avaliku teenistuse minister.

⁷⁴ PREM 3/170/1/70-71.

⁷⁵ FO 371/29354/114-120; CAB 65/24/31-32.

hiljuti vestlus Norra kolleegi Lie'ga, kes oli teinud ettepaneku, et soomlastele tuleks anda võimalus sõjategevuse lõpetamiseks ja sõda kuulutada alles siis, kui nad seda näiteks 14 päeva jooksul ei tee. Sõjakabinet otsustas lähema 2-3 päeva jooksul samme mitte astuda. Ühtlasi võeti teadmiseks sõjaline informatsioon, mille kohaselt on sakslased Murmanski rindel tõmbunud tagasi talvistele positsioonidele.⁷⁶

Sama päeva istungil arutati eraldi päevakorrapunkti all põhjalikumalt Briti-Vene suhteid. Kabinetiliikmete ette asetati koopiad viimaste nädalate kirjavahetusest Cripps'iga, kes koos ülejäänud diplomaatilise korpusega oli Nõukogude valitsuse korraldusel 16. oktoobril Moskvast evakueeritud ja asus nüüd Kuibõševis. Hiljem oli selgunud, et Stalin ja Molotov koos suure osa Nõukogude valitsusega ei olnudki Moskvast lahkunud ja Crippsil tuli leppida, et temaga kohtus peamiselt Võšinski.⁷⁷ Cripps kirjutas Londonisse, et venelased ootavad ikka veel vastust septembris Stalini kirjas Churchillile tehtud ettepanekule saata 25-30 Briti diviisi võitlema Vene rindele. Eriti survestati britte saatma vägesid Murmanskisse. Crippsi hinnangul olid riikidevahelised suhted halvenenud ja kui ei ole võimalik venelasi aidata sõjaliste aktsioonidega teistel rinnetel, siis jääbki ainsa võimalusena üle saata vägesid sõdima Venemaale. Crippsi arvates jätkub suhete halvenemine, kui London piirdub ainult materiaalse abi saatmisega, mis võetakse venelaste poolt vastu *kõige tänamatumal viisil ja ilma ühegi tänusõnata*. Cripps kirjutas, et Churchilli ettepanek, et venelased võiksid vabalt viia Iraanist minema oma 5 diviisi ja jätta sealse olukorra turvamine brittide hooleks, oli veelgi suurendanud venelaste kahtlustusi ja äratanud nende peades teooriaid sellest, kuidas Suurbritannia ainuke soov oli Venemaa rasket olukorda enda huvides ära kasutada. Suursaadiku arvates uskusidki venelased Saksa propagandat, et britid võitlevad *kuni viimse vene veretilgani*. Cripps nägi ainukest väljapääsu olukorrast selles, kui ta kutsutakse konsultatsioonideks Londonisse, et ta saaks naasta juba koos konkreetsete ettepanekutega.⁷⁸ Churchill oli vastanud Crippsile 28. oktoobril, et Moskval pole mingit õigust brittidele etteheiteid teha (vt Lisa 23, lk 173).⁷⁹

---

⁷⁶ CAB 65/20/62-66.

⁷⁷ Gorodetsky 2007, lk 183, 187.

⁷⁸ CAB 66/19/230-232.

⁷⁹ CAB 66/19/232-233.

Asja arutamisel nüüd, 17. novembril ütles Churchill kabinetiliikmetele, et kui peatselt algab operatsioon Liibüas, siis ei saa venelased enam öelda, et nemad ainukesena võitlevad. Sõjakabinet otsustas saata Crippsile telegrammi, milles informeeritakse teda võimalikust Edeni Moskva-visitidist ning et visiit tuleb kõne alla juhul, kui Maiski toob selgitava vastuse Stalini viimase sõnumi kohta.⁸⁰

Vaikimisperioodil ei katkenud mõttetöö – mida teha Soomega. Cadogani päevikus on 18. novembri kohal sissekanne: *11 jutuaajamine A.-ga [Eden] Soomest. Olime ühel meelel, et peaks proovima mingisugust ultimaatumit Soomele algse Nõukogude pakkumise baasil (kui venelased on nõus). See oleks austusväärsem, kui neile lihtsalt sõda kuulutada – nagu välk selgest taevast, ilma ühegi konkreetse põhjusest.*⁸¹

Londoni vaikimine vastuseks Stalini kirjale mõjus, sest 20. novembril soovis Maiski Edeniga kokkusaamist ja teatas, et Stalin kindlasti ei soovinud solvata Briti valitsuse liikmeid ja kõige vähem peaministrit. Stalin olevat väga hõivatud rindega seotud küsimustega ja soovinud üksnes tõstatada olulisi praktilisi teemasid sõjalisest koostööst ja sõjajärgsest rahukorraldusest. Mõlemad küsimused olevat piisavalt tähtsad ja isiklikud arusaamatused ja tunded on sealjuures ebasoovitavad. *Soome asi* olevat ka Stalinit ja kogu Nõukogude Liitu tugevalt riivanud. Maiski luges ette Stalini sõnad: *Minu isamaa on alandavas olukorras. Meie taotlus esitati salaja. Siis kogu asi avalikustati ja lisaks veel ka fakt, et Briti valitsus ei pidanud võimalikuks meie palvet täita. See on asetanud minu maa alandavasse olukorda ja mõjub rusuvalt minu rahva vaimule.*⁸²

Samal päeval, 20. novembril pidi Sõjakabinet uuesti arutama Soome küsimust. Eden oli andnud Põhja osakonnale korralduse töötada läbi võimalused Soome sõjast välja saamiseks, kuid nii, et sõda ei oleks vaja kuulutada. Warneri ja Sargenti poolt koostatud materjalides meenutati Maiski sõnu 5. augustil, et Nõukogude pool olevat valmis rahu sõlmimise korral tagastama Soomele osa territooriume ja loovutama maid mujal kompensatsiooniks territooriumide eest, mida ei ole võimalik tagastada, nagu Karjala Kannasel. Hiljem oli muutunud üha ilmsemaks, et Soome valitsus soovib sõjategevuse lõpetamise korral garantiid, et nende huvid oleks kaitstud siis, kui sõda ükskord lõppeb.

---

⁸⁰ CAB 65/24/31-34.

⁸¹ Dilks, lk 413.

⁸² PREM 3/170/1/21; vt ka Churchill, lk 471 – Churchill nimetab Stalini sõnumi tooni Soome osas *peaaegu hüsteeriliseks*.

Polevat kahtlust selles, et just USA valitsuse garantii oleks see, mis aitaks soomlastel positiivset otsust langetada. Kuid olevat selge, et USA valitsus ei kavatsenud vähemalt praegusel hetkel oma traditsioonilist poliitikat muuta ja sellist garantiid anda: *et nii toimida nõuaks Kongressi heakskiitu ja tõepoolest on Tema Majesteedi Valitsusel põhjust arvata vestlustest, mis neil on olnud USA valitsusega Soome osas, et sellist garantiid ei ole loota, kuigi USA valitsus kibeleb andma endast parima, et saada Soome sõjast välja.* Warner ja Sargent pakkusid alternatiivina välja Nõukogude valitsuse ja Briti valitsuse ühise kinnituse Soomele, et kui nad lõpetavad sõjategevuse Nõukogude Liidu vastu ja ei alusta seda uuesti ülejäänud sõja jooksul, siis *nende taotlused saaksid toetava arutelu osaliseks rahukonverentsil.* Ettepaneku autorite meelest, ei peaks kinnitus garanteerima üheselt nende täpseid piire nagu nad olid 1939, aga kui Nõukogude pool suudaks anda piisavalt selgepiirilisi kinnitusi, missuguseid piirikokkuleppeid nad oleksid valmis sõlmima, siis kasvaks tõenäosus, et soomlased ettepaneku ka vastu võtaksid.⁸³

Sõjakabinetile sõnastas Eden ettepaneku selliselt, et Suurbritannia ja NSV Liit garanteeriks ühiselt *iseseisva Soome eksisteerimise.* Arutelu käigus ütles Churchill, et on väga tähtis, et niisugune deklaratsioon jääks saladuseks, sest vastasel korral võiksid Saksa väed Soomet rünnata. Kõige parem viis sõjategevuse lõpetamiseks Soome ja Venemaa vahel olevat see, kui *võitlus selles sektoris järk-järguliselt välja sureb.* Sõjakabinet andis Edenile loa Maiskile vastav ettepanek esitada.⁸⁴

Järgmisel päeval, 21. novembril kutsus Eden Nõukogude saadiku enda juurde ja tegi talle eelmisel õhtul Sõjakabineti kinnituse saanud ettepaneku. Maiski vastas, et oleks täiesti kasutu sellist ettepanekut tema valitsusele edastada. Nõukogude saadiku arvates oli lootusetu mõelda, et Soomet võiks sõjast välja astuma meelitada, sest *Mannerheimi klikk* olevat selleks liiga pühendunud. Maiski meelest kasutaksid soomlased ettepanekut ära, et läbirääkimisi venitada, ise samal ajal sõjalisi operatsioone jätkates: *kui soomlased lõpetavad sõdimise, siis sellepärast, et nad on kurnatud, mitte millegi tulemusena, mida iganes me ka ei teeks.* Maiski rõhutas veelkord, et sõja mittekuulutamise on tema valitsuse jaoks valus küsimus.⁸⁵

---

⁸³ FO 371/29354/123-124.

⁸⁴ CAB 65/20/71.

⁸⁵ FO 371/29354/127.

Teavitades 24. novembri koosolekul Sõjakabinetti Maiski vastusest ütles Eden, et Rootsist oli laekunud informatsioon, mille kohaselt olevat oodata, et Soome, Ungari ja Rumeenia kirjutavad peatselt alla Anti-Kominterni paktile. Kui see osutuks tõeks, siis andvat see hea põhjuse lõplikult nende riikidega suhted lõpetada. Sõjakabinet võttis info teadmiseks ja otsustas enne mitte tegutseda, kui Stalinilt on saabunud vastus peaministri viimasele kirjale.⁸⁶

Churchill oli kirjutanud Stalinile 21. novembril Soome kohta, et ta oli olnud valmis toetama Soomele sõja kuulutamist juba septembris, kuid sai hiljem uut informatsiooni, mis pani teda asjale teistmoodi vaatama.

... oleks rohkem abi Venemaale ja ühisele asjale, kui oleks võimalik saavutada, et soomlased lõpetaksid sõdimise ja püsiksid paigal või läheksid ära koju, kui et me ametliku sõjakuulutusega paneksime nad kohtupinki koos Teljeriikidest süüdlastega ja sunniksime neid lõpuni võitlema. Siiski, kui nad ei peatu järgneva 14 päeva jooksul ja te ikka veel soovite, et me kuulutaksime neile sõja, siis me kahtlemata teeme seda. Ma nõustun teiega, et selle küsimuse avalikustamine oli väga vale. Meie kindlasti ei olnud selles süüdi.

Lisaks kirjutas Churchill, et ootab Liibüas alanud operatsioonilt sealse Saksa-Itaalia armee purustamist ning on valmis laiemalt sõjaga seotud küsimuste arutamiseks saatma Moskvasse välisminister Edeni.⁸⁷

Stalini vastus saabus kahe päeva pärast 23. novembril, milles ta nõustus igati Edeni visiidiga ja õnnitles Churchilli alanud rünnaku puhul Liibüas. Soome kohta kirjutas Stalin, et vähemalt esialgu ei soovinudki Nõukogude Liit midagi muud kui sõjategevuse lõpetamist ja Soome *de facto* sõjast väljumist.

Kui Soome siiski ei tee isegi seda teie poolt mainitud lühikese tähtaja jooksul, siis ma arvan, et sõjakuulutus Suurbritannia poolt on mõistlik ja vajalik. Vastasel korral võiks tekkida mulje, et meie vahel ei ole ühtsust Hitleri ja tema kõige tulihingelisemate kaasosaliste vastu sõdimise küsimuses ja et Hitleri agressiooni

---

⁸⁶ CAB 65/20/79.

⁸⁷ Переписка..., Том I, lk 32, Churchill, lk 471.

*kaasosalised võivad karistamatult teha oma alatuid tegusid. Mis puutub Ungarisse ja Rumeeniasse, siis arvatavasti võib veidi oodata.*⁸⁸

3.5. Kui ta ikka veel soovib seda

Välisministeeriumis hakati nüüd ette valmistama Soomele sõja kuulutamist. Endiselt leiti, et tuleks ära kasutada Anti-Kominterni pakti kui head ettekäänet, vajalik olevat teavitada USA-d kavatsetavast sõjakuulutusest ja hakata ajakirjanduse kaudu ette valmistama avalikku arvamust. Kuivõrd Stalini kirjas oli öeldud, et Ungari ja Rumeeniaga võib oodata, siis kerkis küsimus, kas peaks esialgu ainult Soomele sõda kuulutama. Cadogani arvates, ei oleks õige *teha vahet Soome ja ülejäänud kahe vahel* ning oleks *sirgjoonelisem kohelda neid sarnaselt*. USA-sse saadeti telegramm, milles paluti nõusolekut Soomele teate edastamiseks USA Helsingi saatkonna kaudu. Selles oli öeldud, et kui Soome 3. detsembriks ei lõpeta sõjalisi operatsioone ega *tõmbu tegelikult tagasi aktiivsest osalemisest kõikides vaenutegevustes*, siis pole Briti valitsusel muud võimalust, kui sõda kuulutada.⁸⁹ Põhimõtteliselt samasisuline telegramm läks teele ka Dominioonidele ja see lõppes lausega: *Olukorras, nii nagu see nüüd on kujunenud, loodame me väga, et te olete samal arvamusel ettepannud kursi osas*. Eraldi Kanadale adresseeritud telegrammis kirjutati, et nende poolt tõstatatud vastuväide seoses Jaapaniga on ületatav ja Jaapani küsimusega tegeletakse siis, kui see päevakorda tõuseb – mingit pretsedenti Soomele sõjakuulutamise otsus siin looma ei peaks.⁹⁰

USA-st saabus nõusolek soomlastele noodi edastamiseks 27. novembril.⁹¹ Kanadalt laekus vastus, et juhul kui Ühendkuningriik Soomele sõja kuulutab, siis nad liituvad sellega, kuid ei kavatse hakata Kanadas elavaid soomlasi kohtlema sarnaselt teiste vaenlasteks kuulutatud välismaalastega. Lõuna – Aafrikast vastati, et nad nõustuvad Londoni ettepanekuga Soomele sõda kuulutada, kuid kardavad, et USA-s ei võeta seda hästi vastu ning Rootsi satub Saksamaa mõju alla. Uus-Meremaa valitsus kirjutas, et nende meelest ei mõjuta Soome liitumine Anti-Kominterni paktiga sõja kuulutamise

⁸⁸ Переписка..., Том I, lk 34, Churchill, lk 472.

⁸⁹ FO 371/29354/134-140.

⁹⁰ FO 371/29355/35-38.

⁹¹ FO 371/29354/140.

otsust ei ühes ega ka teises suunas, kuid nad on valmis koos teistega ühiselt tegutsema. Austraalia teatas, et nad nõustuvad ettepanud kursiga ja neil on hea meel, et Soomele on seatud lühike tähtaeg.⁹² Sõjakabineti istungil arutati Soomele esitatavat nooti 27. novembril ja Churchill ütles, et tema arvates tuleks muuta Soomelt oodatava vastuse kuupäeva hilisemaks.⁹³

Churchill kirjutas Edenile järgmisel päeval, 28. novembril:

Te paistate pidavat seda enesestmõistetavaks, et sõda kuulutataksegi kõigile kolmele riigile 3-ndal detsembril. Ma ei soovi, et see otsus langetatakse enne, kui me teame, mida Soome teeb. Veelgi enam, 3-s on liiga vara. Neliteist päeva pärast minu telegrammi Stalinile on 5-s. Alles täna õhtul kavatsen ma saata telegrammi Mannerheimile. Me peame jätma vastamiseks mõistliku aja.

Minu arvamus selle abinõu ebamõistlikkusest jääb muutmatuks ja ma ikka veel loodan, et soomlased tõmbuvad tagasi. Ma ei olnud teadlik, et see samm astutakse just sellel hetkel [tõenäoliselt pidas Churchill silmas noodi väljasaatmist, milles Soomele seatud tähtaeg oli 3.12.1941].⁹⁴

Maiskilt oli saadud vastus, et tal ei ole midagi Mannerheimile lähetatava kirja vastu, kui see on sisult sarnane Soome valitsusele esitatud noodiga. Churchilli kiri Mannerheimile läks teele, ilma et ta oleks teinud olulisi muudatusi võrreldes kaks nädalat tagasi Põhja osakonnas vastuseisu leidnud mustandiga (vt Lisa 24, lk 173-174).

Soome valitsus sai Briti noodi (vt Lisa 25, lk 174) kätte 28. novembril, samal päeval, kui Ühendriikide saadik Schoenfeld edastas Mannerheimile Churchilli kirja. Soome vasakpoolse rahandusministri Mauno Pekkala kaudu said ameeriklased teada nagu oleksid eriti Tanner ja Mannerheim olnud noodist rabatud.⁹⁵ Ungarile ja Rumeeniale otsustati saata USA saatkondade kaudu Budapestis ja Bukarestis täpselt ühesugused noodid (vt Lisa 26, lk 175) ja vastavad telegrammid saadeti Churchilli nimel Dominioonidele 28. novembril. Selgitavas tekstis oli öeldud: *me oleme jõudnud otsusele, et õige kurss on korraldada samaaegsed sõjakuulutused Soomega 3. detsembril.*⁹⁶

---

⁹² FO 371/29355/39-44.

⁹³ CAB 65/24/45.

⁹⁴ PREM 3/170/1/41.

⁹⁵ FO 371/29354/166.

⁹⁶ FO 371/29355/31.

Mallet raporteeris Stockholmist 28. novembril, et Rootsi välisministeeriumi kantsleri arvates lõpetavad soomlased sõdimise 2-3 päeva pärast. Samuti olevat Soome käed pärast Anti-Kominterni pakti näol sakslastele žesti tegemist nüüd vabamad aktiivse sõjategevuse lõpetamiseks. Telegramm jõudis ka Churchillile lauale, kes joonis alla kohad, kus oli juttu sõjategevuse lõpetamisest ja kirjutas resolutsiooni Edeni tarbeks: *Sellest tuleb teatada Stalinile. Crippsile edastatigi Malleti telegramm koos selgitusega: võimalik, et see pakub huvi Nõukogude valitsusele.*⁹⁷

Churchill saatis 29. novembril Edenile isikliku sõnumi: *Soome ja Co. Ma ei taha olla pandud ajasurve alla, kui on mingigi võimalus saada Soome suurest sõjast välja.* Peaminister viitas Malleti telegrammile ja oma viimasele kirjale Stalinile, milles ta oli lubanud Soomele sõja kuulutada *kui nad ei peatu järgneva 14 päeva jooksul ja te ikka veel soovite, et me kuulutaksime neile sõja.* Seepärast pidi järgnev protseduur nägema välja selline: *Kui me ei ole kuulnud 5-ndaks, et soomlased kavatsevad välja tõmbuda või oleme kuulnud, et nad on allumatud, siis me telegrafeerime Stalinile öeldes, et kui ta ikka veel soovib seda, siis me kuulutame sõja otsekohe. Rumeenia ja Ungari deklaratsioonid järgnevad samuti vastavalt sellele, mida iganes ta soovib.*⁹⁸

Washingtonist saabus 29. novembril telegramm, milles USA suursaadik Halifax hoiatas, et kui eelnevalt ei valmistata USA avalikkust ette, siis saab Briti sõjakuulutus Soomele olema *läbinisti šokk.* Soome saadik olevat korraldanud eelmisel päeval pressikonverentsi, mis oli saanud arvestatava tähelepanu osaliseks. Halifaxi arvates oleks hea võimalus sellele vastata, et esitada argumente Briti seisukoha toetuseks. Ka see telegramm jõudis Churchillini, kes joonis alla sõnad *läbinisti šokk* ja kirjutas teadmiseks Edenile: *Ma kardan, et see on paratamatu – kui Stalin nõuab.*⁹⁹

Halifaxi telegrammis olid üles loetletud peamised punktid Soome USA saadiku Procopé pressikonverentsist, millele välisministeeriumi Põhja osakonnas asuti otsima vastuargumente: a) Soome oli sunnitud jätkama sõdimist Saksamaa kõrval kuniks on hävitatud Venemaa sõjaväebaasid ja varustuskanalid Soome piiri ääres; b) rahvad, kes okupeerivad baase tuhandete miilide kaugusel oma piiridest ei peaks kritiseerima Soomet, et ta okupeerib toetuspunkte mõni miil eemal oma piirist; c) Murmanski

---

⁹⁷ FO 371/29354/148-150.

⁹⁸ FO 371/29355/48.

⁹⁹ FO 371/29354/162.

raudteest hargnevad 6 haruteed ning 16 maanteed, mis venelased on Ida-Karjalasse ehitanud pärast 1940. aasta rahu moodustavad *gigantse sõjaväelise baasi* agressiooniks Soome ja kogu Skandinaavia vastu; Laadogast kuni Põhja-Jäämereni on Venemaa ehitanud viimase 4 aastaga 90 sõjalennuvälja; d) võimaluse, et Venemaa sõjalised ettevalmistused olid tingitud soovist valmistuda tõrjuma Saksa rünnakut Norrast, võib kõrvale heita, sest ei ole olemas ühendusteid, mis viiksid Norrast Venemaale läbi Põhja-Soome; e) Saksamaa blokeeriks tõenäoliselt tarded mööda Murmanski raudteed vaatamata Soome panusele, sakslastel olid lennuväe- ja allveelaevabaasid Norras ning nad olid juba lõiganud läbi Murmanski raudtee Leningradi juures, Murmanski raudtee haruliin Moskvasse oli ebaolulise tähtsusega.¹⁰⁰

Eden vastas Churchillile pikema kirjaga 29. novembril, milles teatas, et on andnud vastavad korraldused nootide tähtaegade hilisemaks muutmiseks, nagu peaminister oli soovinud (USA saatkond oligi jõudnud juba Soomele noodi ära saata, samuti oli see edastatud Dominioonidele, nagu ka Ungari ja Rumeeniaga seotud sõnumid. Edeni korraldusel saadeti välja vastavad parandused lugeda õigeaks kuupäevaks 5. detsember).¹⁰¹ Kuid välisminister vaidles vastu Churchillile mõttele, et juhul kui soomlased lahingutegevusest tagasi tõmbuvad, siis tuleks veelkord Stalinilt sõjakuulutuse kohta arvamust küsida: *See peab jätma Stalinile kõige viletsama mulje, kui Moskva lahingu kriisi haripunktis saab ta teilt sõnumi, milles te küsite veelkord, kas ta ikka tõesti mõtles seda, mida ütles.* Lisaks paistaksid britid niimoodi otsustusvõimetutena, sest nootides oli öeldud, et kui nõudeid ei täideta, siis järgneb sõjakuulutus. Mis puutus Malleti telegrammi, siis oli see Edeni arvates tähtsusetu, sest *Rootsi valitsus on kogu aja teinud kõike, mis nad suudavad, et Soome asja edasi lükata. Kõik, mis neid huvitab, on säilitada oma immunitet.* Viimase argumendina esitas välisminister väite, et tema missioon Moskvas ei saa õnnestuda, kui *see küsimus on ikka veel lahenduseta. Maiski on meile juba öelnud, et just selle meievahelise küsimuse pärast tunneb Stalin ennast kõige rohkem solvatuna.*¹⁰²

Sõjakabinet arutas 1. detsembril järjekordselt Soome, Ungari ja Rumeenia küsimust. Peaminister informeeris kabinetiliikmeid kirjast Mannerheimile. Ühtlasi esitas

---

¹⁰⁰ FO 371/29354/162.

¹⁰¹ PREM 3/170/1/38-39.

¹⁰² FO 371/29354/141; FO 371/29355/46.

Churchill oma nägemuse edasisest tegevusest. Peaministri arvates tuli oodata 5-nda kuupäevani ja kui selleks ajaks rahuldavaid arenguid pole, siis kirjutada Stalinile, et kui ta nüüd soovib, siis ollakse valmis Soomele sõda kuulutama. Rumeeniale ja Ungarile tuleks kuulutada sõda samaaegselt Soomega. Churchill lisas, et kuigi ta ei usu, et sõjakuulutusele oleks alternatiivi, siis ei pea ta seda endiselt kasulikuks ei brittidele ega ka venelastele. Eden ütles, et Mannerheim olevat tegemas avaldust, mille kohaselt peab Soome jätkama võitlust, et saavutada oma strateegilised eesmärgid. Seetõttu ei paista nagu oleks Soome sõjast väljumast, kuigi on ka vastupidiseid teateid Rootsist ja mujalt. Sõjakabinet võttis informatsiooni teadmiseks.¹⁰³

Sõjakabineti istungile järgnenud päeval, 2. detsembril toimunud tavapärasel kohtumisel Dominioonide Londoni esindajate (*High Commissioners*) ja Dominioonide ministri vikont Cranborne'i vahel, olevat kõik esindajad *nagu üks mees* olnud vastu Sõjakabinetis Churchilli esitatud tegevuskavale, ning eriti veelkord Stalinilt sõjakuulutuse kohta seisukoha küsimisele. See olevat nõrkuse märk ja äratavat Nõukogude Liidus kahtlusi. Niimoodi kirjutas Cranborne Edenile. Välisminister palus tal kirjutada otse Churchillile, mida Cranborne päev hiljem ka tegi, viidates Austraalia välisministri Herbert Evatt'i hiljutisele kõnele¹⁰⁴ ja ebasoovitavale reaktsioonile dominioonides, kui sõjakuulutus edasi lükataks.¹⁰⁵ Churchill kirjutas oma käega Cranborne'i kirjale peale: *Kindlasti võtke see üles Kabinetis. Me ei saa lasta ennast tagant utsitada. Ilmselgelt ei saa me otsustada oma kursi üle enne, kui me teame missuguse (kui üldse) vastuse soomlased – Mannerheim annavad. See ei pruugi olla jah või ei; ning võib osutada vajalikuks pöörduda Stalini poole juhul, kui see on ühes või mitmes võimalikus vahepealses vormis.*¹⁰⁶

Sõjakabineti 3. detsembri istungil võetigi teema üles esimese päevakorrapunktina tavapärase nimetuse all: „Soome, Ungari ja Rumeenia“. Dominioonide minister Cranborne kandis kabinetiliikmetele ette Dominioonide esindajate seisukoha, et *olles esitanud Soomele ultimaatumi, mis aegub 5-ndal detsembril, peaksime samal kuupäeval*

---

¹⁰³ CAB 65/24/62.

¹⁰⁴ Evatt pidas 27. novembril Austraalia parlamendis kõne, milles ütles, et Soome poole on pöördunud nii Ühendkuningriigi kui ka USA valitsused, et ta sõlmiks rahu oma 1939. aasta piirides, kuid et Soome on nendesse ettepanekutesse suhtunud pigem põlgusega.

¹⁰⁵ FO 371/29355/45.

¹⁰⁶ PREM 3/170/1/35-36.

kuulutama sõja ilma täiendava pöördumiseta Nõukogude Liidu poole. Churchill avaldas arvamust, et kui vastust ei tule või kui see on täiesti ebarahuldav, siis täiendavat pöördumist Stalini poole tarvis ei ole. Kuid konsulteerimine Staliniga võib osutuda kohaseks juhul, kui vastus on mingis vahepealses vormis. Eden küsis, et kas see tähendab, et mingit viivitamist ei tule, välja arvatud juhul, kui vastuse tähenduse osas on kahtlusi. Peaminister vastas jaatavalt ja soovitas Dominioone vastavalt informeerida. Churchill lisas, et ta soovib, et protokollitakse tema arvamus: sõjakuulutus Soomele (ning samuti Ungarile ja Rumeeniale) ei aita kaasa ei meie ega ka venelaste üritusele. Ainuke õigustus sellele on, et see on vajalik rahuldamiseks Vene Valitsust. Peaminister tsiteeris Ungari ase-välisministri poolt USA saadikule öeldut, kui viimane andis talle edasi brittide noodi: Nüüd ei ole meil enam kahte teed, vaid ainult see üks, mida mööda me minna ei taha.¹⁰⁷

Halifax edastas 3. detsembril Washingtonist informatsiooni, mille ta oli saanud USA Helsingi saadiku kaudu. Selle kohaselt olevat oodata, et soomlased lõpetavad peatselt sõjalised operatsioonid olles saavutanud teatud strateegilised eesmärgid, mis kuidagi ei kahjusta Inglise-Ameerika huve Põhjas. Soomlased lootvat saavutada teatud kompromissi kui nad jätvad vallutamata Sorokka. Soome valitsusel olevat keeruline formuleerida vastust Briti ultimaatumile, et see samal ajal ei solvaks Berliini. *Soome poliitika on täielikult tingitud toiduga varustamise elulisest küsimusest. Kui tarned Rootsist peaksid ära lõigatama, siis oleks Soome täielikult sõltuv Saksamaast.* Soome välisministeeriumi vanem-ametnik oli öelnud USA saadikule, et Soome vastuses lubatakse peatada sõjategevus, kui on vallutatud Karhumäki ja Uhtua, ning soomlased võtavad sisse niisugused kaitsepositsioonid, mis ei katkesta ühendust Murmanskiga. Samal ajal nõudvat soomlased Murmanski raudtee neutraliseerimisest ja venelaste lahkumist Hankost.¹⁰⁸

Põhja osakonnas võeti Halifaxilt saadud informatsiooni tõsiselt ja otsiti välja Soome kaart, et paremini mainitud kohanimesdes orienteeruda. Lisaks paluti kommentaari Victor Cavendish-Bentinck'ilt, kes oli luureametkondade ja välisministeeriumi vaheline juhtiv koordinaator. Cavendish-Bentinck'i arvates oli soomlaste soov Murmanski

---

¹⁰⁷ CAB 65/24/64-65.

¹⁰⁸ FO 371/29355/51.

raudteed neutraliseerida mõttetu, sest soomlaste valduses olev lõik suundus Leningradi ja oli nagunii juba enne Leningradi sakslaste poolt läbi lõigatud – järelikult ei saanud see ka venelastele mingisugust praktilist kasu tuua. *Sorokka (Byelomorsk) ei pruugi olla käesoleval hetkel soomlaste jaoks sõjaline eesmärk, kuid on seda kindlasti sakslaste jaoks, kui me kasutame Murmanskit ja selle raudteed suuremas mahus kaupade veoks Kesk-Venemaale.*¹⁰⁹ *On raske mõista, miks soovivad soomlased vallutada Uhtuat.*¹¹⁰ *See on väga väike linn keset äärmiselt tihedat metsa. Soov okupeerida Karhumäki võib tuleneda asjaolust, et see asub lähedal Valge Mere Kanalile ja soomlastel oleks sealt hiljem lihtne kanal läbi lõigata, kui nad seda soovivad.* Warneri arvates tähendaks Soome vastus kahte asja, kui see peaks tulema selline nagu Halifaxi allikad ennustavad: a) kas see rahuldab *meid ja venelasi*; b) kas saab usaldada soomlaste kinnitusi, et nad edasi ei tungi, arvestades nende sõltuvust Saksa toidusaadetistest, mis võib tähendada, et nad on sunnitud kokkulepet murdma, kas nad ise seda soovivad või ei.¹¹¹

Churchill kirjutas 4. detsembril oma käega Edeni 29. novembri sõnumile peale: *Kõik see on vananenud. On sündimas ajalooline viga, hea küll. Ma võtan täieliku vastutuse selle eest.*¹¹² Samal päeval oli ta saanud Mannerheimi vastuse. Marssal tänas peaministrit sõnumi eest ja kirjutas:

*Ma olen kindel, et te mõistate, et mul on võimatu katkestada käesolevad sõjalised operatsioonid enne, kui minu väed on jõudnud positsioonidele, mis minu hinnangul tagab meile vajaliku julgeoleku. Mul on kahju, kui need Soome kaitseks ette võetud operatsioonid viivad minu maa konflikti Inglismaaga, ja ma oleksin sügavalt kurb, kui te peate ennast sunnituks olema Soomele sõda kuulutama.*¹¹³

Eden kirjutas 5. detsembril Churchillile sõnumi pealkirjaga „*Declaration of War on Finland etc.*“:

Otse öeldes, peaks Soome etc. vastus olema jõudnud meieni täna hommikuks. Sellegipoolest on tähtis mitte põletada sildu enneaegselt, ja seepärast ma teen ettepaneku oodata täna keskööni, et näha, kas mingi teade jõuab soomlastelt

---

¹⁰⁹ Murmanski raudtee hargneb Sorokkas (Belomorskis) kaheks, millest üks haru siirdub itta ja ühineb seal Arhangelski raudteega ning teine haru suundub lõunasse Leningradi.

¹¹⁰ Venepäraselt Ukhta (Ухта).

¹¹¹ FO 371/29355/49-50.

¹¹² PREM 3/170/1/37-39.

¹¹³ PREM 3/170/1/34.

meieni. Otsustades Mannerheimi vastuse põhjal teile, arvan ma, et see on äärmiselt ebatõenäoline.

Välisminister jätkas, et kui soomlastelt peakski tulema mingi muu vastus, kui negatiivne, siis tuleb see edastada venelastele ja vaadata siis edasi, mis saab. Vastasel korral tuli käivitada masinavärk, mis tähendaks sammude kooskõlastamist Dominioonidega ja Soome valitsusele ametliku teate adresseerimist, milles tuli fikseerida tegelik kellaaeg, alates millisest sõjaseisukord jõustub. Edeni arvates võiks see protseduur aega võtta 48 tundi ning samaaegselt tuleks käivitada tegevused Rumeenia ja Ungari suhtes. Churchill kirjutas Edeni kirjale kommentaari: *Räägime sellest, kui te tulete 5.30.* Selle all on kellegi märkus: *PM rääkis sir A. Cadoganiga.*¹¹⁴ Kell 10 õhtul saabus Halifaxi kaudu Soome vastus (vt Lisa 27, lk 175).¹¹⁵

Öösel vastu laupäeva, 6. detsembril, kell 00:25 helistas Churchill Cadoganile ja ütles, et Soome vastuses ei olnud midagi sellist, mis õigustaks viivitamist ja Stalinile telegrafeerimist. Järelikult pidi nüüd järgnema sõjakuulutus kolmele riigile.¹¹⁶ Tund aega hiljem läks välisministeeriumist teele telegramm Briti saatkonnale USA-s (vt Lisa 28, lk 176).¹¹⁷

Uus-Meremaa valitsus teatas, et *kuigi neil on suur sümpaatia Soome vastu ja neil oleks hea meel, kui asjaolud ikkagi võimaldaksid meil hoiduda sõjakuulutusest Soomele, nad siiski mõistavad täielikult olukorra keerukust ja peavad äärmiselt ebasoovitavaks igasugust kurssi, mis võiks Venemaad eemale tõugata.* Uus-Meremaa valitsus volitas Halifaxi esitama Uus-Meremaa nimel Soomele, Ungarile ja Rumeeniale samasisulised teated, mis läksid teele Ühendkuningriigi nimel.¹¹⁸

Halifax'ilt laekus 7. detsembril varahommikul telegramm, et sõnum on Soome Valitsusele üle antud 6. detsembril kell 6.15 õhtul kohaliku aja järgi.¹¹⁹ Briti välisministeeriumis valmistati ette blanketid järgneva tekstiga:

Välisminister edastab oma tervitused ..... Esindajale ning tal on au informeerida Tema Ekstsellentsi, et Tema Majesteet on pidanud vajalikuks

---

¹¹⁴ PREM 3/170/1/32-33.

¹¹⁵ PREM 3/170/1/29.

¹¹⁶ PREM 3/170/1/28.

¹¹⁷ FO 371/29355/73-74.

¹¹⁸ FO 371/29355/84.

¹¹⁹ FO 371/29355/80-81.

*kuulutada, et sõjaseisukord kehtib Soome, Ungari ja Rumeeniaga alates tänasest, 7-ndast detsembrist 1.01 A.M.*¹²⁰.

3.6 Epiloog Kremli

Peaaegu kaks nädalat hiljem, 19. detsembril arutas Sõjakabinet Attlee eesistumisel (Churchill oli teel USA-sse kohtumaks Rooseveltiga) Edeni telegramme Moskvast. Välisminister andis teada, et esimesel kohtumisel Staliniga, mis kestis 4 tundi, avaldas Nõukogude juht soovi sõlmida salaprotokoll sõjajärgsete piiride kohta. Eden oli vastanud, et ta ei saa seda teha mitmel põhjusel, millest üks oli see, et USA valitsusele oli niimoodi lubatud. Kuid, et ta viib ettepanekud endaga Londonisse, kus neid uuritakse ja edasine käiks juba diplomaatiliste kanalite kaudu. Stalin oli sellega nõustunud, kuid rõhutanud soovi, et Briti ja Nõukogude sõja-eesmärgid oleksid identsed, sest siis oleks ka nendevaheline liit tugevam.

Järgmisel päeval oli Eden kesköö paiku uuesti Kremli kutsutud, kus nende vestlus Staliniga kestis kokku 3 tundi. Stalin oli öelnud, et teda huvitab küsimus NSVL piiridest pärast sõda. Eden kirjutas, et Nõukogude juht oli valmis jätma Poola piiri lahtiseks, kuid soovivat *oma territoriaalsete nõudmiste kohest heakskiitu Soomes, Balti riikides ja Rumeenias: asjatult argumenteerisin ma, et ma ei ole tulnud selleks siia, et mind ei olnud ette hoiatatud – et see oli see, mida ta tahtis –, ja et igal juhul ei olnud mul võimalik talle rahuldust pakkuda. Ta vihjas rohkem kui üks kord, et kui talle vastu ei tulda, siis on parem kui lepingut ei tulegi.* Eden oli hiljem välja pakkunud, et territoriaalseid küsimusi tuleks lahendada Inglise-Nõukogude-Ühendriikide ühisarutelu käigus, kuid Stalin oli selle tagasi lükanud. Stalin ise oli soovitanud lepingusse vormelit, mille kohaselt kaks riiki *teeksid koostööd Euroopa ülesehitamisel pärast sõda võttes täielikult arvesse NSVL huvisid oma piiride taastamisel, mida on rikunud Hitlerliku agressiooni käigus.* Eden oli küsinud, kas see tähendaks Nõukogude 1941 piiride tunnustamist ja Stalin oli vastanud jaatavalt, mille peale välisminister oli öelnud, et temalt nõutakse võimatut. *Ma pakkusin, et seda võiks arutada minu kolleegidega ja*

---

¹²⁰ FO 371/29355/88.

Ühendriikide valitsusega, kui ma jõuan tagasi Londonisse, kuid see ei rahuldanud neid. Molotov oli eriti võimatu. Nende praegune suhtumine on, et kui nad ei saa meie kinnitust 1941 piiridele Soome, Balti riikide ja Rumeeniaga, siis nad ei kirjuta ühelegi lepingule alla.¹²¹

Sõjakabinetis toimunud arutelu käigus nõustusid kõik kabinetiliikmed, et sellist lepingut, nagu pakub NSVL, sõlmida ei saa: *Atlandi Harta ajal andsime me kinnituse Ühendriikidele, et me ei ole võtnud salajasi kohustusi pärast-sõjaaegse territoriaalse korralduse osas. Leiti, et isegi kui see lubadus kõrvale jätta, tähendaks niisuguste kokkulepete tegemine ühe liitlasega, et sama tuleks teha ka teistega: siinamaani me ei ole selliseid kokkuleppeid teinud, kuigi me oleme öelnud Jugoslaavia valitsusele, vahetult enne, kui sõda laienes Balkanile, et me oleme valmis ümber mõtlema nende Istria piiri osas. Sõjakabinet otsustas teavitada Edenit oma seisukohast ning samuti informeerida Dominioonide peaministreid välisministri telegrammide sisust.¹²² Välisministeeriumist saadeti Edenile Moskvasse vastavasisuline telegramm (vt Lisa 29, lk 177-178).¹²³*

---

¹²¹ CAB 65/20/81-88.

¹²² CAB 65/20/81-88.

¹²³ CAB 65/20/83.

KOKKUVÕTE

Mitte ainult Churchill ja Eden ei tundnud kergendust, kui 22. juunil tulid teated, et Saksamaa väed on tunginud Nõukogude Liitu. Samamoodi pidid tundma kõik Ühendkuningriigi kodanikud, sest oht nende saarele oli vähemalt mõneks ajaks möödas ja aastapikkune üksildane vastasseis Saksamaaga oli muutumas. Niisuguste tunnetega võib seletada, miks Briti ametnikud olid niivõrd innukad ühelt poolt pakkuma abikätt Nõukogude Liidule ja teiselt poolt lugema juba eos vaenlaste hulka Soomet. Näiteid sellisest käitumisest võib leida 22. juunist, kui mitmeid tunde enne Churchilli raadiokõnet saadeti Moskvasse hoiatus, et soomlased suudavad lugeda Nõukogude šifrit ja tehti ettepanek katkestada Soome saatkonna sideühendused.

Ametnikud teadsid, et Briti valitsus luges Rumeeniat ja Bulgaariat vaenlase poolt okupeeritud ja kontrollitud territooriumideks, sest nendesse riikidesse olid vastastikusel kokkuleppel sisenenud Saksa väed. Okupeeritud territooriumi staatus tõi endaga automaatselt kaasa suhete katkestamise, laevade rekvireerimise ja varade blokeerimise. Ametnikud teadsid ka, et Soome põhjaossa olid kokkuleppel Soome valitsusega sisenenud Saksa väed, mistõttu juba enne 22. juunit oli Soomele kehtestatud täielik mereblokaad. Küllap arvati nüüd Saksa-Nõukogude sõja puhkedes, et A-le peab järgnema B ja asuti selles suunas tegutsema. Nii ka tõesti läks, kuid mitte sellise tempoga, kui sõja esimestel tundidel kalduti arvama. Soome kaasus osutus märksa keerulisemaks kui kõigile arusaadav skeem: „minu vaenlase sõber = minu vaenlane“; „minu sõbra vaenlane = minu vaenlane“, ja põhjustas palju meelehärmi mitte ainult ametnikele, vaid ka peaministrile endale.

Mõisted selles skeemis, „vaenlane“ ja „sõber“, olid lühikese aja jooksul dramaatiliselt kohti vahetanud. Kui britid kaalusid veel märtsis 1940 Talvesõja kõige kriitilisemaid lahinguid pidavale Soomele sõjalise abi osutamist, siis oldi 4 kuud hiljem jõutud hoopis Soomele osalise mereblokaadi kehtestamiseni. Kui Nõukogude Liit protesteeris veel mais 1940 seoses oma laevade kinnipidamisega brittide poolt, siis aasta

ja mõni kuu hiljem oldi juba liitlased. Selline järskude pööretega poliitika, mis meenutas sõitu Ameerika mägedel, tulenes 1939. aasta septembris alanud Suurbritannia ja Saksamaa suurest vastasseisust. Kuna Hitleri *natsionaalsotsialismi dünaamika* tähendaski sõitu Ameerika mägedel, siis pidid britid selle kõik kaasa tegema.

Brittide mereblokaadi koordineeris mõjuvõimas asutus nimega majandusliku sõjapidamise ministeerium (*Ministry of Economic Warfare*). Selle asutuse nimi viitab, millega oli tegemist. Võib väita, et majandussõda Soome vastu algas juba juulis 1940. Majandussõjaga kaasnes ka propagandasõda, sest sanktsioone oli vaja avalikkuse ees õigustada. Seega eksisteerisid *de facto* sõja elemendid Inglismaa ja Soome vahel juba enne 22. juunit 1941.

Tulles nüüd tavamõistes sõjategevuse ehk 30. juuli Petsamo ja Kirkenesi pommitamise juurde, on õigustatud küsimus, keda britid seal ikkagi pommitasid, kas sakslasi või sakslaste poolt okupeeritud Norra ja Soome territooriumi. Ja kas brittide suhtumises võib märgata mingisugust erinevust lähtudes sellest, et Norrat okupeerisid sakslased vastu Norra seadusliku valitsuse tahtmist, aga Petsamot kokkuleppel Soome valitsusega?

Vihjeid selle kohta, et oleks mindud pommitama Norrat või Soomet, ei ole õnnestunud leida. Brittide poolt Petsamos kasutatud pettemanööver – lennukilt tulistatud eriline valang, mis pidi näitama, et tegemist on omadega – toimis ja sakslased lõpetasid mõneks ajaks vastutule. Kui oleks eeldatud, et Petsamot kaitsevad soomlased, siis poleks sellisel tegevusel olnud mõtet. Vähemalt praeguste teadmiste juures võib öelda, et poliitilise otsuse kohta rünnata Petsamot ei ole peale Sõjakabineti Kaitsekomitee 3. juuli otsust ühtegi algdokumenti. Selles on ära toodud sõjalised argumendid ning asjaolu, et küsimust arutatakse seoses Molotovi poolt Crippsile esitatud tungiva palvega. Ühtegi vihjet mingitest Soome või Norra territooriumiga seotud erilistest kaalutlustest sealt ei leia ja Petsamot ja Kirkenesi käsitletakse puhtalt sõjaliste objektidena samas reas okupeeritud Prantsusmaa rannikuga.

Teistsugune pilt avaneb pärast rünnakut. Kui varem olid operatsioonist teadlikud ainult sõjaväelased ja kõrgem poliitiline juhtkond, siis nüüd pidid selle tagajärgedega tegelema ka välisministeeriumi ametnikud. Briti saadikule Helsingis pärast rünnakut saadetud instruktsioonid olid oma olemuselt propagandistlikud ja väljendasid seisukohta,

et lubades Saksa väed riiki, kaasas Soome valitsus ise oma territooriumi Briti-Saksa sõjategevusse. Palju selgemalt väljendas oma valitsuse positsiooni Soome saadikule Eden, mille kohaselt ründavad britid Saksa ja Itaalia vaenlast ükskõik, kus nad ka ei viibi. Samasugust seisukohta kandis ka USA Riigidepartemangu analüüs riigisekretär Hullile – Saksa vägede ründamiseks Petsamos ei pea Soomele sõda kuulutama s.t seda võib teha olemata sõjas Soomega.

Nevakivil on õigus kui ta kirjutab, et britid teadsid hästi, et rünnatakse Soome territooriumi. Muidugi teadsid nii Churchill kui ka Eden, kes mõlemad võtsid osa ka Kaitsekomitee istungitest, et Petsamo on osa Soomest. Kuid see asjaolu ei mänginud otsustamise juures mingit rolli, sest vastavalt omaenda kehtestatud doktriinile võtsid britid endale õiguse rünnata vaenlast *ükskõik, kus see ka ei viibi*. Seega võiks Nevakivile täpsustuseks lisada, et britid teadsid hästi, et Petsamot pommitades ründavad nad ka Soome territooriumi, kuid see ei huvitanud neid eriti. Vastus küsimusele, kellega britid Petsamos sõdisid, on – sakslastega. Ka Churchilli kirjas Stalinile oli öeldud, et operatsioon on suunatud Saksa laevade vastu Põhja-Norras ja Soomes. Kuid paratamatult rünnati ka Soomet, sest rünnaku käigus hävitati soomlaste vara ja vigastada said Soome kodanikud.

Nevakivi kirjutab, et Nõukogude Liit ei avaldanud brittidele survet Soomega diplomaatiliste suhete katkestamiseks. Nii see tõesti oli, kuid samas avaldati vägagi tugevat survet sõjalisteks operatsioonideks ja eriti Petsamos. Eitamata Nõukogude juhtkonna sõjalisi kaalutlusi selliste taotluste esitamisel, eriti juuni lõpus ja juuli alguses, kui keegi ei võinud veel teada, et sakslaste rünnak Murmanskile peatselt takerdub, siis kerkib ikkagi küsimus, kas nad arvestasid ka sellega, et rünnak Petsamole viib Inglise-Soome suhete katkemiseni. Paraku pole sellele küsimusele võimalik vastata, kuid tuleb nõustuda Nevakiviga, et Petsamo pommitamise tulemus sobis hästi nii Saksamaale kui ka Nõukogude Liidule. See viis suhete katkestamiseni ja Soome, kes oli enne olnud ühe jalaga ühes ja teise jalaga teises leeris, tunnistati nüüd brittide poolt ametlikult vaenlase poolt okupeeritud territooriumiks ja pandi ühte ritta Rumeenia ja Bulgaariaga.¹

---

¹ Siinkohal on raske hoiduda paralleele tõmbamast tänapäeva Vene ajaloolastega (näiteks Julia Kantor ja Mihhail Meltjuhov), kes näevad vaeva tõestamiseks, et seda, mis juhtus Balti riikides 1940. aasta suvel, ei saa nimetada okupatsiooniks. Tõestuseks tuuakse välja kaks peamist argumenti: a) vastupanu ei osutatud; b) Balti riikides ei olnud demokraatlikud valitsused. Võrreldes brittide definitsiooniga 1941. aastast, milles

Tõendeid selle kohta, et Briti valitsust oleks olulisel määral huvitanud nn legalistlik argument, ehk asjaolu, et Soomel puudus kirjalik leping Saksamaaga ja ta ei kuulunud juriidiliselt Teljeriikide hulka, ei õnnestunud leida. Ka Soome liitumist Anti-Kominterni paktiga ei peetud kuigi oluliseks. Tundub nii, et britid ei omistanud erilist tähtsust sellistele lepingutele, nagu ka Nõukogude Liiduga 12. juulil sõlmitud kokkuleppele. Pigem nähti neid osana propagandasõjast. Saksamaa jaoks oli 12. juuli leping tähtis, nagu näitab surve Soomele suhete katkestamiseks Inglismaaga. Aga see võis olla ka ainult sobiv ettekääne, millisel juhul võib väita, et 12. juuli leping vastas nii Nõukogude Liidu kui ka Saksamaa huvidele. Kui küsida, kas Saksamaa surve oleks viinud diplomaatiliste suhete katkestamiseni ka ilma Petsamo pommitamiseta, siis võib Bulgaaria näitel vastata, et mitte tingimata. Kuigi Saksamaa sundis Bulgaariat 1941. aasta lõpus kuulutama sõda Suurbritanniale ja USA-le, siis diplomaatilised suhted Nõukogude Liiduga jäid püsima.

Briti valitsuse poliitikat Nõukogude Liidu suhtes iseloomustab Saksa-Nõukogude sõja esimestel nädalatel teatud kiirustamine ja võiks isegi öelda, et rabistamine. Tõenäoliselt põhjustas seda usk, et Nõukogude Liit peab vastu kõigest ühe, heal juhul kaks kuud. Niisuguse järelduse võib teha 4. juuli Sõjakabineti otsusest valmistuda invasiooniks septembris (arvestades veidi aega ka sakslastele vägede ümberpaigutamiseks idast läände). Niisuguses kontekstis tuleb mõista Churchilli kolme Soomega seotud sõnumit Edenile: 5.07., 10.07. ja 16.07. Iga nädal, mis Nõukogude Liit Saksamaaga sõdis, lükkas kardetud invasiooni algust nädala võrra edasi. Kui soomlased hakkasid omalt poolt andma üha suuremat panust Nõukogude Liidu kokkukukkumisse, siis muutus nende tegevus Briti huvidega risti vastukäivaks. Churchilli ettepanekud soomlaste „karistamiseks“ sisaldasid kõiki muid meetmeid välja arvatud sõjakuulutus. Mis on ka loogiline, sest mainitud kirjade saatmise ajaks oli Petsamo pommitamise otsus juba tehtud ja selle kõrval ei olnud Inglise-Soome suhete seisukohalt kõikvõimalikel muudel sammudel, peale sõjakuulutuse, enam põhimõttelist tähtsust. Aga ka Petsamo pommitamise otsus ise tehti kiirustades, sest selleks, et Churchill saaks Stalinile kirjutada mitte lihtsalt „tühjade kätega“ moraalset toetust avaldades, oli vaja mingi reaalse

---

ei omistatud mingit tähtsust vastupanu olemasolule ega ka valitsusvormile, on selgelt näha tänapäeva Vene ajaloolaste argumentide emotsionaalne iseloom.

abioperatsiooni käivitamine, mida peaminister saaks oma esimeses kirjas mainida. Selleks saigi operatsioon „E. F.“

Stalini augusti alguse kirjas Rooseveltile esitatud rahualgatuse kohta kirjutab Polvinen, et see oli ajendatud eelkõige raskest olukorrast Soome-Nõukogude rindel, kus sakslaste edasiliikumine Murmanski suunal oli küll takerdunud, kuid soomlaste tegutsemine lõunapoolsemas rindelõigus oli seda edukam ja ähvardas läbi lõigata Murmanski raudteed Louhi suunal. Tõenäoliselt see nii oli, kuid jällegi ei saa välistada, et Nõukogude juht pidas silmas n.ö kaks ühes lahendust, mille käigus oleks lisaks sõjalistele eesmärkidele saavutatud ka poliitiline eesmärk ehk Soome isoleerimine lisaks Inglismaale ka USA poolt. Polvinen arvab, et suve lõpu poole ajakirjandusse lekkinud informatsioon võimalikest rahuläbirääkimistest pärines USA-lt. Silmas pidades võimalikku eesmärki külvata kahtlusi ja tekitada lahkhelisid Soome ja Saksamaa vahel, oli niisugune areng kasulik ka Nõukogude Liidule ja Suurbritanniale. Kuid lekke otseseks tagajärjeks oli ikka veel Helsingis viibiva Briti saadiku lahkumine, mis oli kasulik Nõukogude Liidule ja jälle – ka Saksamaale.

Teadaolevalt esimest korda tuli sõjakuulutus Soomele jutuks Maiski kohtumisel Churchilli ja Edeniga 4. septembril. Nevakivi kirjutab, et Maiski ei nõudnud otseselt Soomele sõja kuulutamist, kuigi Churchill oma raamatus niimoodi väidab. Tõepoolest, selle 1,5 tundi kestnud emotsionaalse vestluse kohta on teada, et Maiski küsis abi surve avaldamiseks Soomele, et ta nõustuks rahu sõlmima, ning et soomlasi võiksid koos brittidega survestada ka ameeriklased. Ehk siis tegemist oli omamoodi jätkuga augustikuissele Stalini pöördumisele Roosevelti poole. Kuid Soome ei olnud 4. septembri kohtumise peateemaks, vaid ikkagi Briti sõjalise panuse puudumine aitamaks Nõukogude Liitu otsustaval hetkel. Vestluse pingelisust iseloomustab Churchilli lause, et kui tema võimuses oleks midagi ette võtta, mis venelasi aitaks, siis ta ei kõhkleks selle nimel ohverdada 50 000-t meest. Niisuguses kontekstis tuleks mõista kohtumise lõpus tehtud kokkulepet, et britid ähvardavad soomlasi sõjakuulutusega. Et tegemist oli eksprompt välja käidud lubadusega selgub järgmise päeva Sõjakabineti istungi protokollist, milles Eden juba selgitab, et lähemalt asja uurides ei oleks Soomele sõja kuulutamine Briti huvides (laevandus). Kuid Churchilli kiri Stalinile läks teele sarnases sõnastuses nagu oli kokku lepitud kohtumisel Maiskiga ja kui Cripps käis 6. septembril Kremlis seda üle

andmas, siis sai Stalin juba vastata Churchillil enda algatusele ja öelda, et ta eelistaks kui Soomele kohe sõda kuulutataks. Siiski võib ka Churchillil olla õigus, sest Maiski osava diplomaadina võis suunata vestlust soovitud tulemuse poole ka otseselt sõjakuulutust mainimata, ning ega brittidel ei olnudki peale sõjakuulutuse midagi muud jäänud, millega Soomele survet avaldada.

Polvinen juhib õigesti tähelepanu, et Maiski ei maininud kohtumisel Ungarit ega ka Rumeeniat. Need kaks riiki toodi sisse Briti välisministeeriumi ametnike poolt, kes pidasid põhjendamatuks kui sõda kuulutataks ainult Soomele. Sõjakabinetile 11. septembril esitatud esimeses põhjalikus analüüsis soovitas Eden Ungarile, Rumeeniale ja Soomele sõda mitte kuulutada ning Soomet isegi mitte ähvardada sellega. Churchill, kes oli ennast sidunud juba Stalinile antud lubadusega, arvas, et Soomet ikkagi tuleks sõjakuulutusega ähvardada. Uuesti võeti sõjakuulutuse teema üles Maiski poolt kohtumisel Edeniga 18. oktoobril, kui Nõukogude saadik edastas Molotovi palve teha Nõukogude Liidule žest ja kuulutada Soomele, Rumeeniale ja Ungarile sõda. Otsest seost Briti ja Nõukogude sammude vahel, mis puudutab Rumeenia ja Ungari kaasamist, pole õnnestunud leida. Võimalik, et Moskvast leiti sarnaselt Londoniga, et sõja kuulutamine ainult Soomele on raskemini põhjendatav.

Briti Sõjakabinet arutas kolmele riigile sõja kuulutamist 20.10., 23.10. ja 27.10. Nüüd oli Eden meelt muutnud ja toetas Nõukogude palve rahuldamist. Meelt oli muutnud ka Churchill, kes kaldus järjest enam sõjakuulutusi kahjulikuks pidama. Vastuoludest Sõjakabinetis annab tunnistust asjaolu, et Edenil paluti koostada Dominioonidele seisukoha võtmiseks saadetavad telegrammid säilitades *tasakaalustatud lähenemine* ja vältides *eelistuste rõhutamist* ning esitada need enne väljasaatmist kinnitamiseks Sõjakabinetile. Kui laekusid Dominioonide seisukohad ja informatsioon USA-st, siis otsustati Sõjakabineti 03.11. istungi protokollis kohaselt üksmeelselt, et sõjakuulutused ei ole põhjendatud ning seda eriti Soome osas.

Püüdes analüüsida, miks Churchill, kes oli septembri alguses valmis Soomele sõda kuulutama, muutus hiljem üha kasvavalt sellise sammu vastaseks, võib välja tuua mitmeid võimalikke põhjuseid. Esimene oleks muutunud olukord rindel – mida lähemale jõudis talv, seda selgemaks sai, et sakslaste välksõda on läbi kukkunud. Järelikult ka soomlaste roll võimalikus Nõukogude Liidu kokkukukkumises muutus üha

tähtsusetumaks. Lisaks kaasnes oluline muutus novembri lõpus alanud Briti maismaaoperatsiooniga Liibüas – britid said nüüd väita, et nad on avanud teise rinde ja venelased ei sõdi enam üksi ühise vaenlase vastu. Kõik see kokku tähendas, et britid ei olnud sarnaselt varasemate kuudega enam niivõrd suure moraalse surve all tegemaks oma Nõukogude liitlasele žeste. Üks võimalikke selgitusi oleks, et Churchill oli küll valmis Soomet ohvriks tooma, kuid mitte Ungarit ja Rumeeniat. Sellist arvamust võiks toetada Churchilli poolt Ungari ase-välisministri tsiteerimine Sõjakabineti 03.12. istungil, kui ta nõudis oma vastuseisu protokollimist, samuti 1944. aasta sügise nn „protsendikokkulepe“ Staliniga, kui Churchill määratles Briti huvid Rumeenias ja Ungaris, kuid Soomet ei maininud. Aga võis ka olla, et Churchill oli valmis sõda kuulutama ükskõik missugusele ühele riigile nendest kolmest, aga mitte kõigile kolmele. See, et kogu tegevus keskendus Soomele, tulenes Stalinist, mitte Churchillist. Ja kuigi Stalin oli valmis leppima ka ainult sõjakuulutusega Soomele, ei oleks see olnud mõeldav, kasvõi Dominioonide positsiooni, aga ka ametnikkonna, näiteks Cadogan, vastuseisu arvestades.

Nüüd Stalini-Churchilli tülist, mis sai alguse Churchilli kirjast, mis Stalinini jõudis 7. novembril. Polvinen tõlgendab Stalini ärritust USA-s Stalini rahualgatuse kohta avaldatud materjalidega. Kuupäevaliselt on see võimalik. Stalin kirjutas Churchillile vastuse 8.11. ja Riigidepartemang avaldas oma dokumendid 7.11. Riigisekretär Hulli pressikonverents toimus veelgi varem. Lugeses Stalini vastust Churchillile on siiski üheselt selge, et ette heidetakse Soome, Ungari ja Rumeenia sõjakuulutusega seoses toimunud avalikustamist. Teisalt on täiesti võimalik, et Stalini frustratsiooni põhjustas USA-s toimunud avalikustamine.

Meenutades Maiski sõnu, et tema meelest oli ebamõistlik sellisel kriitilisel hetkel hakata tõstatama sõjajärgse korraldusega seotud küsimusi, paistab Stalini kiri uues valguses. Nõukogude juht alustab oma kirja kurtmisega, et puudub selgus ühiste sõjajärgse rahukorralduse osas, ning alles siis järgneb pahandamine sõjakuulutamisega seoses. Asjaolu, et need kaks küsimust on koos väga emotsionaalses kirjas, näitab, et Stalini jaoks olid nad omavahel seotud. Kui siia juurde lugeda USA-s avaldatud dokumendist, kuidas riigisekretär Hull väljendab Soome saadikule heameelt selle üle, et Soome on tagasi võitnud oma kaotatud territooriumid, siis võib Stalini tundeid mõista – Molotov-Ribbentropi paktiga väljakaubeldud ja Talvesõjas raskete

kaotustega kättevõidetud maad hakkasid käest libisema, mitte ainult *de facto*, vaid ka *de jure*.

On veel üks võimalus, millele viitab Nevakivi ja mida toetab ka käesolevas töös viidatud arhiiviallikas. Nimelt, et sõjakuulutusega seotud informatsiooni lekitasid ajakirjandusse venelased ise. Kui see nii oli, siis mängis Stalin väga kõrgete panustega ja pani Soomele sõjakuulutamise nimel mängu Nõukogude Liidu autoriteedi. Kui sellele vaatamata britid esimesel korral keeldusid Nõukogude soovi täitmast, siis oli see Stalinile kahtlemata raske löök.

Siinkohal on sobiv jätkata sissejuhatuses lubatud Dominioonide küsimusega, sest just Dominioonide eitava suhtumisega põhjendas Churchill Stalinile brittide keeldumist. Nevakivi kirjutab, et Dominioonidele ei antud sisuliselt valikuvõimalust, sest eeldati, et Ühendkuningriigi ja Dominioonid esinevad ühtselt positsioonilt. Nevakivil on õigus ainult osaliselt. Lõpliku seisukoha kujundamine jäeti tõepoolest Sõjakabinetile, kuid Sõjakabinet arvestas Dominioonide arvamusega ja nägi eraldi vaeva, et Dominioonid saaksid vabalt oma arvamust kujundada ja seda väljendada. Mis puutub 5.12. Dominioonide poolt esitatud nõudmisse Soomele sõjakuulutamisega enam mitte viivitada, siis seda ei esitanud mitte Dominioonid, vaid nende esindajad Londonis. Selle avalduse näol tundub olevat tegemist Edeni ja Dominioonide ministri Cranborne'i poolt orkestreeritud ettevõtmisega, et avaldada survet Churchillile. Niisugust arvamust toetab dokumendis „ühehäälselt“ väljendatud seisukoht, mis tundub kahtlasena, sest isegi sõjakuulutust ei esitatud üheskoos ja Uus-Meremaa valitsus pidas lõpuni vajalikuks esitada Soome osas täiendavaid reservatsioone. Dominioonidega arvestamist näitab ka see, et Sõjakabinet saatis Dominioonide peaministritele tutvumiseks Edeni telegrammid Moskva kohtumistelt Staliniga.

Kas Inglismaa-Soome sõda oli eraldi sõda või üldine Euroopa sõda? Inglismaa poolt vaadatuna oli Petsamo pommitamine osa üldisest Euroopa sõjast, samuti sõjakuulutus Soomele. Samal ajal tunnistati nii brittide kui ka ameeriklaste poolt vähemalt kuni septembrini-oktoobrini, et Soome peab eraldi sõda Talvesõjas kaotatud maade tagasivõitmiseks. Soome tõmbamine üldisesse Euroopa sõtta võis olla üks Stalini eesmärke, sest Petsamo pommitamist ja sõjakuulutust poleks olnud kui Nõukogude Liit poleks seda tungivalt nõudnud. Mis puutub vihjetesse Stalini kavatsusse Saksamaad

ennetavalt rünnata, siis Sõjakabineti 23. juuni protokollis leidub tähelepanek, et Nõukogude väed olid liiga ette paigutatud. Kas Churchill omistab Soomele oma mälestustes piisavat tähelepanu? Pigem liiga suurt kui liiga väikest. Churchillil jaoks ei olnud Soome oluline, enamus tähelepanust tulenes sellest, et Stalini jaoks oli Soome haiglaslikult tähtis. Kui Briti peaministri esimeses kirjas Stalinile lubatakse korraldada Soomet puudutav sõjaline operatsioon ja Nõukogude juhi esimeses kirjas USA presidendile soovitakse suhete katkestamist Soomega, siis tundub see kõik olevat proportsioonist väljas, vaatamata raskele olukorrale rindel. Churchill on oma mälestustes maininud, et Soome küsimuses muutus Stalin kohati lausa hüsteeriliseks.

Kas britid teadsid või oskasid aimata Mannerheimi strateegilisi eesmärke? Detsembri alguses said britid USA ja Rootsi kaudu piisavalt informatsiooni, et teha järeldusi Soome sõjateemadega kohta, samuti oli Briti luurel selles osas piisavalt täpne ülevaade, nagu selgub Cavendish-Bentinck'i 4. detsembri raportist välisministeeriumi Põhja osakonnale. Kas oli põhjendatud Mannerheimi kartus, et kui ta avaldab Soome strateegilised eesmärgid Churchillile, siis läheb see informatsioon edasi venelastele? Eespool oli juttu, et britid hakkasid Soomega seotud sõjalist informatsiooni Nõukogude Liidule edastama kohe, kui 22. juunil sõda puhkes. Teada on ka see, et Churchill palus Edenil 28.11. anda Stalinile edasi Rootsist laekunud informatsioon, et soomlased lõpetavad sõdimise 2-3 päeva pärast. Kuigi tegemist ei olnud konkreetse sõjalise teabega ja Stalini informeerimine võis olla tingitud Churchillil soovist teda veenda Soomele sõda mitte kuulutama, tundub siiski, et Mannerheimi kahtlused olid pigem põhjendatud.

Mis puutub küsimusse, kuivõrd britid olid teadlikud Soome raskustest toiduainetega, siis võib sellele vastata, et nad olid mitte ainult teadlikud, vaid otsisid probleemile ka lahendust. Kuni sinnamaani välja, et kaaluti ameerika inspektorite lähetamist Soome kontrollimaks, et toidusaadetisi ei kasutataks Saksa vägede tarbeks, rääkimata teravuste vahetamisest Edeni ja Daltoni vahel. Kuid kõik need katsed olid määratud läbikukkumisele ja „demokraatliku rahu“ reegel pidi saama endale erandi, sest eksisteerisid kaks väga tugevatoimelist katalüsaatorit – Hitleri Saksamaa ja Stalini NSV Liit.

Mingisugust Inglismaa-Soome sõda, kui selleks pidada Petsamo pommitamist ja sõjakuulutamist, ei oleks toimunud ilma Nõukogude Liidu tugeva surveta. Oma olemuselt

olid mõlemad sammud Inglismaa-poolsed žestid, mis olid mõeldud Stalini rahuldamiseks. Eriti sõjakuulutuse osas võib olla täiesti kindel, et selle ainus eesmärk oli täita Stalini soov. Aga ka Inglismaa-Soome diplomaatiliste suhete katkemine oli Stalinile tehtud žesti otsene tagajärg. Võib vastu väita, et kõik sellised vihjed nagu oleks Stalinil olnud Soome suhtes mingeid muid kaalutlusi peale sõjaliste, on ülekohtused, arvestades Nõukogude Liidu rasket olukorda 1941. aastal. Paraku räägib Molotovi ja Stalini käitumismuster sellest, et tipp-bolševikud olid tugevate närvidega ja 1939. aasta augustis kokkulepitust ei kavatsetud sammugi taganeda ka kõige kriitilisematel hetkedel. Molotov uuris Crippsilt 27.06., kui sõja algusest polnud veel nädalatki möödas, võimaluse kohta sõlmida salajane kokkulepe, ja sama liini jätkas Stalin 19.12. kui ta tegi Edenile ettepaneku sõlmida salaprotokoll. Mis viib paratamatult mõtteni, et mitte ilmaasjata ei olnud Wilsonil avatud diplomaatia kirjas esimese, mitte neljateistkümnenda punkti all, sest salaprotokollide maailmas ei jää rahvaste enesemääramisõigusest nagunii midagi alles. Väärib mainimist, et sama mees, kes mängis olulist rolli Balti riikide annekteerimise mittetunnustamises, oli tee peal ees ka Stalini salakokkulepetel brittidega. Atlandi Harta läbirääkimiste ajal Cadogani suu läbi Sumner Welles'ile antud lubadus oli üks olulisi põhjuseid, miks britid selles küsimuses Stalinile järele anda ei saanud.

Gorodetsky kirjutab, et Stalini jaoks ei olnud ideoloogia oluline ja riigimehena käitus ta nagu tsaar. Võib-olla mõtleski see tsaar, et repressioonidega lõputult valitseda ei saa ja legitiimsuse saavutamiseks tuleb pakkuda alamatele seda, mida nad alati on osanud hinnata – laienemist ja impeeriumi vägevust. II maailmasõja puhkemine pakkus selleks häid võimalusi. Cadogani päevikud trükki toimetanud David Dilks märgib, et Stalini piirinõudmised püsisid peaaegu muutumatutena kogu sõja jooksul ja imestab, et kõigest 6 kuud pärast sõtta sattumist oli Stalin võimeline nii detailselt ja enesekindlalt oma sõjaeesmärke kaitsma, nagu ta kohtumisel Edeniga tegi. Küllap tuli see sellest, et sõjaeesmärgid olid olemas juba vähemalt poolteist aastat varem augustis 1939. Inglismaa-Soome sõda oli Stalinile vajalik oma sõjaeesmärkidele legitiimsuse saavutamiseks ja tuleb tunnustada, et see legitiimsus kestab tänapäevani. Inglismaa-Soome sõja läbi tunnustuse saanud Stalini vallutused on pindalalt ühed suurimad, mis on ajaproovile vastu pidanud ja kehtivad nii *de facto* kui ka *de jure* siiaamaani.

Lõpetuseks jääb üle loota, et eelnevatel lehekülgedel detailselt esitatud demokraatlik otsustusprotsess aitab paremini mõista, miks on Inglismaa-Soome sõda üks väheseid erandeid, kus osapoolteks on kaks demokraatlikku riiki. Ja miks demokraatlikud riigid võitsid külma sõja ja sellega koos lõplikult ka II maailmasõja. Demokraatlik otsustusprotsess ei ole ainult Sõjakabineti istungid, see on eelkõige lennukikandja „Furious“ kapteni raport Petsamo pommitamisest, see on Briti Helsingi saadiku kiri Soome Sini-valgest raamatust ja see on Lõuna-Aafrika Liidu valitsuse arvamus Soomele sõjakuulutamisest. Jäägu põhjalikum analüüs sõjast kui vahendist demokraatlike riikide omavahelistes suhetes tulevasteks uurimusteks.

SUMMARY

Anglo-Finnish War of 1941.

Not only Churchill and Eden were relieved, when on June 22nd the news came about the German invasion of Soviet Union. All citizens of United Kingdom must have felt the same, because the danger towards their island was over at least for the time being and the year-long lonely confrontation with Germany was about to change. This must be the explanation why British officials were so eager to offer helping hand to the Soviet Union and to treat Finland as their enemy. Examples of such behaviour can be found on June 22nd, when many hours before Churchill's radio speech a warning was sent to Moscow about the capability of Finns to read Soviet cypher and a proposal was made to cut the Finnish legation off from telegraph communications.

The officials knew that the British government considered Romania and Bulgaria as enemy occupied and controlled territories, because the German troops had entered those states by mutual agreement. The officials also knew that German troops had been entering the Northern Finland with the permission of Finnish government and the complete naval blockade was in force in regard to Finland already before June 22nd. Therefore, it is likely that when German-Soviet war broke out, they thought that A will be followed by B and started to act accordingly. However, the Finnish case turned out to be much more complicated than simple scheme everybody could understand: „the friend of my enemy = my enemy“; „the enemy of my friend = my enemy“, and caused a lot of trouble not only to the officials, but to the prime minister himself.

The terms in this scheme, „enemy“ and „friend“, had changed places dramatically during short period. When in March 1940 the British considered military help to Finland, who was fighting most critical battles of the Winter War, then already 4 months later they were enforcing partial naval blockade. When in May 1940 the Soviet Union was protesting because the British were detaining their ships, then after a year and some months they were already allies. This policy of sharp turns resembling a ride on a roller-coaster was caused by the great confrontation between Germany and Great Britain that

started in September 1939. And because Hitler's *dynamics of National Socialism* was actually a ride on a roller-coaster, then the British did not have much choice, but to go along with it.

British naval blockade was co-ordinated by powerful agency called Ministry of Economic Warfare. The name of this agency speaks for itself. Therefore, it could be claimed that economic war with Finland started already in June 1940 and together with it also a war of propaganda, because the sanctions needed to be explained to the public. So, the elements of *de facto* war between Great Britain and Finland existed before June 22nd. As for the bombing of Petsamo and Kirkenes on July 30th it is justified to ask, whom the British were actually bombing there, the Germans, or Norwegian and Finnish territory occupied by the Germans. And was there any difference in British attitude considering the fact that Norway was occupied against the will of lawful Norwegian government, but Petsamo was occupied in agreement with the Finnish government?

There are no clues that the bombing was against Norway or Finland. The deceit used by the British in Petsamo – special cartridge fired from the plane that was meant to show that it was friendly fire – worked and the Germans stopped for a while resisting the attack. If the British were supposing the Finns to defend Petsamo, such action would have been meaningless. It can be claimed, based on today's knowledge at least, that there is no other evidence for the political decision to attack Petsamo than the War Cabinet Defence Committee (Operations) decision from the 3rd of July. It states military arguments and the fact that the question is being discussed because of the urgent request made by Molotov to Cripps. There are no clues about any special considerations regarding Finnish or Norwegian territories and Petsamo and Kirkenes are considered as purely military targets in the same line with occupied French coast.

There is different picture after the attack. When before the attack only the military and higher political leadership knew about it then now the aftermath had to be dealt by the Foreign Office officials. The instructions sent to British envoy in Helsinki were propagandistic in nature and were defending the argument that by letting the German troops to enter, it was the Finnish government who was responsible for bringing Finland into the war activity between Britain and Germany. Much more clearly was the British position explained to Finnish envoy by Eden, according to whom the British were

attacking German and Italian enemy anywhere they could be found. Similar position was included in the US Department of State analyses to Secretary of State Cordell Hull – there is no need to declare war on Finland to attack German troops in Petsamo i.e. it could be done without being at war with Finland.

Finnish historian Jukka Nevakivi is right to claim in his book „Ystävistä vihollisiksi: Suomi Englannin politiikassa 1940-1941.“ that the British knew well that they were attacking Finnish territory. Of course Churchill and Eden, taking part in Defence Committee meetings, knew that Petsamo was part of Finland. But knowing this did not play any part in the decision making, because according to the doctrine they have imposed themselves, the British took the right to attack the enemy *wherever it could be found*. Therefore, as an adjustment to Nevakivi’s statement it could be added that the British knew well that by attacking Petsamo they are attacking also the Finnish territory, but they did not care much about it. The answer to the question, with whom the British were waging war in Petsamo is – with the Germans. It is said in Churchill’s letter to Stalin that the operation is directed against German shipping in Finland and Northern part of Norway. But it could not be avoided that in the course of the attack also the Finnish property was damaged and Finnish citizens were wounded.

Nevakivi writes that the Soviet Union did not put pressure on Britain to break off diplomatic relations with Finland. This was indeed the case, but at the same time they were putting rather strong pressure for military operations and especially in Petsamo. When not denying Soviet leadership’s military considerations by making such requests, especially at the end of June and at the beginning of July, when nobody could tell that the Germans will soon get stuck in their advance towards Murmansk, then still a question comes up, whether they were taking into account also the possibility that attack on Petsamo will lead to the rupture of Anglo-Finnish relations. Unfortunately, this question cannot be answered, but one must agree with Nevakivi, that the result of Petsamo bombing matched well both with German and Soviet interests. It led to the rupture of relations and Finland was now officially acknowledged by Great Britain as territory occupied by the enemy and arrayed along with Romania and Bulgaria.²

---

² It is hard to avoid noting parallels with contemporary Russian historians (Yulia Kantor and Mikhail Melyukhov) who are at pains to prove that what happened in Baltic States in the summer of 1940 cannot

The proof supporting the idea, that the British government was interested in so called legalistic argument or the fact that Finland did not have written agreement with Germany and did not legally belong to the Axis, could not be found. Also, the fact of Finland joining the Anti-Comintern Pact was not considered as significant by the British. It seems that the British did not pay much importance to agreements of this kind and also to the Anglo-Soviet agreement of July the 12. Rather these were viewed as a part of propaganda war. For Germany the Anglo-Soviet agreement of July 12 seemed to be important, as can be seen from their pressure to Finland to break off with Britain. But it could also have played a part of a suitable excuse, in which case it could be argued that the agreement of July 12 suited both Soviet and German interests. If asked, whether the German pressure would have led to the rupture of relations also without Petsamo bombing, then it could be answered based on Bulgarian example, that not necessarily. Regardless of yielding to the German pressure and declaring war on Great Britain and USA the diplomatic relations between Bulgaria and the Soviet Union were maintained.

The policy of British government towards the Soviet Union during the first weeks of the war can be characterised by certain haste. Most likely it was caused by the belief that the Soviet Union will hold up only one, in the best case, two months. Such a conclusion can be drawn from the War Cabinet decision of July 4 to prepare for the invasion in September (leaving some time for the Germans to move troops from the East to the West). In such a context the three Churchill's notes to Eden regarding Finland: 5.07., 10.07. and 16.07., should be understood. Every week the Soviet Union was fighting with Germany postponed the feared invasion for another week. When the Finns started to contribute increasingly to the collapse of the Soviet Union, their activity turned sharply against British interests. Churchill's proposals to „punish“ the Finns included every measure except declaration of war. Which is logical, because when these notes were sent the decision of bombing Petsamo was already made and considering this all other measures except declaring war did not made any principal difference. But also the decision to bomb Petsamo was made in a hurry, because in order to enable Churchill to

---

be called occupation. As a proof, they use two main arguments: a) there was no resistance; b) Baltic States did not have democratic governments. When compared to the British definition of 1941 which paid no attention to the fact of resistance or the form of government, the emotional character of the arguments used by the contemporary historians of Russia is clearly visible.

write a letter to Stalin, not with „empty hands“ and offering only moral support, some actual help operation was needed, that could be mentioned in prime minister's first letter. „E.F.“ became such an operation.

Another Finnish historian Tuomo Polvinen writes in his book „Barbarossasta Teheraniin.“ about the Stalin's peace initiative in his message to Roosevelt in August, that it was motivated by the difficult situation on Finnish-Soviet front, where the German advance towards Murmansk had been halted, but the action of the Finns in the more Southern part of the front was the more successful and was threatening to cut the Murmansk railway at Loukhi. It was likely so, but one cannot exclude the possibility that the Soviet leader had a so-called two-in-one solution in mind, by which in addition to the military objectives, also a political goal could be achieved – isolating Finland from the USA. Polvinen suggests that the leaking of the information to the press about possible peace talks was done by the United States. Having in mind the possible goal of raising doubts and generating discord between Finland and Germany, such development was beneficial also to the Soviet Union and Great Britain. But the actual result of the leakage was, that the British envoy still residing in Helsinki was asked to leave, and that was useful to the interests of Soviet Union – and again, of Germany.

Knowingly the first time when the mentioning of the declaration of war happened, was during a meeting between Churchill, Eden and Maisky on 4th of September. Nevakivi writes that Maisky did not press directly for declaration of war although Churchill claims so in his book. Indeed, what we know about this emotional conversation that lasted for 1,5 hours, is that Maisky asked for help in putting pressure on Finland to make peace and that the Americans should also join with the British in putting this pressure. In a way this was kind of continuation to Stalin's August appeal to Roosevelt. But Finland was not the main subject of the September 4 meeting, it was the lack of British war effort in helping the Russians at decisive moment. The tension of this conversation is characterised by Churchill's statement, that if he could do something that would help the Russians, he would not hesitate to sacrifice 50 000 men. In such a context the promise made by Churchill at the end of the meeting to threaten the Finns with the declaration of war, should be understood. It was extempore promise as can be seen from the next day's War Cabinet meeting minutes, where Eden is already explaining that when

studying the matter more closely, the war declaration would be against British interests (shipping). But Churchill's letter to Stalin was sent with the similar wording that was agreed with Maisky and when Cripps was in Kremlin to deliver prime minister's message, Stalin could respond already to the initiative of Churchill and suggest that the war should be declared on Finland at once. However, Churchill could also be right in his book, because Maisky as an experienced diplomat was capable of guiding the conversation towards desired outcome without directly mentioning the declaration of war, also the British did not have at this point anything else to put pressure on Finns except declaration of war.

Polvinen rightly draws attention on a fact that Maisky did not mention Hungary and Romania on the meeting. These two countries were included by Foreign Office officials, who considered it to be unfounded to declare war only on Finland. Eden recommended in the first thorough analyses presented to the War Cabinet in September 11 not to declare war on Hungary, Romania and Finland and not even threaten Finland with it. Churchill, who had already associated himself with the promise made to Stalin thought that Finland should be threatened with the declaration of war. The question of declaring war was again raised by Maisky on a meeting with Eden on October 18, when Soviet ambassador delivered Molotov's request to make a gesture to Soviet Union and to declare war on Finland, Romania and Hungary. There has been no success in finding direct link between British and Soviet steps in bringing Romania and Hungary along. It is possible that it was considered in Moscow the same way as in London that the declaration of war only on Finland was more difficult to explain to the public.

British War Cabinet was discussing the declarations of war to the three counties on 20.10., 23.10. and 27.10. Now Eden had changed his mind and supported the acceptance of Soviet request. Also Churchill had changed his mind and was becoming increasingly against this step. The sign of differences in the War Cabinet could be seen in the fact that when discussing the telegrams to be sent to the Dominions to take positions in the matter, Eden was asked to prepare them maintaining *balanced approach* and without *emphasizing the preferences* and to submit them to the War Cabinet before they were sent out. When the positions of the Dominions came in, together with the

information from the USA, it was decided unanimously according to the meeting minutes that the declarations of war are not well-founded and especially with regard to Finland.

When trying to analyse, why Churchill who in September was willing to declare war on Finland was later becoming increasingly against such a step, there are several possible reasons to be brought on. First, the changed situation on the front – the closer the winter came, the more clearer it became that the German *Blitzkrieg* had failed. Accordingly, the role of Finland in the possible collapse of the Soviet Union became increasingly less significant. In addition to this, there was important change with the start of British land operations in Libya – now the British could claim that they have opened a second front and the Russians were not alone fighting the common enemy. All this meant that the British were not under such moral pressure as they were during previous months to make gestures to their Soviet ally. One possible explanation could be that Churchill was ready to sacrifice Finland, but not Hungary and Romania. Such an argument could be supported by Churchill's citation of Hungarian deputy foreign minister on 03.12. War Cabinet meeting when he asked his opposition to the declarations of war to be mentioned in the meeting minutes. Also the „percentage agreement“ with Stalin in the autumn of 1944, when he stated British interests in Romania and Hungary, but did not mention Finland, could support this view. But it could also have been the case that Churchill was ready to declare war on any one of the three but not all of them. The fact that all activity was concentrated on Finland was not because of Churchill, but because of Stalin. And although Stalin was willing to accept the declaration of war only on Finland, it could not have been possible, considering the positions of Dominions and the opposition of the officials, such as Cadogan, to such a solution.

Now about the Stalin-Churchill disagreement that started with Churchill's letter that reached Stalin on November 7th. Polvinen explains Stalin's irritation with the documents that were made public in the USA concerning Stalin's peace initiative. Considering the dates, it is possible. Stalin replied to Churchill on 8.11 and the State Department released the documents on 7.11. Hull's press conference was even earlier. However, when reading Stalin's reply, it is clear that his accusations are dealing with the publication of the Romanian, Hungarian and Finnish war declaration issue. On the other

hand it is very likely that Stalin's frustration was caused by making public the documents in the USA.

When reminding Maisky's words that it was unreasonable to raise issues of post-war arrangement at the critical moment like this, the Stalin's message looks from different perspective. The Soviet leader starts with complaining about the lack of clarity in common war aims and in post-war peace arrangement and only then follows the irritation about the war declarations. The fact that these two questions were together in such an emotional letter shows that for Stalin they were connected. When alongside to this, one reads from the document published in the USA how the Secretary of State Cordell Hull is telling Finnish envoy that he is glad that Finland has recovered her lost territories, then one could understand Stalin's feelings – the lands, bargained in Molotov-Ribbentrop Pact and conquered in the Winter War with heavy losses, started to slip away, not only *de facto*, but also *de jure*. There is another possibility, which is referred to by Nevakivi and supported by a primary source cited in this work. Namely, that the information connected to the declaration of war was leaked to the press by the Russians. If this was the case, then Stalin was gambling with very high stakes and put the reputation of Soviet Union on the table for the sake of declaration of war on Finland. When in spite of that the British refused at first attempt to comply with the Soviet request, then it must have been no doubt a heavy blow for Stalin.

It is appropriate at this point to continue with the question of Dominions that was raised in the introduction, because it was the negative attitude of the Dominions that Churchill used to substantiate the British refusal to Stalin. Nevakivi argues that in reality the Dominions were admitted of no option because it was assumed that the United Kingdom and the Dominions would be united in their position. Nevakivi is right only partly. The ultimate decision was indeed left for the War Cabinet, but the War Cabinet took the opinions of the Dominions into consideration and took special care, to enable them to form and express their opinion freely. As for the 5.12. request of the Dominions not to delay any longer the declaration of war on Finland, then it was not made by the Dominions, but their High Commissioners in London. This appeal seems to be orchestrated by Eden and the Secretary of State for Dominion Affairs Cranborne to put pressure on Churchill. Such an argument is supported by the „unanimous“ position

expressed in this document that looks suspicious, because even the actual declarations of war were not submitted together and the government of New-Zealand considered it to be necessary to bring forward additional reservations regarding Finland up to the end. The importance of the Dominions is demonstrated also by the fact that the War Cabinet considered it to be necessary to send Eden's telegrams from Moscow meetings with Stalin to the prime ministers of the Dominions.

Was the Anglo-Finnish war a separate war or a part of the general European war? When looked from the British side, the bombing of Petsamo was part of the general European war, and also the declaration of war. At the same time the British and also the Americans recognised at least until September-October that Finland was waging separate war for regaining the territories lost in the Winter War. Dragging Finland into the general European war could be one of Stalin's goals because neither bombing of Petsamo nor the declaration of war would have happened without Soviet Union requesting it strongly.

About the questions raised in the introduction. There is indeed one hint about Stalin's intention to attack Germany pre-emptively to be found in the sources researched for this work – War Cabinet meeting minutes of June 23 state that Soviet troops were stationed too forward. Was Churchill paying enough attention to Finland in his book (*The Grand Alliance*)? Rather too much than too little. Finland was not important to Churchill, most of the attention came from the fact that for Stalin Finland was abnormally important. When in the first letter from the prime minister of Great Britain to Stalin, a military operation concerning Finland is promised to be arranged, and in the first letter from the Soviet leader to the president of the United States, the rupture of relations with Finland is wished for, then it all seems out of proportions, regardless of the difficult situation on the front. Churchill has mentioned in his memoirs that Stalin became almost hysterical about the Finnish case.

Were the British aware of or could they guess Mannerheim's strategic objectives? At the beginning of December the British gathered enough information from USA and Sweden to draw conclusions about Finnish war aims, also the British intelligence had quite precise overview, as can be seen from the 4th of December report by Cavendish-Bentinck to the Northern Department of the Foreign Office. Was the Mannerheim's caution justified about disclosing the Finnish strategic objectives to Churchill, assuming

that these would be handed over to the Russians? It was discussed above that the British started to pass military information regarding Finland over to the Soviet Union right from the start of the war on June 22nd. It is also known that Churchill asked 28.11 Eden to give to Stalin the information received from Sweden that the Finns would stop fighting in 2-3 days. Although, in this case it was not particular military data that was exposed and by informing Stalin Churchill might have wished to convince him not to declare war on Finland, it still seems that Mannerheim's doubts were rather justified.

As for the question, to what extent the British were aware of Finland's difficulties with food, then it could be answered that they were not only aware of it, but they were looking for the solution of this problem. Up to the point that an option was discussed to send American inspectors to Finland to watch for the food aid not to be used by German troops, not speaking of the heated exchange between Eden and Dalton (the Minister of Economic Warfare). But all these attempts were destined to fail and the rule of democratic peace was about to have an exception, because there existed two extremely powerful catalysts – Hitler's Germany and Stalin's Soviet Union.

No Anglo-Finnish war, if this is to mean bombing of Petsamo and declaring war, would ever have happened without a strong pressure by the Soviet Union. Both steps were in essence British gestures that were meant to satisfy Stalin. One can be especially certain about the declaration of war, in which case the only objective was to fulfil Stalin's wish. But also the rupture of diplomatic relations between Britain and Finland was direct consequence of a gesture made to Stalin. It could be argued that all such suggestions about Stalin having other considerations than military towards Finland, are unjust, taking into account the difficult position of the Soviet Union in 1941.

Nevertheless, the pattern of behaviour of Stalin and Molotov gives evidence that the top Bolsheviks had strong nerves and that they were not going to step back one inch from the deal made in August 1939, even at the most critical moments. Molotov asked Cripps on 27.06., when not a single week had passed from the beginning of the war, whether it was possible to conclude a secret agreement, and the same course was continued by Stalin on 19.12. suggesting Eden to make a secret protocol. Which inevitably leads to the thought that it was not without a cause that Wilson had open agreements under the first point and not under fourteenth, because in the world of secret

protocols the right of nations to self-determination would not survive anyway. It deserves mentioning that the same man who played important role in refusal to recognize the annexation of the Baltic States, stood in a way on the Stalin's secret arrangements with the British. The promise made by Alexander Cadogan to Sumner Welles during the negotiations of the Atlantic Charter was one of the important reasons why the British could not give in to Stalin's demands on this point.

Gabriel Gorodetsky in his book „Grand Delusion: Stalin and the German Invasion of Russia“ has argued that for Stalin the ideology did not matter and as statesman he behaved like a tsar. May be this tsar thought that he could not rule indefinitely with repressions and for legitimacy he needed to offer his subjects what they have always valued – expansion and the might of the empire. The outbreak of World War II offered good opportunities for this. David Dilks, who has edited the diaries of Alexander Cadogan for the print, has noted that Stalin's frontier demands varied very little during the war and wonders how Stalin could only 6 months after getting into the war had been capable of defending his war aims so precisely and with such a confidence as he did on a meetings with Eden. It might be the case that he had his war aims being prepared already year and a half before, in August 1939. Anglo-Finnish war was necessary to Stalin for gaining legitimacy for his war aims and it must be acknowledged that this legitimacy holds until today. Stalin's conquests that gained recognition by the Anglo-Finnish war are by area among the greatest that have survived in the course of time and are valid until this day both *de facto* and *de jure*.

In conclusion one can only hope that democratic decision making described in detail on previous pages will help to understand better, why the Anglo-Finnish war is one of rare examples with two democratic countries participating. And why the democratic countries won the Cold War and together with it finally the World War II. Democratic decision making is not about the meetings of the War Cabinet, it is above all the report by the captain of carrier „Furious“ about Petsamo bombing, it is the letter by the British envoy in Helsinki about the Finnish Blue-white book and it is the opinion of the government of the Union of South Africa about the declaration of war on Finland. The more close study about the war as an instrument between the relations of democratic countries will be left for future research.

KIRJANDUS

Kasutatud arhiiviallikad

- 1) Fleet Air Arm Archive 1939-1945. <http://www.fleetairarmarchive.net/>.
- 2) The National Archives, London:
  - ADM 199 - Admiralty: War History Cases and Papers, Second World War.
  - CAB 65 - War Cabinet and Cabinet: Minutes (WM and CM Series) 1939-1945.
  - CAB 66 - War Cabinet and Cabinet: Memoranda (WP and CP Series) 1939-1945.
  - CAB 69 - War Cabinet and Cabinet: Defence Committee (Operations): Minutes and Papers (DO Series) 1940-1945.
  - FO 371 - Foreign Office: Political Departments: General Correspondence from 1906-1966.
  - FO 954 - Foreign Office: Private Office Papers of Sir Anthony Eden, Earl of Avon, Secretary of State for Foreign Affairs 1935-1946.
  - MT 59 - Shipping Control and Operation: Correspondence and Papers 1919-1989.
  - PREM 3 - Prime Minister's Office: Operational Correspondence and Papers 1937-1946.
- 3) The Public's Library and Digital Archive. www.ibiblio.org/.

Kasutatud muud allikad

- 1) Helsingin Sanomat 2005.
- 2) Переписка Председателя Совета Министров СССР с президентами США и премьер-министрами Великобритании во время Великой Отечественной войны, 1941-1945 гг. Том I, Том II. Москва 1957.

- 3) Министерство иностранных дел Российской Федерации. <http://www.mid.ru/>.
- 4) The London Gazette 1948.
- 5) The Times 1941.
- 6) The New York Times 1941.
- 7) <http://www.britishpathe.com/>.
- 8) <http://www.luovutettukarjala.fi/>.
- 9) <http://www.mannerheim.fi/>.
- 10) <http://www.militaryimages.net/>.

Kasutatud kirjandus

- 1) Archibald, E. H. H. The Metal Fighting Ship in the Royal Navy 1860-1970. London: Blanford Press 1971.
- 2) Babst, Dean V. Elective Governments – a Force for Peace. The Wisconsin Sociologist, vol. 3, no. 1, 1964.
- 3) Bellamy, Chris. Absoluutne sõda. Tänapäevane käsitus Nõukogude Venemaast teises maailmasõjas. Tallinn: Varrak 2012.
- 4) Churchill, Winston. The Second World War. Volume III. The Grand Alliance. Penguin Classics 2005.
- 5) Dilks, David ed. The Diaries of Sir Alexander Cadogan 1939 - 1945. London 1971.
- 6) Doyle, Michael W. Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs. Philosophy & Public Affairs, Vol. 12, No. 3 (Summer, 1983).
- 7) Eden, Anthony. The Eden Memoirs. The Reckoning. London: Cassell 1965.
- 8) Gleditsch, Nils Petter. Democracy and Peace. Journal of Peace Research, Vol. 29, No. 4 (Nov., 1992).
- 9) Gorodetsky, Gabriel. Grand Delusion: Stalin and the German Invasion of Russia. Yale University Press 1999.
- 10) Gorodetsky, Gabriel. Stafford Cripps in Moscow 1940-1942. Diaries and Papers. London: Vallentine Mitchell 2007.

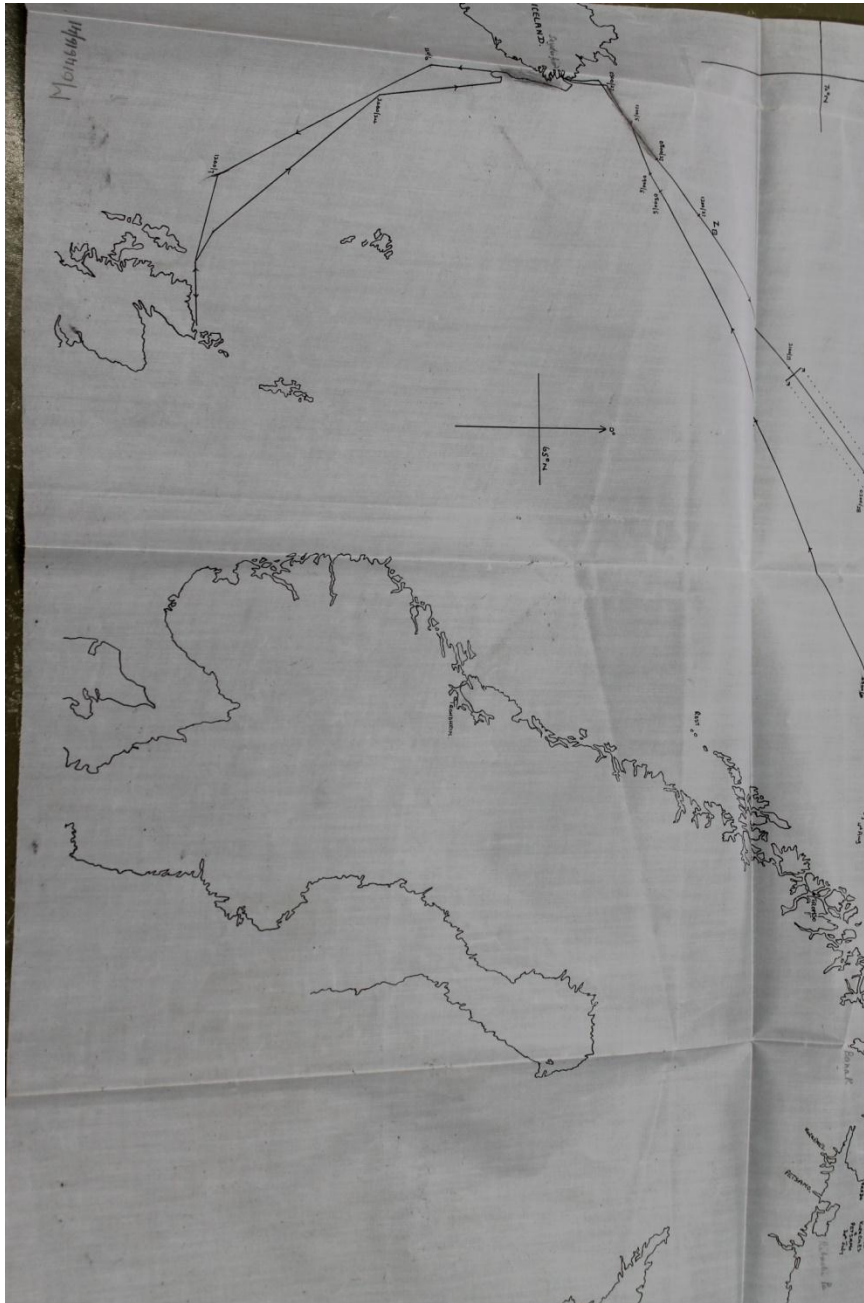
- 11) Harvey, Oliver. The War Diaries of Oliver Harvey 1941-1945. London: Collins. 1978.
- 12) Hogben, Lawrence. Sinking the „Bismarck“. London Review of Books Vol. 23 No. 8. 19 April 2001.
- 13) Häikiö, Martti. Maaliskuusta maaliskuuhun: Suomi Englannin politiikassa, 1939-40. Porvoo-Helsinki: WSOY 1976.
- 14) Kant, Immanuel. Idee üleüldisest ajaloost maailmakodanlikus sihis. Tõlk Andrus Tool – Akadeemia, 1998, nr 3.
- 15) Laine, Olavi. Sinivalkoinen Suomi 1939-1941. Julkisten asiakirjojen valossa. Suomen sinivalkoisen kirjan dokumentit II. Kommentteja ja täydennystä. Espoo: Alea-Kirja OY, 1979.
- 16) Levy, Jack S. The Causes of War: A Review of Theories and Evidence in Philip E. Tetlock, Jo L. Husbands, Robert Jervis, Paul C. Stern & Charles Tilly, eds. Behavior, Society, and Nuclear War, vol. 1. New York: Oxford University Press, 1989.
- 17) Lunde, Henrik O. Finland's War of Choice. The Troubled German-Finnish Coalition in WW II. 2011.
- 18) Magill, J. H., toim. Jukka Tarkka. Tasavalta tulikokeessa. Muistelmia Suomesta kuuman ja kylmän sodan vuosilta. Mikkeli: Weilin+Göös 1981.
- 19) Майский, И. М. Воспоминания советского посла. Москва, 1965.
- 20) Mannerheim, Carl Gustaf. Soome marssali mälestused. Tallinn: Olion 2007.
- 21) Manninen, Ohto; Geust, Carl-Frederik. Royal Air Force Murmanskissa 1941. Sotilasaikakauslehti, 66 (1991): 5.
- 22) Manninen, Ohto. Suomi toisessa maailmansodassa. Suomen historia 7. Espoo: Weilin+Göös 1987.
- 23) Manninen, Ohto. Stalinin kiusa - Himmlerin täi: sota-ajan pieni Suomi maailman silmissä ja arkistojen kätköissä. Helsinki: Edita 2002.
- 24) Meltjuhov, Mihhail. Stalini käestlastud võimalus. Tartu: Elmatar, Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused, 2005.
- 25) Nevakivi, Jukka. Ystävistä vihollisiksi: Suomi Englannin politiikassa 1940-1941. Helsinki: Tammi 1976.

- 26) Paasilinna, Erno. Maailman kourissa. Historiaa ja muistoja Petsamosta. Helsinki: Otava 1983.
- 27) Paasilinna, Erno. Kaukana maailmasta: historiaa ja muistoja Petsamosta. 2. trükk. Helsinki: Otava 1984.
- 28) Plešakov, Konstantin. Stalini sõgedus: kümme esimest traagilist päeva Teise maailmasõja idarindel. Tänapäev, 2007.
- 29) Polvinen, Tuomo. Between East and West. Finland in International Politics, 1944-1947. Minneapolis: University of Minnesota Press 1986.
- 30) Polvinen, Tuomo. Barbarossasta Teheraniin. Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY 1979.
- 31) Ruotsila, Markku. Churchill and Finland. London and New York: Routledge 2005.
- 32) Ryti, Risto. Käymme omaa erillistä sotaamme: Risto Rytin päiväkirjat 1940-1944. Toim: Ohto Manninen & Kauko Rumpunen. Helsinki: Edita, 2006.
- 33) Ржешевский, Олег А. Сталин и Черчилль. Встречи. Беседы. Дискуссии. Документы, комментарии. 1941-1945. М.: Наука, 2004.
- 34) Sandys, Celia. Churchill by his granddaughter. London: Trustees of the Imperial War Museum 2011.
- 35) Small, Melvin & Singer, David J. The War-Proneness of Democratic Regimes. Jerusalem Journal of International Relations, vol. 1, no. 4, Summer, 1976.
- 36) Solonin, Mark. 25. juuni 1941. Rumalus või agressioon? Tallinn: Grenader 2010.
- 37) Vahtola, Jouko; Onnela, Samuli toim. Turjanmeren maa: Petsamon historia 1920-1944. Rovaniemi: Petsamo-seura 1999.
- 38) Вайну, Х. М. Значение района Петсамо в Германно-Финляндском военном сговоре в 1940-1941 гг. Тартуский Государственный Университет. Скандинавский сборник. Таллин 1985.
- 39) Vuorisjärvi, Esko. Petsamon Nikkeli kansainvälisessä politiikassa 1939-1944: suomalainen todellisuus vastaan ulkomaiset myytit. Helsinki: Otava, 1990.
- 40) Wayman, Frank W. Incidence of Militarized Disputes Between Liberal States, 1816-1992. A paper presented at the annual meeting of the International Studies Association, New Orleans, La., Mar. 23-27, 2002.

- 41) Woodward, Llewellyn. British Foreign Policy in the Second World War. Volume II. London: Her Majesty's Stationery office 1971.
- 42) Mann, Chris; Jörgensen, Christer. Hitler's arctic war: the German campaigns in Norway, Finland and the USSR 1940-1945. Hersham: Ian Allan, 2002.
- 43) Roskill, S. W. The War at Sea. I. London 1954.
- 44) Ziemke, Earl F. The German Northern Theater of Operations 1940-1945. Washington D.C. 1959.

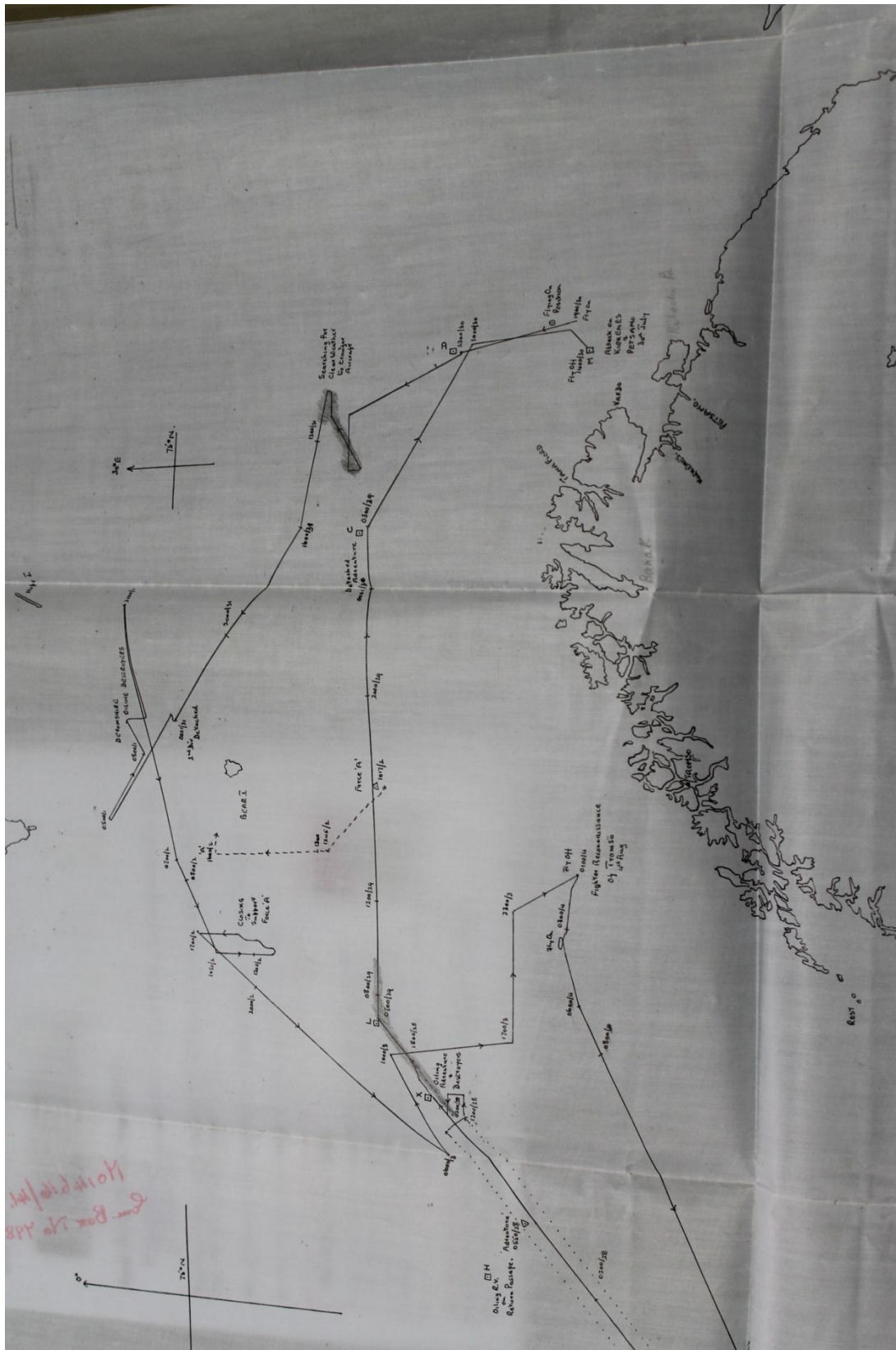
LISAD

Lisa 1: Lahinguüksuse „P“ teekond väljalennu punkti „M“ ja tagasi.³

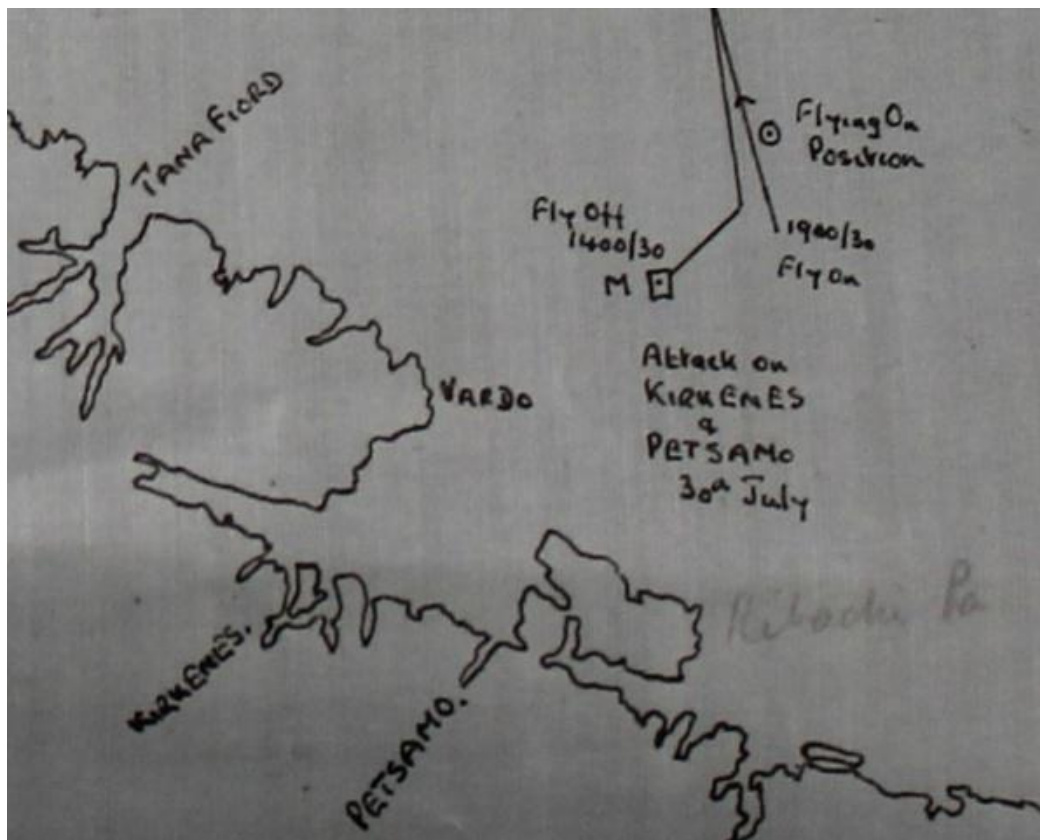
The National Archives, London.

³ ADM 199/447, Operation „E.F.“ Enclosure I.

The National Archives, London.

Lisa 2: Väljavõte operatsiooni „E. F.“ kaardilt – väljalennu punkt „M“.⁴

The National Archives, London.

⁴ ADM 199/447, Operation „E.F.“ Enclosure I, fragment.

Lisa 3: Foto pildistatud umbes 7 km enne sihtmärgini jõudmist.⁵

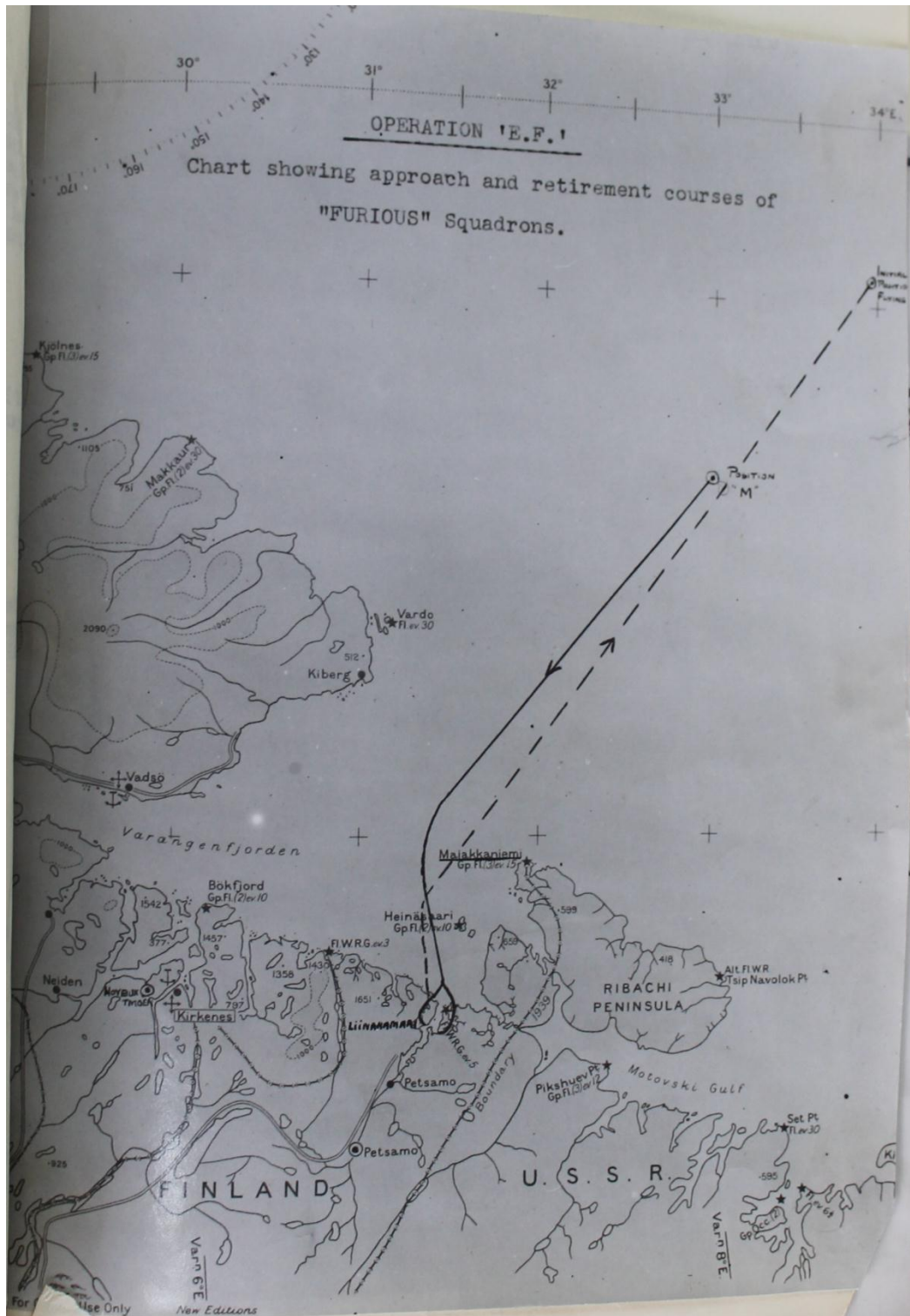
The National Archives, London.

Petsamo lahe suue ida poolt vaadatuna, esiplaanil Numeroniemi, tagaplaanil Etelämukka (pildistatud umbes 7 km enne sihtmärgini jõudmist, lennuki all rataste vahel on näha torpedo).

---

⁵ ADM 199/447, Commanding Officer H.M.S. „Furious“ Report ... Appendix VIII.

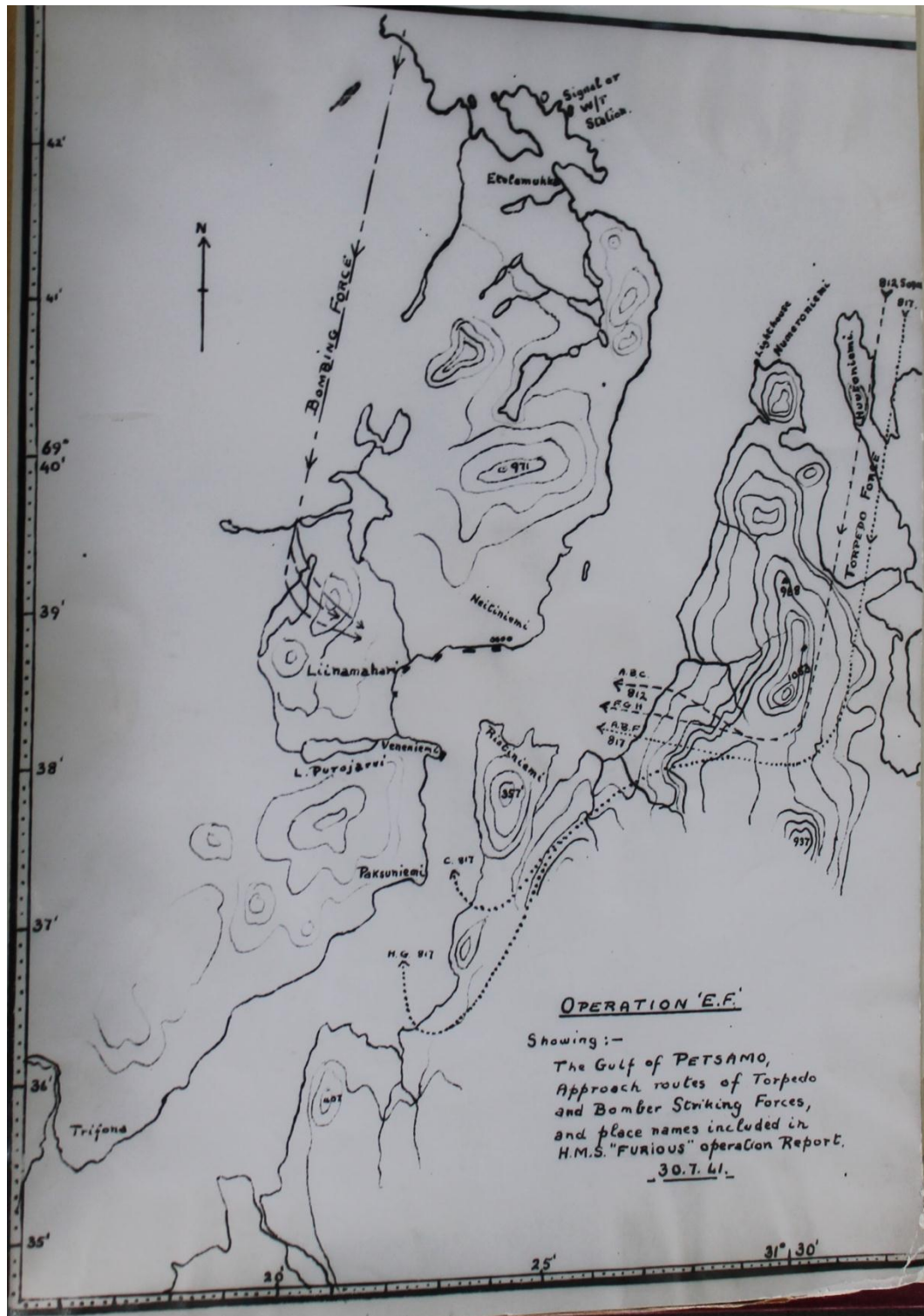
Lisa 4: Kaart „Furious”i“ eskadrillide lähenemis- ja lahkumiskursiga.⁶

The National Archives, London.

⁶ ADM 199/447, Commanding Officer H.M.S. „Furious“ Report ...

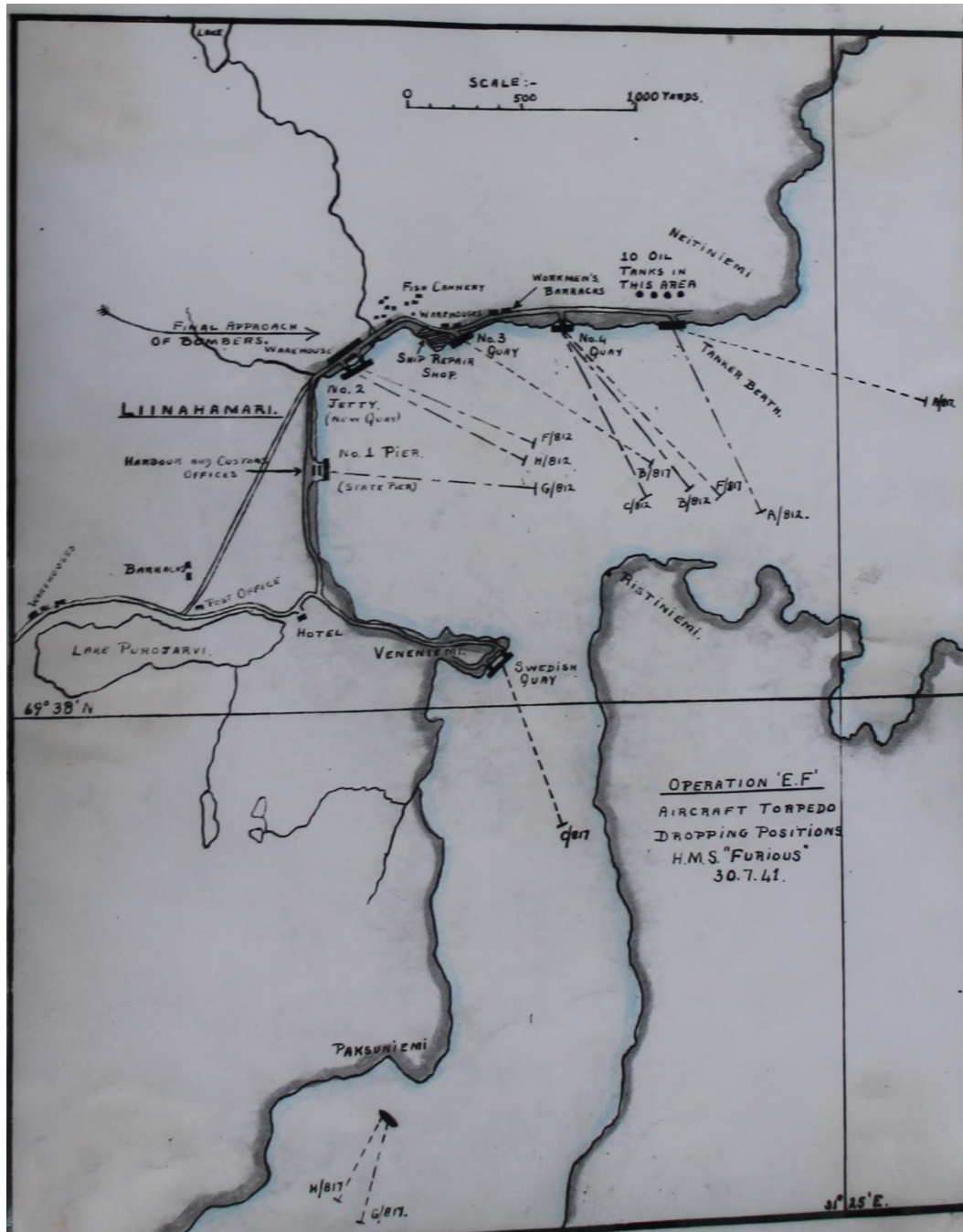
Lisa 5: Kaart pommitajate lähenemistrajektooriga Petsamole.⁷

The National Archives, London.

⁷ ADM 199/447, Commanding Officer H.M.S. „Furious“ Report ...

Lisa 6: Kaart torpeede allaheitmise positsioonidest.⁸

The National Archives, London.

⁸ ADM 199/447, Commanding Officer H.M.S. „Furious“ Report ...

Lisa 7: Foto torpedo- ja pommitabamustest Petsamos.⁹

The National Archives, London.

Torpedotabamused vastu kaid nr 2; pommiplahvatused teel, mis viib laevaremonditöökoja juurde; pommiplahvatused mäenõlval.

---

⁹ ADM 199/447, Commanding Officer H.M.S. „Furious“ Report ... Appendix VIII.

Lisa 8: Briti välisministeeriumi väljavõtted Risto Ryti 26. juuni raadiokõnest.

Välisministeeriumi Põhja osakonna poolt rõhutatud kohad on järgnevas tsitaadis allajoonitud; rasvaselt on esile toodud punase pliiatsiga märgitud kohad – punast värvi kasutas Eden.¹⁰

[...] Alates eilsest on Nõukogude õhujõud oma valitsuse otsesel käsul viinud läbi laiaulatuslikke rünnakuid meie maa erinevates osades. Need on peamiselt suunatud avatud linnade ja kaitsetute kohtade ning rahulike elanike vastu. Niimoodi on alanud meie teine kaitselahing. Vaevalt 19 kuud hiljem kui algas meie esimene kaitsesõda. [...]

*Uus Nõukogude agressioon märgib kulminatsioonipunkti Nõukogude poliitikas, mida alates rahu sõlmimisest on Soome suhtes rakendatud. [...] Rahutingimustest oli võimatu mitte näha, mis oli Nõukogude lõppeesmärgiks. Meie uus piir fikseeriti viisil, mis välistas kõik võimalused Soome kaitsmiseks. [...] Aga see ei olnud veel piisav; selleks, et jätta Soome päris kaitsetuks Nõukogude võimsate sõjajõudude ees nõudsid nad meilt Hankot baasiks ja Salla raudtee ehitamist [siia on välisministeeriumi poolt selgituseks lisatud, et mainitud raudtee läheb Kandalakshast Valge Mere ääres kuni Sallani Vene-Soome piiril, siis Kemijärveni, mis on Soome raudteevõrgu kõige põhjapoolsem punkt, kust edasi viib raudtee Botnia lahe põhjaosas asuvasse Torniosse] Nad selgitasid oma motiive, miks nad tahavad Hankot [...] et nende suur sadamalinn Leningrad oleks kaitstud. Üksused, mida nad on paigutanud Hankosse paraku ei viita selliseks kaitseks mererünnaku eest, vaid on ilmselt paigutatud Hankosse, et viia ellu maismaariinak. Mererünnakuks ei lähe vaja ühtegi suurt tankiformeeringut ega ainsatki võimast liikursuurtükki, mida saab raudteed mööda transportida. **Üksused, mis on koondatud Hankosse, on mõeldud maad mööda toimuva kiirrünnaku jaoks.** Hanko oli püstol, mis oli suunatud Soome südamesse. Salla raudtee ehitamine ühena rahutingimustest ei ole Soome valitsuse arvates midagi muud kui ühenduslüli Murmanski raudtee ja Soome raudteede vahel, et aidata Nõukogudel viia ellu uus rünnak terve Põhja-Skandinaavia vastu. **See raudtee tähendab esimest noalööki soomlaste selga.***

¹⁰ FO 371/29358/86-89; tegemist on Helsingi saatkonnas tehtud tõlkega, kuigi üldjoontes täpne, on see sõnastuses ja lauseehituses kohati üsna erinev Ryti kõne originaalist.

*Pärast rahuläbirääkimiste lõppemist teatasid Nõukogud (Rytil läbivalt Neuvostoliitto, brittidel tõlgitud lihtsalt kui Soviet) tingimusteta, et nad on rahuldatud. [...] Nõukogude rahuläbirääkijad kinnitasid samuti, et kõik, mida Soome kavandab ja otsustab oma sise- ja välispoliitika küsimustes on puhtalt siseasi nii nagu ka tema majanduslik korraldus. [...] Aga me märkasime varsti, et me ei saa üldse usaldada Nõukogude sõna. **Vaatamata sellele, mida nad olid rääkinud oma huvipuudusest Soome välispoliitika vastu, esitasid Nõukogud nõudmisi Soome välispoliitika suuna kohta.***

*[...] Et mingilgi moel kaitsta meie rahva olemasolu, käivitas Soome valitsus arutelud Põhja kaitseliidu loomiseks. Need arutelud avalikustati samal päeval kui kirjutati alla rahuleping Moskvas. [...] Nõukogud avaldasid tugevat protesti selle plaani vastu väites ebaõiglaselt, et see läheb vastuollu rahutingimustega. **Sama välispoliitilise küsimusega seoses tahtsid Nõukogud kolmel korral võtta meilt ähvardustega enesemääramisõiguse meie välispoliitika üle – 27. septembril 1940, samal aastal meie Iseseisvuspäeval ja uuesti kaks nädalat hiljem 18. detsembril 1940.**¹¹ Seda vaatamata asjaolule, et kavandatav kaitseliit ei olnud suunatud mitte ühegi kindla jõu vastu, vaid oli mõeldud kaitsmaks ainult neid kahte vennasrahvast.*

[...] Paljudel juhtudel me olime sunnitud Nõukogude nõudmistele järele andma. Teised nõudmised olid veel arutelu all, kui sõda puhkes. [siia on lisatud kõne tõlkija poolt (sic!) ja eraldi kommentaar välisministeeriumis, et see võib tähendada ka sõda Saksamaa ja Venemaa vahel] Me hoidsime oma mured endale ja mõistsime lugematuid kordi hukka asjaolu, et me olime sunnitud loobuma Karjalast, ning olime otsustanud korvata see territooriumi kaotus tehes uudismaad territooriumil, mis meile oli jäetud. [...]
Me tulime otsusele, et nagu me oleme elanud sellel maal põlv põlve järel, sunnitud elama

---

¹¹ 27.09.40 kutsuti Soome saadik Paasikivi Molotovi juurde, kes teatas, et tal on informatsiooni salajase, NSVL vastu suunatud pakti olemasolust Soome ja Rootsi vahel; Molotov hoiatas, et praegu räägitakse suuliselt, aga kui nad võtavad välja kirjalikud tõendid, siis läheb asi tõsiseks – Olavi Laine. Sinivalkoinen Suomi 1939-1941. Julkisten asiakirjojen valossa. Suomen sinivalkoisen kirjan dokumentit II. Kommentteja ja täydennystä, Espoo: Alea-Kirja OY, 1979, lk 82; 6.12.40 kutsuti Paasikivi öösel kell pool üks Kremlisse Molotovi juurde, kes teatas, et neil on madam Kollontailt saabunud informatsioon, mille kohaselt valmistatakse ette lepingut Soome välispoliitika allutamiseks Rootsile, Molotov hoiatas, et selliste lepingute sõlmimisel ükskõik millise riigiga saavad olema tagajärjed - Laine, lk 105-106; 18.12.40 kutsuti Paasikivi Molotovi juurde ja korrati 6.12.40 esitatud hoiatust ja vastuseisu mistahes liidule Rootsi - Laine, lk 110.

venelaste naabritena, peame me püüdma elutingimustega kohaneda, ja sel põhjusel, vaatamata sellele, mis on juhtunud, me tahtsime ehitada üles kestvat rahu Nõukogudega.

[...] See, meie soov säilitada rahu, sai tõsiselt proovile pandud mitmetel juhtudel, nagu võib ette kujutada pidevate Nõukogude poolt tulevate nõudmiste tõttu. [...] Kui nad nägid, et nende idee õhutada revolutsiooni Soomes ei õnnestunud Soome rahva kaasasündinud vabadusearmastuse tõttu, siis otsustasid nad appi võtta välise jõu. Sel eesmärgil, ainult 7 kuud pärast rahulepingu allkirjastamist Moskvas, küsis Nõukogude peaminister ja välisasjade komissar Hr Molotov läbirääkimiste ajal Berliinis 12. ja 13. novembril 1940 Hitlerilt vabu käsi, et lõmastada Soome rahvas ja likvideerida kogu riik. Me oleme väga palju tänu võlgu Saksamaa kantslerile, sest ta keeldus mistahes mööndusteta nõustumast selliste Nõukogude nõudmistega.

Päris maailmasõja algusest saadik on olnud üsna selge arusaam Nõukogude eesmärkidest, mitte ainult Euroopa rahvaste suhtes, vaid isegi rahvaste suhtes väljaspool Euroopat. Nõukogud olid rahul nähes sõda puhkemas ja ta oli teinud kõik, mis võimalik, et sõda laieneks ja et kindlustada, et sellest saaks pikk sõda, ja et tulemuseks oleks Euroopa rahvaste ja isegi väljaspool Euroopat elavate rahvaste nõrgenemine, nii palju kui võimalik, nii et nende vastupanuvõime bolševismile kahaneks, ja et nad seetõttu muutuks kergeks saagiks Nõukogude šaakali-poliitikale. Päris häbiväärselt on Nõukogud kasutanud ära igat võimalust relvastatud ebainimlikel eesmärkidel ja on tõsi, et meie riik tõmmati sõtta, mida peetakse teistel lahinguväljadel. Me oleme sunnitud välja astuma võitluseks ülekaaluka Nõukogude jõu vastu.

[...] Sõda Nõukogude ja Saksamaa vahel on nüüd laienenud Soome territooriumile, kuna Nõukogud on rünnanud meie rahulikku elanikkonda, ja nüüd on meie kohus kaitsta ennast, ja me teeme seda otsusekindlalt ja ühiselt, kasutades kõiki moraalseid ja sõjalisi vahendeid, mis on meie käsutuses.

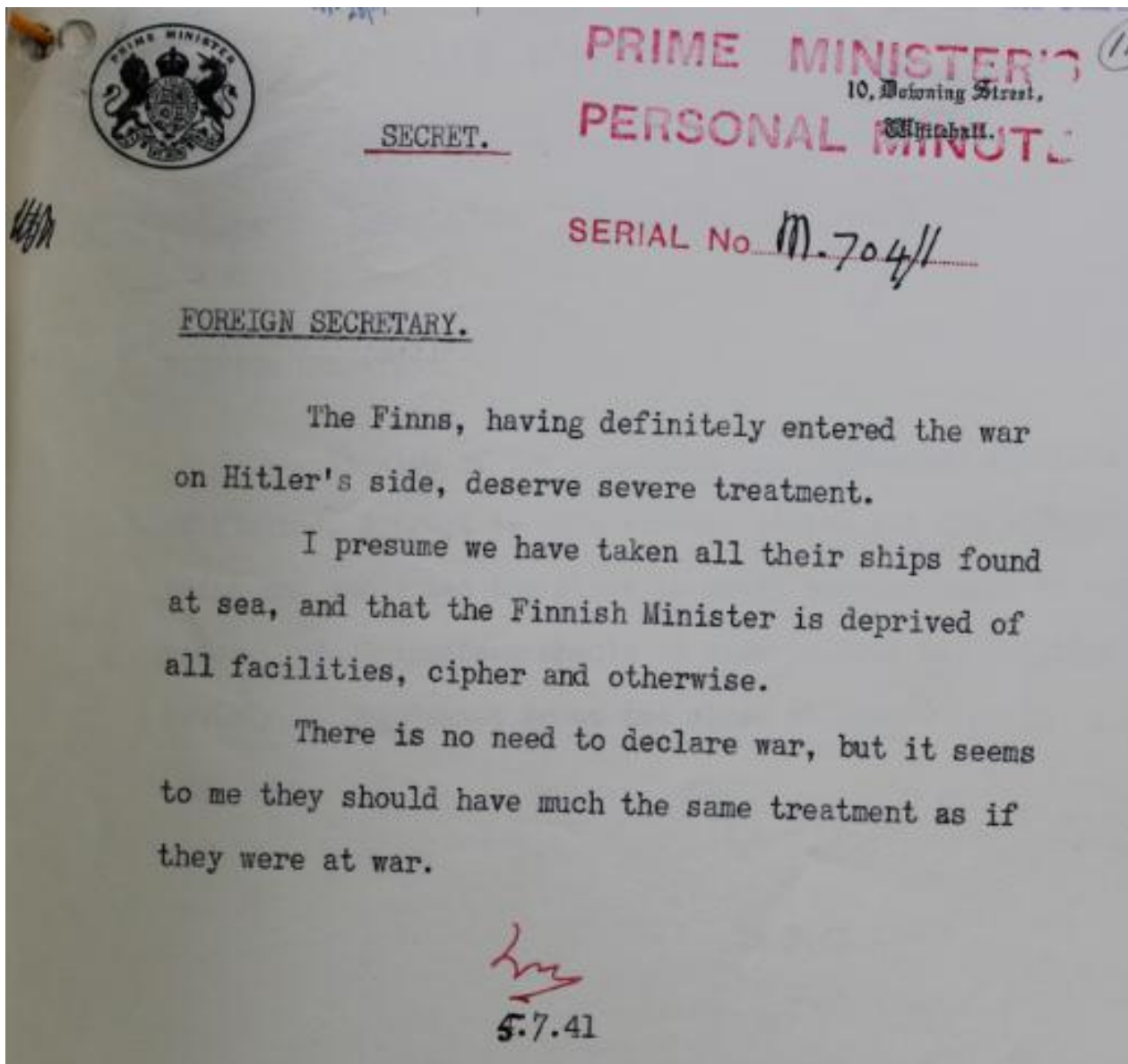
Meie šansid on paranenud selles meie teises kaitsesõjas; võimalused edu saavutada on sel korral täiesti erinevad eelmisest, kui meil tuli hakata üksinda vastu suurele ida hüglasele. Suur-Saksamaa väed, geniaalse juhi riigikantsler Hitleri juhtimisel, marsivad koos meiega lahingusse Nõukogude Liidu relvajõudude vastu, mis on meile juba tuttavad. Lisaks on mõned teised rahvad alustanud sõda Nõukogude

Liidu vastu nii, et nüüdseks on moodustatud ühine rinne Valgest merest kuni Musta mereni.

Seega ei ole Nõukogude Liit nüüd olukorras, kus ta saaks meie vastu välja panna samasuguse purustava jõu, mis viimasel korral muutis meie kaitselahingu lootusetuks. Nüüd on Nõukogude Liit kohanud vastast, kes on arvuliselt võrdne ja meie oma kaitsesõda saab seepärast olla edus kindel. Meie kogenud kaitsejõud on nüisama innukad ja vaprad, kuid paremini relvastatud kui viimati, et võidelda omaenda maa vabaduse eest, usu eest, mille nad on pärinud oma esiisadelt, ja vabaduse eest elada omaenda elu. Need mehed, samahästi nagu ka kõik teised mehed ja naised, kes ohverdavad oma elusid sõjarindel või kodurindel, et viia ellu neile määratud ülesanded meie maa hüvanguks, ja kogu meie ühinenud rahva hüvanguks, pakatavad armastusest meie maa vastu. Seesama vaim, mis aitas meid läbi eelmisest sõjast, ja usaldus meie kaitsejõudude ja meie juhi, maailmas tunnustust võitnud marssal Mannerheimi vastu, elab meie keskel ka nüüd.

Kaasmaalased, sajandid on näidanud meile, et kohas, mis on meie rahvale määratud, on meil alati tulnud ennast kaitsta Idast tuleva tohutu surve eest, mis on teinud meile võimatuks kestva rahu saavutamise. Et leevendada seda survet ja elimineerida igavene ähvardus ning kindlustada õnnelik ja rahulik elu tulevastele põlvedele, oleme me nüüd minemas lahingusse ja meil on sel korral paremad võimalused edu saavutada, kui võib-olla kunagi varem. Juhtigu Igavene Jumal, kelle kätes on meie rahva elu, meid selles sõjas lõpliku võiduni.

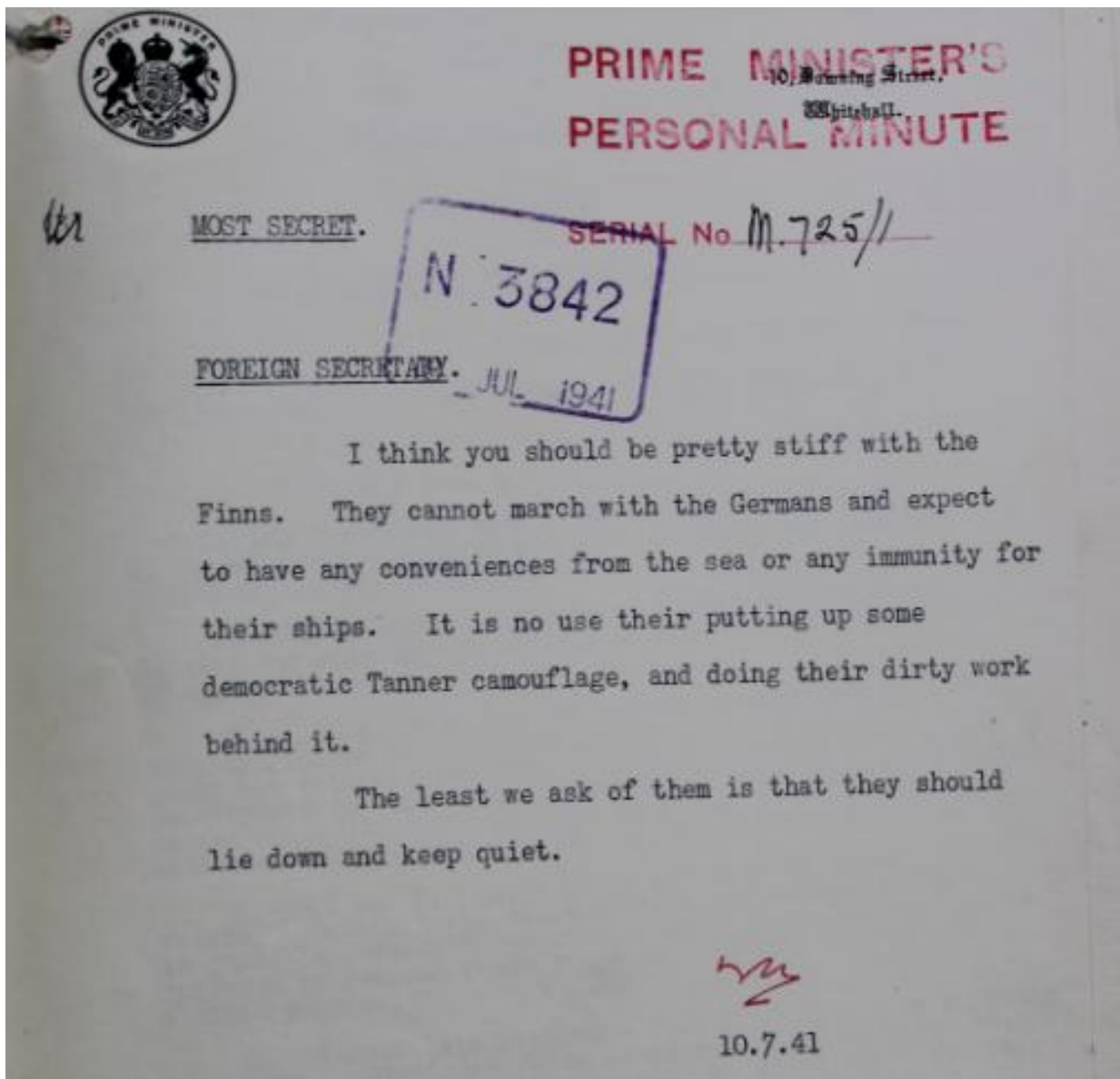
Lisa 9: Churchilli Soome-teemaline sõnum Edenile 05.07.1941.¹²

National Archives, London.

¹² FO 371/29359/12.

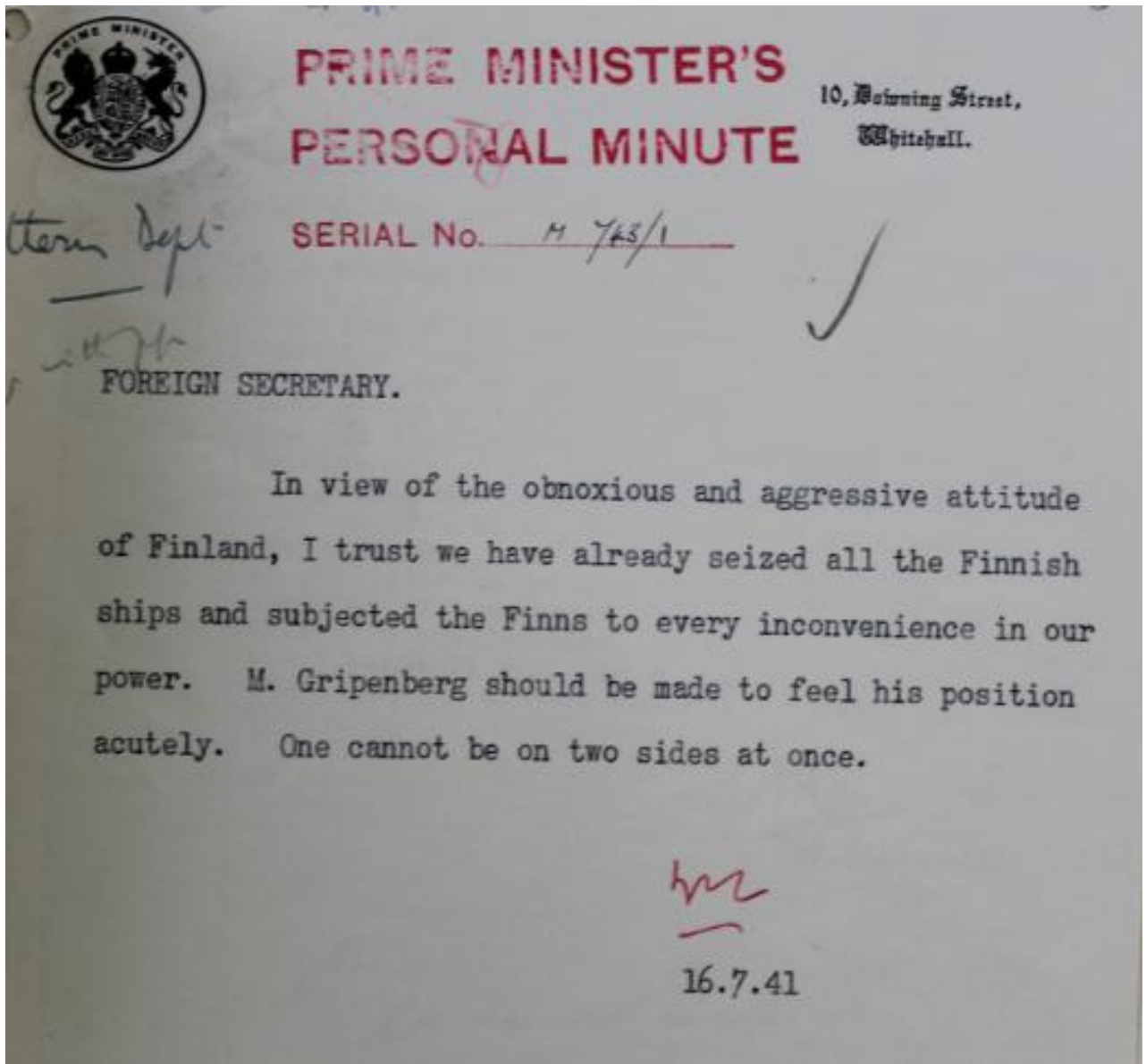
Lisa 10: Churchilli Soome-teemaline sõnum Edenile 10.07.1941. ¹³

National Archives, London.

¹³ FO 371/29352/25.

Lisa 11: Churchilli Soome-teemaline sõnum Edenile 16.07.1941. ¹⁴

National Archives, London.

¹⁴ FO 371/29359/12.

Lisa 12: Väljavõtted Lord Newtoni kõnest Lordide kojast 22.07.1941.

Sügisel 1939 tungiti neile ootamatult kallale ilma, et nad oleksid toime pannud mingitki rikkumist või mingisugust provokatsiooni selliseks rünnakuks. Me kõik teame, mis juhtus ja me teame samuti, et nõrdimus selle ilma põhjuseta kallaletungi suhtes siin riigis oli niivõrd suur, et Soomele saadeti abi raha ja laskemoona näol. Tegelikult oli tehtud ettepanek saata välja sõjaline ekspeditsioon Soome, et neid sõjas aidata. Siis sekkusid rootslased ja keeldusid andmast meie vägedele läbipääsu ja selliselt toimides osutasid meile väärtusliku teene, millest nad ise ei olnud arvatavasti sel ajal teadlikud. Sest kui me oleksime sinna ekspeditsiooni saatnud, siis pole kahtlust, et tulemuseks oleks olnud katastroof, nagu juhtus mujale saadetud sarnaste ekspeditsioonidega.

Me kõik teame, mis juhtus. Soomlased panid vastu kõige otsustavamas, vapramas ja resoluutsemas kaitsetegevuses, kuid kurnati lõpuks välja, osalt tänu Saksa poolt venelastele osutatud abile, ja sunniti rahu tegema. See rahu oli igas mõttes katastroofiline. See oli seda tüüpi rahu, mida sakslased on kirjeldanud kui Kartaago rahu. Soomlastelt võeti suur tükk territooriumi ja nad sunniti alluma ebaõiglastele ja rõõvellikele tingimustele. Järgmisena sööstis neile kallale sakslased, kes tulid nende juurde ja ütlesid: „Kui te ei anna meie vägedele läbipääsu Norrast läbi Soome, siis me okupeerime teie riigi“. Mida pidid soomlased tegema? Ühelt poolt rusus neid Vene türannia ja teiselt poolt Saksa ähvardused ja väljavaade, et sakslased okupeerivad nende riigi. Nad tegid seda, mida minu arvates iga riik oleks teinud. Nad läksid venelastega sõtta, kuid tegid seda äärmise vastumeelsusega. Sellistel asjaoludel ma ei arva, et me saaksime neile väga pahaks panna. Mina võtan neid kui riiki, keda on käesoleval ajal kõige karmimalt ära kasutatud.

Olukord on muidugi muutunud Inglise-Vene lepingu tagajärjel ja mis puutub sellesse lepingusse, siis ma ei kõhkle öelda, et see on täielikult heaks kiidetud ja aplodeeritud iga mõtleva inimese poolt siin riigis ja seda enam, et see on rangelt piiritletud sõjaliste operatsioonidega. [...] On ilmne, et soomlaste sekkumine sõtta ei ole nende poolt tingitud puhtast soovist sõjalise seikluse järele. Ma ei taha kritiseerida liitlase tegevust liiga palju, aga keeruline olukord, mis on tekkinud, on tekkinud tänu

asjaolule, et Vene poliitika viimase kahe või kolme aasta jooksul on olnud oma loomult väga rumal. [...] Me oleme venelastele palju võlgu, aga ei maksa oodata, et soomlased peaksid võtma omaks sama seisukoha. Nemad näevad võimalust võtta tagasi osa sellest, mis neilt võeti. Nad ei ole läinud sõtta mitte sellepärast, et nad tahtsid sõdida, vaid eesmärgiga saada tagasi territoorium, mis neilt ebaõiglaselt võeti, ja tegelikult nad võitlevadki praegusel hetkel sellel territooriumil. See on väga keeruline olukord, ja ma arvan, et äärmiselt raske soomlastele ja väga ebameeldiv meile. [...] Ma ütlesin, et see poliitika [...] oli rumal, ja selle jätkamine oli üsna selgelt äärmiselt rumal tegu, sest nad ilmselt said aru, et ühel päeval tungivad sakslased neile kallale ja toimub sissetung. Vaatamata sellele sõlmisid nad Hitleriga pakti. Vahepeal viisid nad kahjuks meeletehnikeni mitte ainult Soome, vaid ka teisi riike. Tulemuseks on, et neid ümbritseb vöö rahvastest, kes tervitavad sakslaste edasitungi ja osutavad kaasabi Saksa edenemisele.¹⁵

Lisa 13: Soome memorandum Briti valitsusele 28.07.1941.

Suurbritannia poolt mitmetel puhkudel ette võetud aktsioonidega Soome laevanduse ja väliskaubanduse vastu, alates juulist 1940 ja lõpetades Soome kaubanduse täieliku blokeerimisega ookeanide-taguste riikidega juunis 1941, on normaalne diplomaatiline suhtlemine Soome ja Suurbritannia vahel kaubanduse ja laevanduse sfääris sisuliselt lakanud.

Teisest küljest on Soome nüüd sündmuste mõjul Saksamaa kaas-sõdija samal ajal kui Suurbritannia on sõlminud sõjalise liidu Nõukogude Liiduga ja deklareerinud, et ta kasutab kõiki vahendeid, mis on tema käsutuses, et Nõukogude Liitu toetada.

Nende faktide valgusel saaks normaalne diplomaatiline läbikäimine kahe riigi vahel vaevalt jätkuda ilma komplikatsioonideta. Sellist arvamust paistab jagavat Briti valitsus, kui otsustada valitsuse avalduse järgi Parlamendis, mille kohaselt suhted Soomega võidakse iga hetk katkestada.

Arvestades praegust olukorda on Soome valitsus jõudnud otsusele, et ülal viidatud sündmuste loogilise tulemusena peaks Soome Saatkond oma tegevuse ajutiselt peatama.

---

¹⁵ FO 371/29352/163-166.

*Soome valitsus oleks tänulik teada saades, kas Briti valitsus on samal arvamusel Helsingis asuva Briti saatkonna tegevuse suhtes.*¹⁶

Lisa 14: Briti valitsuse kommünikee Soome memorandumist 29.07.1941.

Tema Majesteedi Valitsus kahetseb Soome Valitsuse poolt Tema Majesteedi Saadikule Helsingis esitatud kommünikeed, milles teatatakse kavatsusest kutsuda ära saatkond Londonist. On vähe kahtlust, et niisugune samm võeti ette tänu Saksa survele. Juuni alguses saabusid Soome mitmed diviisid Saksa vägedega, osalt otse Põhja-Norrast ja osalt merd mööda Saksamaalt. Nende väeosade eesmärgiks ei olnud selgelt mitte transiit, vaid positsioonidele asumine Soomes, ilmse eesmärgiga kasutada seda riiki ära sõjaliste operatsioonide baasina.

Saksamaa poolt Nõukogude Liidu vastu käivitatud sõja algfaasis väljendas Tema Majesteedi Valitsus lootust, et Soome Valitsus jääb kaitsepositsioonile. Siiski teatas Soome president hiljuti raadioesinemises, et Soome Valitsus loeb ennast sõjas osalejaks koos Saksamaaga Nõukogude Liidu vastu ja kaugel sellest, et olla kaitsepositsioonil, on alustanud ründetegevust viimasena nimetatud riigi suhtes.

Vaatamata kõigele on Tema Majesteedi Valitsus, võttes arvesse lähedasi suhteid, mis on eksisteerinud kahe demokraatliku riigi vahel minevikus ja sõbralikke tundeid, mis kahel rahval on olnud teineteise suhtes, soovinud väga, isegi pärast sellist kahetsusväärset muutust Soome Valitsuse poliitikas, säilitada diplomaatilisi suhteid Soomega niikaua kui asjaolud võimaldavad. Seega, nad ei ole katkestanud suhteid Soomega, nagu nad tegid analoogsetel puhkudel Bulgaaria, Rumeenia ja Ungariga. Nad ei teinud seda isegi siis, kui Soomest sai Saksamaa kaas-sõdija, ja veel nii hiljuti kui 22. juulil avaldati Lordide Kojas, et Tema Majesteedi Valitsus on praegusel hetkel otsustanud Soomega diplomaatilised suhted säilitada, hoides olukorra vaatluse all.

*Seega, kui suhted kahe riigi vahel nüüd katkevad, siis juhtub see täielikult Soome Valitsuse initsiatiivil, kes ilma kahtluseta tegutseb Saksamaa Valitsuse käsul.*¹⁷

---

¹⁶ FO 371/29352/178.

¹⁷ FO 371/29353/8.

Lisa 15: Briti valitsuse vastus Soome memorandumile 31.07.1941.

Tema Majesteedi Valitsus on kahetsusega võtnud vastu Soome valitsuse memorandumini 28. juulil, milles teatatakse, et Soome valitsus on tulnud järeldusele, et Ühendkuningriigis asuv Soome saatkond peaks ajutiselt tegevuse peatama kuna normaalne diplomaatiline suhtlemine kahe riigi vahel saaks vaevalt jätkuda ilma komplikatsioonideta.

Kaugel sellest, et Tema Majesteedi Valitsus jagaks memorandumis esitatud arvamust, on viimane nii hiljuti kui 22. juulil viimati teatanud Lordide Kojas, et kuigi otsus jätkata diplomaatilisi suhteid võidakse igal ajal sündmuste valguses tagasi pöörata, on nad käesoleval hetkel otsustanud säilitada Soomega diplomaatilised suhted, vaatamata asjaolule, et Soome on segatud vaenutegevusse meie liitlase, Nõukogude Liidu vastu, külg külje kõrval Saksa vägedega, keda on suurel hulgal paigutatud, ja kes opereerivad Soome pinnal.

Memorandumis viidatud hiljutised aktsioonid Soome kaubanduse suhtes ookeanitaguste riikidega võeti Tema Majesteedi Valitsuse poolt ette Soome territooriumile suurel hulgal Saksa vägede paigutamise, ja sellest tulenevalt riigi sõjaliste operatsioonide baasiks muutumise tagajärjel. Niisugustel asjaoludel oli Tema Majesteedi Valitsusel selgelt võimatu jätkata kaupade lubamist läbi blokaadi jõudmaks territooriumile, mida tuleb pidada suurel määral vaenlase kontrolli all olevaks. See abinõu tulenes Saksa tegevusest ja moodustas olulise osa meie sõjalistest abinõudest Saksamaa vastu. Kuna see ei olnud suunatud Soome rahva vastu, siis ei arva Tema Majesteedi Valitsus, et see peaks tegema võimatuks normaalse diplomaatilise suhtlemise Soome Valitsuse ja Tema Majesteedi Valitsuse vahel.

Kui Soome Valitsus viib nüüd ellu nende memorandumis väljendatud kavatsuse ja kutsub Londonist tagasi Soome saatkonna, siis tuleneb sellest, et Tema Majesteedi Valitsus on Soome Valitsuse tegevuse tõttu sunnitud tagasi kutsuma Tema Majesteedi saatkonna Helsingist.¹⁸

---

¹⁸ FO 371/29352/193; FO 371/29352/197.

Lisa 16: W. N. Ewer'i artikkel „Daily Herald'i's“ 30.07.1941.

Nüüd, kus diplomaatilised suhted Soomega on katkenud, lahkuvad Briti ja Soome saadikud vastavalt oma saatkondadest nii ruttu kui võimalik. Ametlik vastus küsimusele, miks me ei katkestanud Soomega suhteid kohe, kui ta ühines Saksamaaga rünnakus Venemaa vastu – selle asemel, et oodata kuni soomlased ise meiega suhted katkestavad – kõlab, et meile oli vastumeelt katkestada pikaajalist sõprust.

See on lihtsalt viisakas mõttetus. Kuid välisministeerium ei ole nii rumal kui ta mõnikord „viisakuse“ nimel teeskleb. Tegelik põhjus on see, et meie saatkond Helsingis oli äärmiselt kasulik pealtkuulamis-post ja informatsiooni allikas. Me hoidsime selle avatud nii kaua kui võimalik. Venelased mõistsid põhjust üsna hästi. Nii ka sakslased. Mis on ka põhjus, miks nad lõpuks käskisid soomlastel meiega suhted katkestada.

Soomlastele oli asi vastumeelne. Nad suhtuvad oma Saksa liitlase kahtlusega ja neile meeldiks hoida kui mitte ühte jalga, siis vähemalt ühte varvast teises leeris. Neil on hea põhjus kahtlusteks. Natside ametlik press on just nüüd lubamas neile kõiksugu asju. „Põhja-Soomel“ ütlevad nad „on õigus nõuda rikkalikku vaevatasu oma ohvrite eest ja juhtivale kohale Skandinaavia tsoonis“. Sellised sõnad Hitlerilt ühele oma liitlasele on tavaliselt prelüüdiks mingit sorti madalale reetmisele.¹⁹

Lisa 17: Soome vastus Briti valitsuse vastusele 02.08.1941.

Välisministeerium märgib kahetsusega, et nimetatud memorandumis ei sisaldu midagi, mida võiks võtta kui indikatsiooni, et tõenäoliselt tekkivaid komplikatsioone, millele viidati Hr Wittingi avalduses Hr Verekerile 28. juulil tingituna Suurbritannia ja Nõukogude Liidu sõjalisest liidust ja abistamise lubadusest, oleks kardetud.

Pärast Hr Wittingi ja Hr Verekeri vestlust 28. juulil on toimunud üllatav ja läbinisti kahetsusväärne Soome territooriumi vastu sooritatud rünnak Briti lennukite poolt, mille käigus on pommitatud Soome sihtmärke Petsamos. See rünnak on põhjustanud Soomele varalist kahju ja nõudnud ohvraid Soome tsiviilelanikkonna seas.

---

¹⁹ FO 371/29353/31A.

Soome valitsus avaldab kõige otsustavamalt protesti niisuguse Soome territooriumile tungimise vastu.

Ülaltoodud asjaoludel on Soome valitsusel veelgi enam põhjust olla sunnitud jääma seisukohale, mis on esitatud eelpoolviidatud Hr Wittingi avalduses. Vastavalt siinesitatuga kooskõlas olevatele instruktsioonidele on Hr Gripenberg eile teatanud Briti valitsusele, et Soome saatkond Londonis peatab koheselt oma tegevuse.²⁰

Lisa 18: Edeni kiri Riigidepartemangule seoses survega Soomele 06.09.1941.

Seda on vähe, mida me saaksime veel teha, kui just ei juhtu, et me ütleme soomlastele, et kui nad jätkavad rünnakut Venemaale oma 1918 piiridest kaugemale, siis me kuulutame Soomele sõja. Aga sõjakuulutus, mis omaks Soomele vähe mõju, oleks meile ebamugav seoses laevandusega.

Nagu me aru saame, siis on Stalin olnud ühenduses Presidendiga selles küsimuses ja oleks suurimaks abiks Liitlaste asjale kui Ühendriikide valitsus avaldaks soomlastele survet, et nad katkestaksid edasiliikumise oma vanadel piiridel.

Ühendriikide mõju Soomele on väga suur ja Ühendriikide Valitsus on suuteline hindama, missugust survet neil on võimalik avaldada. Kui nad suudavad kavandada mingisuguse tegevuse, mis teeb lõpu Soome aktiivsele koostööle Saksamaaga, oleks sellest hindamatu kasu sellisel kriitilisel ajal.²¹

Lisa 19: Briti hoiatus Soomele, edastatud Norra saatkonna kaudu 22.09.1941.

(Allajoonitud on lause, mis Maiskile ei meeldinud.)

Niikaua, kui Soome liidus Saksamaaga jätkab agressiivset sõda Suurbritannia liitlase vastu ja selle territooriumil, on Tema Majesteedi Valitsus kohustatud pidama Soomet

---

²⁰ FO 371/29353/41.

²¹ FO 371/29360/25.

Teljeriikide liikmeks, kuivõrd on võimatu eraldada sõda, mida Soome peab Venemaa vastu, üldisest Euroopa sõjast.

Seepärast, kui Soome valitsus jätkab tungimist puhtalt Venemaa territooriumile, kerkib olukord, kus Suurbritannia on sunnitud kohtlema Soomet kui avalikku vaenlast, mitte ainult kuniks kestab sõda, vaid ka siis, kui tuleb aeg rahu teha.

Tema Majesteedi Valitsus kahetseks väga sellist arengut arvestades sõprust, mis on alati eksisteerinud Suurbritannia ja Soome vahel. Kuigi Soome valitsus on saatnud Helsingist välja Briti saadiku,²² on Tema Majesteedi Valitsus valmis jätma tähelepanuta selle ebaviisaka akti ja tervitama peatset normaalse diplomaatilise suhtlemise taastamist kahe riigi vahel. Kuid Soome valitsus peab mõistma, et esimene hädavajalik tingimus, et see oleks võimalik, on, et Soome lõpetaks sõja Venemaaga ja lahkuks kõikidelt territooriumitelt, mis asuvad tema 1939 aasta piiride taga. Niipea, kui see on saavutatud, on Tema Majesteedi Valitsus valmis omalt poolt uurima poolehoidu igat ettepanekut suhete parandamiseks Soome ja Suurbritannia vahel, isegi kui Saksa armeede jätkuv viibimine Soome pinnal võib esialgu muuta võimatuks täiemahuliste diplomaatiliste suhete taastamise ja avamere kaubanduse uuesti alustamise, samadel alustel, mis eksisteerisid nii kaua, kui Soome oli veel neutraalne.²³

Lisa 20: Lõuna-Aafrika Liidu arvamus sõjakuulutusest 29.10.1941.

1. Kuulutamata sõja pidamine juhtumitel, millega kaasnevad keerulised ja vastuolulised kaalutlused, on muutumas rahvusvahelises praktikas tavapäraseks, ja me ei mõista, miks Nõukogude Valitsus peaks meile peale suruma sõjakuulutust Soome, Ungari ja Rumeenia puhul. Eriti Soomel on palju poolehoidjaid, kuivõrd venelased alustasid tüli rünnates Soomet, kui tekkis kokkupõrge Saksamaaga.
2. Jättes kõrvale hetke praktilised kaalutlused, mis on ära toodud teie telegrammis, on küsimus oluline seoses võimaliku mõjuga tulevasele rahule. Kui me kuulutama nende riikidele sõja, siis meie lõpliku võidu korral nõuab Venemaa nende kohtlemist väljakuulutatud vaenlastena ja võib nõuda nende absorbeerimist, kas

---

²² Mõeldud on Verekeri lahkuma sundimist 8. septembril.

²³ FO 371/29360/71-72.

osaliselt või tervikuna, nii nagu ta on juba teinud Soome ja teiste Balti riikidega. Meie piinlikkustunne rahu tegemisel võib seega oluliselt suureneda. Me eeldame, et tuleviku rahumeelse Euroopa nimel peab rahu sõlmimisel järgima rahvuslikku printsiipi kõige suuremal määral, mis on praktiline ja Vene absorbeerimis-taotlustele võib olla vajalik tugevat vastuseisu osutada. Tuleviku rahvaste grupeerumine Euroopas peaks toimuma vastavalt majanduslikele huvidele, aga mitte sisaldama endas anneksioone.²⁴

Lisa 21: Väljavõte Churchilli kirjast Stalinile 04.11.1941.

Me ütlesime teile minu 6. septembri sõnumis, et me oleme valmis Soomele sõda kuulutama. Kas te siiski kaaluksite, on see ikka tõesti vajalik, et Suurbritannia kuulutaks praegusel hetkel sõja Soomele, Ungarile ja Rumeeniale? See oleks lihtsalt formaalsus, kuna meie laiaulatuslik blokaad juba kehtib nende suhtes. Minu arusaamine räägib sellele vastu, kuna esiteks, Soomel on palju sõpru Ühendriikides ja on mõistlik seda asjaolu arvesse võtta. Teiseks, Rumeenia ja Ungari: need riigid on täis meie sõpru; nad on Hitleri poolt alla surutud ja ära kasutatud pimedate tööriistadena, aga kui õnn pöördub selle kõrilõikaja vastu, siis võivad nad vabalt tulla meie poole üle. Suurbritannia sõjakuulutus tõrjuks nad eemale ja looks mulje, nagu seisaks Hitler grandioosse Euroopa alliansi eesotsas, mis on ühiselt meie vastu. Palun mitte arvata nagu me kahtleksime selle sammu eelistes, sest meil jääb puudu innukusest või seltsimehelikkusest. Meie Dominioonid, välja arvatud Austraalia, on selle vastu. Vaatamata kõigele, kui te arvate, et sellest oleks teile tõesti abi ja sellel oleks mõtet, siis ma esitan selle uuesti Kabinetile.²⁵

Lisa 22: Väljavõte „The Times“ artiklist 03.11.1941.

... nad [Soome, Rumeenia ja Ungari väed] on edenunud palju kaugemale oma esialgsetest nõudmistest territooriumide osas ja ei ilmuta mingeid selgeid märke niisuguse agressiivse kursi lõppemisest; seepärast on Nõukogude valitsus palunud meid edasi

²⁴ CAB 66/19/154.

²⁵ Переписка..., Том I, lk 29-30, Churchill, lk 468.

arendada tegevusliini, mida me oleme juba rakendanud nende kolme riigi suhtes, ja neile sõja kuulutama.

Algusest peale oli selge, et Saksamaa on kavalusega meelitanud need kolm riiki sõtta. Rumeeniale ja Soomele lubati tagastada kaotatud territooriumid. Ungarile lubati värsket territooriumi. [...] ... kuigi nende kolme riigi tavaliste elanike seas ei ole kuigi palju entusiasmi sõja jätkamiseks, on mõnede nende juhtide ambitsioonid kasvanud koos eduga. Rumeenlased, kes pidid minema ainult nii kaugemale kui on Dnestr, siis kuni Bugini, räägivad nüüd suurest Trans-Dnestri riigist, mis ulatub peaaegu kuni Dneprini. Soomlased, kellele kuni viimase ajani kuulus kogu lugupidamine, mida see riik osutab vaprale ja sõltumatule rahvale, räägivad nüüd uuest piirist, mis ühendab Laadoga järve Onega järvega. [...] ... rumeenlased ja eriti soomlased on võtnud enda peale suure osa raskest võitlusest. Rünnak Leningradile põhja suunalt on olnud peaaegu tervenisti soomlaste korraldatud. [...]

Nendel põhjustel on raske surve all olevad venelased esitanud oma taotluse. Tegelikult see riik juba kohtleb neid kolme riiki nagu me oleksime sõjas. Me oleme hõivanud Soome laevad. Me oleme kuulutanud, et igasugused kaubad, mille sihtkohaks on ükskõik milline nendest kolmest riigist, on teel „vaenlase asukohta“. Ükski Briti kaubandusfirma ei tohi nendega mingisuguseid asju ajada mingilgi viisil. Sellepärast tundub neile sõja kuulutamine kõigest olemasolevate asjaolude loogilise tunnustamisena. Juba septembris hoiatas Briti valitsus Soomet, et kui nad jätkavad tungimist puhtalt Venemaa territooriumile, siis on Suurbritannia sunnitud kohtlema neid kui avalikku vaenlast. [...]

Mõnedes peades on ilmselt tekkinud mõningad kahtlused. Nad küsivad, kas ei või avalik deklaratsioon ühendada rahvaid, kes on praegu kahevahel? [...] Teised inimesed ütlevad, et deklaratsioonil võib olla halb mõju Ameerika avalikkuse Soome osale. On tõesti argumente poolt ja vastu, kuid esmatähtis kaalutus on selge. Liitlane, kes on teinud kõige rohkem hakates vastu Saksamaale ja kahjustades Saksa sõjamasinat, on esitanud taotluse. Kas me oleme või ei ole sõjas nende riikidega, on nemad sõjas meiega. [...] Briti valitsus on arutamas kogu küsimust Dominioonide ja Ameerikaga.²⁶

---

²⁶ The Times, November 3, 1941.

Lisa 23: Väljavõte Churchilli vastusest Crippsile 28.10.1941.

Nad ise kutsusid endale oma saatuse kaela, kui nad Ribbentropi paktiga lasid Hitleri lahti Poola kallale ja nii alustasid sõda. Nad lõikasid ennast ära tulemuslikust teisest rindest, kui nad lasksid Prantsuse armeel hävineda. Kui nad enne 22. juunit oleksid meiega eelnevalt konsulteerinud, oleks võinud teha mitmeid korraldusi, et seda suurt abi, mida me neile nüüd laskemoona kujul saadame, toimetada kohale juba varem. Meie paraku ei teadnud enne kui Hitler neid ründas, kas nad kavatsevad võidelda või kelle poolel nad kavatsevad olla. Me olime jäetud üksinda terveks aastaks, kui iga kommunist Inglismaal andis Moskva korraldusel endast kõik, et takistada meie sõjapingutusi. Kui meile oleks sisse tungitud ja meid hävitatud juulis või augustis 1940, või näljutatud surnuks sellel aastal Atlandi lahingus, oleksid nemad jäänud täiesti ükskõikseteks. Kui nad oleksid liikunud siis, kui Balkanit rünnati, oleks võinud palju korda saata, aga nemad jätsid kõik Hitlerile, et see saaks valida oma hetke ja oma vaenlased. Kui sellise minevikuga valitsus süüdistab meid taotlustes teostada vallutusi Aafrikas või saavutada nende arvelt eeliseid Pärsias või soovis võidelda viimase Vene sõdurini,²⁷ siis jätab see mind üsna külmaks. Kui neil on kahtlusi meie suhtes, siis on see nii süütunde ja enesesüüdistamise tõttu nende endi südameis.²⁸

Lisa 24: Churchilli kiri Mannerheimile 28.11.1941.

(Allajoonitud on lisandused ja kustutused võrreldes 14.11.1941 mustandiga).

Ma olen sügavalt kurb nähes, mis on tulemas, nimelt, et me oleme sunnitud mõne päeva pärast lojaalsusest oma liitlase Venemaa suhtes kuulutama sõja Soomele. Kui me seda teeme, siis me kavatseme ka sõdida, kuidas olukord võimaldab. Kindlasti on teie üksused edenenuid piisavalt kaugele, et tagada julgeolek sõja ajaks ja võivad nüüd peatuda ja vabamalt võtta. Ei ole tarvis esineda mingi avaldusega, vaid lihtsalt lõpetada sõdimine ja peatada sõjalised operatsioonid, milleks karm talv pakub küllaga põhjust ning de facto

²⁷ Kui Saksa propaganda väitis, et britid võitlevad „viimse Vene veretilgani“, siis brittide propaganda omakorda kuulutas, et sakslased võitlevad „viimse soomlaseni“ – vt Nevakivi, lk 163.

²⁸ CAB 66/19/232-233.

väljuda sõjast. Ma soovin, et ma suudaksin veenda Teie Ekstsellentsi selles, et me saame Natsidest võitu. Ma olen selles palju kindlam kui 1917 või 1918. Teie maa paljudele sõpradele ja imetlejatele Inglismaal oleks väga piinarikas kui Soome leiaks ennast kohtupingist koos süüdlaste ja löödud Natsidega. Meenutades meie meeldivaid jutuajamisi ja möödunud sõda puuduvat kirjavahetust ~~ning meie kohtumisi Donneri juures enne seda sõda,~~²⁹ tunnen vajadust saata Teile käesolev puhtalt isiklik ja eraviisiline sõnum kaalutlemaks, enne kui on liiga hilja.³⁰

Lisa 25: Briti valitsuse noot Soomele 28.11.1941.

Norra valitsus edastas Soome valitsusele 22. septembril Ühendkuningriigis asuva Tema Majesteedi Valitsuse nimel sõnumi seoses sellega, et kui Soome jätkab tungimist puhtalt Venemaa territooriumile tekib olukord, kus Suurbritannia on sunnitud kohtlema Soomet avaliku vaenlasena mitte ainult kuniks kestab sõda, vaid ka siis, kui tuleb aeg rahu teha, aga kui Soome peaks lõpetama oma sõja Venemaaga ja lahkuma kõikidelt territooriumidelt, mis asuvad tema 1939 aasta piiride taga, siis on Tema Majesteedi Valitsus valmis uurima ettepanekuid Soome ja Suurbritannia suhete parandamiseks.

Soome valitsuse vastus ei näidanud üles valmidust vastata sellele üleskutsele, samuti ei ole nad lõpetanud agressiivseid sõjalisi operatsioone Suurbritannia liidlase, NSVL'i territooriumil kõige tihedamas koostöös Saksamaaga. Soome valitsus on püüdnud kaitsta seisukohta, et nende sõda Nõukogude Venemaa vastu ei tähenda osalemist üldises Euroopa sõjas. Tema Majesteedi Valitsusel on võimatu sellist seisukohta aktsepteerida.

Nendel asjaoludel peab Ühendkuningriigis asuv Tema Majesteedi Valitsus vajalikuks informeerida Soome valitsust, et kui 3-ndaks detsembriks ei lõpeta Soome valitsus sõjalisi operatsioone ega tõmbu praktikas tagasi kogu aktiivsest vaenutegevustes osalemisest, siis ei ole Tema Majesteedi valitsusel muud valikut, kui kuulutada kehtivaks sõjaseisukord kahe riigi vahel.³¹

²⁹ Tõenäoliselt on mõeldud Konservatiivide partei liiget ja parlamendisaadikut Patrick Donnerit, kes oli omakorda Ossian Donneri poeg, kes oli esimene Soome saadik Suurbritannias ja jäi sinna pärast elama – vt Ruotsila, lk 115 ja Helsingin Sanomat 05.05.2006,

http://www2.hs.fi/extrat/kaupunki/korttelisarja/19_2.html Loetud 05.05.2013.

³⁰ PREM 3/170/1/23-25; 44-46; FO 371/29354/120; Mannerheim, lk 272.

³¹ FO 371/29355/35.

Lisa 26: Briti valitsuse noot Ungarile ja Rumeeniale 28.11.1941.

Ungari / Rumeenia valitsus on mitmeid kuid jätkanud agressiivseid sõjalisi operatsioone Suurbritannia liitlase, NSVL'i territooriumil kõige tihedamas koostöös Saksamaaga, selliselt osaledes üldises Euroopa sõjas ja andes olulise panuse Saksamaa sõjapingutusse. Nendel asjaoludel peab Ühendkuningriigis asuv Tema Majesteedi Valitsus vajalikuks informeerida Ungari / Rumeenia valitsust, et kui 3-ndaks detsembriks ei lõpeta Ungari / Rumeenia valitsus sõjalisi operatsioone ega tõmbu praktikas tagasi kogu aktiivsest vaenutegevustes osalemisest, siis ei ole Tema Majesteedi valitsusel muud valikut, kui kuulutada kehtivaks sõjaseisukord kahe riigi vahel.³²

Lisa 27: Soome valitsuse vastus Briti noodile 05.12.1941.

Soome välisministril on au paluda Ühendriikide saadikul edastada Tema Briti Majesteedi Valitsusele järgnev teade Soome Valitsuselt.

Soome Valitsus on 28. novembril saanud Ühendriikide Helsingi saadiku kaudu teate selle kohta, et kui ta ei lõpeta 5-ndaks detsembriks sõjalisi operatsioone ega tõmbu tagasi kogu aktiivsest osalemisest vaenutegevuses, siis ei jää Tema Briti Majesteedi Valitsusel muud üle, kui kuulutada sõjaolukord kehtivaks kahe riigi vahel.

Vastuseks eelmisele Briti Valitsuse teatele, mis saadi 22-l viimase septembrikuu päeval, näitas Soome Valitsus, et Soome sõjaliste operatsioonide näol on tegemist kaitseotstarbelise sõjapidamisega, mis on dikteeritud tema oma elulistest kaalutlustest ja seotud tema eksistentsi ja julgeolekuga. Viidates sellele oma suhtumise definitsioonile ja samuti memorandumile, mille nad andsid üle Ühendriikide Valitsusele 11-ndal novembril, millega Briti Valitsus on kahtlemata tutvunud, kordab Soome valitsus oma avaldust, et võitlus, mida Soome peab, ei oma muid eesmärke, kui kindlustada Soome rahva eksistents ja julgeolek, mida on ähvardanud totaalne häving. Soome rahval on olemas reaalsusetaju ja ta on teadlik oma piirangutest ning ta ei püüdle kaugemale oma sõjategevuses, kui on sisuliselt vajalik tema oma eesmärkideks.

---

³² FO 371/29355/31.

Sellelt aluselt on põhjust käesolevas olukorras tõdeda, et Soome armee ei ole kaugel oma strateegiliste eesmärkide saavutamisest, nimelt Moskva rahulepingu tingimuste kohaselt kaotatud territooriumi osade vabastamisest ja selliste piirkondade ohutuks muutmisest, kus vaenlane oli ette valmistanud Soome hävitamist.

Soome Valitsus leiab, et on raske ette kujutada nagu oleks nende suhtumises midagi, mis võiks anda Briti Valitsusele põhjust kuulutada sõjaolukord kehtivaks kahe riigi vahel. Soome kahetseks sügavalt, kui see peaks juhtuma.³³

Lisa 28: Briti sõjakuulutus Soomele, Ungarile ja Rumeeniale 06.12.1941.

(Telegramm Briti saatkonnale Washingtonis).

Palun esitage Ühendriikide Valitsusele palve instrueerida Ühendriikide saadikuid Helsingis, Budapestis ja Bukarestis andma üle järgnev sõnum Soome, Ungari ja Rumeenia valitsustele.

Sõnum algab. (Ainult Soomele) 28. novembril (ülejäänutele) 29. novembril edastas Tema Majesteedi Valitsus Ühendkuningriigis Soome (Ungari, Rumeenia) valitsustele Ühendriikide saadikute kaudu Helsingis (Budapestis, Bukarestis) sõnumi seoses sellega, et kui 5-ndaks detsembriks Soome (Ungari, Rumeenia) Valitsus ei ole lõpetanud sõjalisi operatsioone ega tõmbunud praktikas tagasi kogu vaenutegevuses osalemisest NSVL suhtes, ei ole Tema Majesteedi Valitsusel muud võimalust kui kuulutada sõjaseisukord kehtivaks kahe riigi vahel. (Ainult Soomele) Kuna Soome Valitsuse vastusest selgub, et nad ei ole täitnud ülaltoodud tingimusi ega kavatse koheselt seda teha, hakkab sõjaseisukord kahe riigi vahel kehtima alates 12.01 a.m. (kordan 12.01 a.m.) Greenwich'i aja järgi 7-ndal detsembril. (Ainult Ungarile ja Rumeeniale) Kuna Ungari (Rumeenia) Valitsus ei ole saatnud mingit vastust sellele teatele ja kuna informatsiooni kohaselt, mis on Tema Majesteedi Valitsuse käsutuses, pole märke sellest, et ta kavatseb täita ülalmainitud tingimusi, hakkab sõjaseisukord kahe riigi vahel kehtima

---

³³ PREM 3/170/1/29.

alates 12.01 a.m. (kordan 12.01 a.m.) Greenwich'i aja järgi 7-ndal detsembril. Sõnum lõppeb.

On oluline, et need sõnumid toimetataks kohale enne ülalmärgitud kellaaega ja ma oleksin tänulik kui üleandmise kellaaega oleks võimalik raporteerida.

Kanada, Austraalia, Uus-Meremaa ja Lõuna-Aafrika valitsusi on informeeritud nendest instruktsioonidest. Teid informeeritakse, kui Uus-Meremaa valitsus soovib, et te paluksite Ühendriikide Valitsusel informeerida Soome, Ungari ja Rumeenia valitsusi, et sõjaolukord sarnaselt kehtib nende riikide ja Uus-Meremaa vahel. Kanada ja Austraalia saadikud võivad saada instruktsioone, et kooskõlastada teiega tegevused, kui aeg võimaldab, kuid te ei peaks sellel põhjusel viivitama oma toiminguid Tema Majesteedi Valitsuse nimel Ühendkuningriigis. Mis puutub Liidu Valitsusse [Lõuna-Aafrika Liidu], siis me oleme aru saanud, et seoses vajaliku eelmenetlusega ei ole kooskõlastatud tegevus võimalik.³⁴

Lisa 29: Sõjakabineti vastus Edeni telegrammidele Moskvast 19.12.1941.

Sõjakabinet on arutanud teie telegramme ... ning nõustub teiega, et teil oleks võimatu praegu lepingule alla kirjutada, selliselt nagu nõuab Stalin, arvestades meie üldist põhimõtet, et me ei astu sõja ajal mingitesse piiriteemalistesse kokkulepetesse ühegi oma Liitlasega.

Kui me avalikult loobuksime sellest põhimõttest, siis meil ei oleks kaitset territoriaalsete nõudmistest eest, mida esitaksid teised Liitlased, nagu Poolakad, Tšehhid, Kreeklased. Teisest küljest, ei tuleks salajane kokkulepe kõne allagi, nagu te olete juba Stalinile öelnud.

Veelgi enam, nagu te mäletate, kinnitas Sir A. Cadogan Hr. Sumner Welles'ile Atlandi Kohtumisel, et Tema Majesteedi Valitsusel ei ole salajasi kohustusi, mis seoks tema käsi pärast-sõjaaegses korralduses. See juba iseenesest teeks võimatuks teil nõustuda Stalini nõudmistega ilma Ühendriikide valitsusega konsulteerimata.

---

³⁴ FO 371/29355/73-74.

Edasi, me eeldame, et lepingu projekt, mida te olete arutanud, arvestab Atlandi Hartaga, kuid Stalini praegust nõudmist võiks Ühendriikide Valitsus vabalt pidada Harta 2. ja 3. punkti rikkumiseks, või vähemalt kahtlaseks tõlgendamiseks, mida nad ei aktsepteeriks. Seoses sellega tuleb meeles pidada, et Ühendriikide Valitsuse, kes on avalikult keeldunud tunnistamast Balti riikide annekteerimist, ja nende riikide esindajate vahel peetud hiljutises kirjavahetuses on selgelt viidatud, et Atlandi Harta käib ka nende juhtumi kohta.

Meie keeldumine selles faasis toetamast neid Vene territoriaalseid nõudmisi ei tähenda muidugi, et me oleksime tingimata vastu Rahu [konverentsi] ajal, kui Nõukogude Liit re-annekteeriks Balti riigid ja Bessaraabia ning taastaks Soomega 1940. aasta piiri, kuid me ei näe, et praeguses etapis te saaksite minna kaugemale, kui te olete juba läinud, pakkudes välja selle probleemi arutamise oma kolleegidega ja Ühendriikide valitsusega, kui te jõuate tagasi Londonisse.³⁵

---

³⁵ CAB 65/24/83.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Ago Raudsepp** (isikukood: 36802230304)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

magistritöö „Inglismaa-Soome sõda 1941“,

mille juhendaja on prof Eero Medijainen,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 10. mail 2013

(allkiri)